

Stat.
0.997

340353

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

AZ IPAROS- ÉS KERESKEDŐTANULÓK NÉPESSÉGI VISZONYAI ÉS SZOCIÁLIS HELYZETE BUDAPESTEN

ÍRTA

DR. ÁFRA NAGY JÁNOS

69. KÖTET

2. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

AZ IPAROS- ÉS KERESKEDŐTANULÓK NÉPESSÉGI VISZONYAI ÉS SZOCIÁLIS HELYZETE BUDAPESTEN

ÍRTA

DR. ÁFRA NAGY JÁNOS

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDAJA

300353

TARTALOMJEGYZÉK.

I. RÉSZ.

Bevezetés.

Oldal

1. A magyar tanoncúgyról általában	3
2. A tanonckérdés társadalompolitikai és népességi problémái	5
3. Az iparos- és kereskedőtanulók statisztikájának forrásai	7

II. RÉSZ.

Az iparos- és kereskedőtanulók népességi és műveltségi viszonyai.

1. Az iparos- és kereskedőtanulók száma	11
2. Az iparos- és kereskedőtanulók földrajzi származás (születéshely) és a szülők lakóhelye szerinti megoszlása	15
3. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók szüleinek foglalkozása	24
4. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók felekezeti viszonyai	36
5. Az iparos- és kereskedőtanulók életkor szerinti megoszlása	47
6. Az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképzettsége	51
7. Az iparos- és kereskedőtanulók ujságolvasása	61

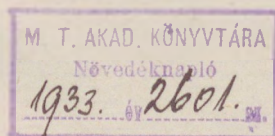
III. RÉSZ.

Az iparos- és kereskedőtanulók életmódja és szociális helyzete.

1. A tanulók életmódjáról általában	65
2. A tanulók természetbeni ellátása a munkaadók részéről	66
3. Az iparos- és kereskedőtanulók mindennapi élete	77
4. Az iparos- és kereskedőtanulók munkaszerződésből folyó életviszonyai	90
5. Az iparos- és kereskedőtanulók szociális viszonyai a munkahelyek környezetében	96
6. Az iparos- és kereskedőtanulók kártalanítása, kereseti viszonyai	110

IV. RÉSZ.

Összefoglalás	125
---------------------	-----

I. RÉSZ.

Bevezetés.

1. A magyar tanoncüggyről általában.

Kereken hatvan éve annak, hogy az 1872. évi VIII. t.-c. — megszüntetve az évszázadok óta fennálló céhrendszert — első ízben szabályozta hazánkban a »mesterinasok« alkalmazásának feltételeit s jövőre lesz ötven esztendeje, hogy az iparos- és kereskedőtanulókat a tanonciskolák kötelező látogatására rendelte az 1884. évi XVII. t.-c.

Ezekkel a törvényhozási intézkedésekkel sok tekintetben megelőztük a nálunk általában haladottabb művelődési és szociális viszonyokkal bíró nyugateurópai nemzeteket is. 1922-ben, a négy évtizeden át szerzett tapasztalatok tanulságai és a haladó gazdasági élet követelményei alapján hosszabb előkészítés után az 1922. évi XII. t.-c.-be iktatott rendelkezésekkel újból, most már tüzetesebben szabályozta hazánkban a törvényhozás az iparűzés módját.¹⁾ E törvény értelmében a Magyarország területén űzhető ipari és kereskedelmi foglalkozások legnagyobb részét képesítéshez kötötte a törvényhozás. Az ipari képesítés elve nem az iskolai képzettség előírását jelenti az ipartörvény-novella szerint, hanem azt, hogy az, aki valamely »képesítéshez kötött« ipari vagy kereskedelmi foglalkozást akar űzni, köteles megelőzőleg az illető foglalkozás körében tanonci minőségben az előírt időn át gyakorlati készséget szerezni. (A kivételeket l. a törvény 20. §-ában.) Ezzel a műhelyekben és kereskedelmi üzletekben folyó gyakorlati kiképzéssel párhuzamosan köteles mindaddig az iparos-, illetőleg kereskedőtanonciskolákat is látogatni, amíg tanoncszerződéses viszonya tart. A tanoncszerződés lejártá után segédvizsgára kell jelentkeznie az ipartestületek kebelében szervezett bizottság előtt, amely megvizsgálja, hogy a tanuló rendelkezik-e a szakmája űzéséhez szükséges elméleti és gyakorlati szakismeretekkel és készségekkel. Ennek a vizsgának sikeres letétele esetén az iparos- vagy kereskedőtanuló felszabadul,

¹⁾ A hazai ipartörvényeknek az iparűzés módját szabályozó rendelkezései, az iparűzésre vonatkozó régi viszonyok, az ipartestületek és mindezekon kívül a fővárosi önálló iparosságra vonatkozó népességi és gazdasági viszonyok kitűnő ismertetését lásd *dr. Laky Dezső*: Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten c. tanulmányában. Statisztikai Közlemények. Szerkeszti: *Illyefalvi I. Lajos* dr. 60. köt. 3. sz. Budapest 1930.

munkakönyvet kap, amelynek alapján segédi munkakörben 2—3 évig dolgozva, jogot szerez arra, hogy önálló iparosként űzhesse választott foglalkozását.

Az ipartörvénynek ez a rendelkezése a törvényes alapja hazánkban az ipari és kereskedelmi tanoncügynek. A törvény szerint, az abban részletesen felsorolt képesítéshez kötött iparágakban gyermeket és fiatalkorút csak tanoncszerződéssel szabad alkalmazni, tanoncszerződés nélkül tehát csak olyan munkakörökben találunk fiatalkorú dolgozókat, amelyeknek űzése nincs képesítéshez kötve. Ezeknek a fiatalkorúaknak is elég jelentős a száma Magyarország gazdasági életében, de minthogy ezek nem tanoncok, problémáink szempontjából jelentőséggel nem bírnak.

Az iparos- és kereskedőtanulók kötelező beiskolázására szolgáló tanonciskolák felállításának és fenntartásának terhe a községek kötelezettsége. (1884. évi XVII. t.-c. 80. §-a).¹⁾

A törvényes rendelkezés végrehajtásaképen Budapest székesfőváros is megszervezte a községi iparos- és kereskedőtanonciskolákat. Ezeknek az iskoláknak száma az 1886/87. tanévben még csak 12 volt, 93 osztállyal, amelyekben 145 tanító 4815 iparostanulóval foglalkozott. Az 1909/10. tanévben a leányiparostanulók számának nagyarányú emelkedésére való tekintettel külön leányiparostanonciskolákat is szervezett a főváros. Számuk az első tanévben 13 volt 57 osztállyal, 117 tanítóval és 2000 tanulóval.

Az iparos- és kereskedőtanulók számának a legutolsó évekig állandóan tartó emelkedése mind több és több tanonciskola szervezésére utalta a fővárost, amely iskolák nemcsak számuk és tanulóik számának emelkedésével, de belső fejlődésükkel, az oktatás szakirányú fejlesztésével, a szakszerűen képeztett főhivatású tanerők alkalmazásával és újabban önálló iskolaépületekbe való településükkel is igazolják, hogy fővárosunk alsófokú iparos- és kereskedőoktatásügye hatalmas lépésekkel halad előre azon a magas célok felé vezető úton, amely a magyar iparoktatásügy lelkes apostolainak félszázaddal ezelőtt lelki szemei előtt lebegett.

Nem feladatunk és célunk ez alkalommal a fővárosi iparos- és kereskedőoktatásügy kérdésével behatóan foglalkozni. Az érdeklődő olvasót szívesen utasítjuk *Víg Albert* idézett kitűnő monográfiájához. A mi feladatunk részben szűkebb, részben tágabbkörű az iparos- és kereskedőtanoncügy iparjogi és művelődéstörténeti vonatkozásainak tárgyalásánál, amelyeket a fentiekben röviden érintve, tulajdonképeni problémánk vizsgálatára térünk át. Helyünk kimért volta és a tanoncüggyel kapcsolatban megvilágításra váró sok fontos társadalmi és népességi kérdés arra késztet bennünket, hogy minél rövidebb bevezetés után rátérjünk mondanivalóinkra, amely mondanivalóknak általános értékén kívül a fent említett évfordulók is különös jelentőséget adnak.

¹⁾ *L. Víg Albert*: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta. A m. kir. Kereskedelemügyi Minisztérium támogatásával kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1932. 230. l.

2. A tanonckérdés társadalompolitikai és népességi problémái.

Milyen népességi és milyen társadalmi problémák megvilágítását kívánja a statisztikustól az iparos- és kereskedőtanulók viszonyainak tanulmányozása? Ezek a tanulók — a népesség többi, hasonló korosztályú rétegével, különösen a továbbtanuló ifjúsággal szemben — már pályát választott egyéneknek tekinthetők és pedig — a szorosan előírt gyakorlati képesítési elv miatt — pályaválasztásukkal az ipari és kereskedelmi életnek azt a szűkebb munkakörét is meghatározzák, amelyen később — a foglalkozás természetének vagy egyéni képességeiknek megfelelően — *önállóan* vagy *alkalmazotti minőségben* dolgozni fognak. Az asztalostanuló ritka esetben változtat pályát, hogy később mint lakatosmester keresse meg kenyerét és a fűszerestanuló se igen tér át később a ruházati szakmára. Az ipari és kereskedelmi szakismeretek különlegessége nem igen engedi meg a foglalkozásoknak, illetőleg az ellátandó munkaköröknek olyan felcserélését, mint az általános műveltséget nyújtó középiskolai vagy a főiskolai jogászi tanulmányok.¹⁾ A *mának* iparos- és kereskedőtanulóiból majdnem százszázalékos azonossággal a *holnap* iparos- és kereskedőosztálya lesz. Az iparos- és kereskedőtanulók seregében tehát a szemünk előtt keletkezik és alakul ki az eljövendő évek iparos- és kereskedőosztálya, amelyeknek gazdasági és társadalmi jelentősége agrárországunkban és korunk gazdasági viszonyai közepett is egyre jobban emelkedik.

Milyen lesz hát ez a jövendő iparos- és kereskedőosztály, szorosabban véve a problémát: milyen lesz Budapest székesfőváros polgárságának ez az oly nagyjelentőségű, gazdasági és társadalmi tekintetben egyaránt értékes rétege az eljövendő évtizedek során? Honnan származik születéshelye *földrajzi* vonatkozásai szerint, honnan — szülőinek foglalkozását tekintve — *társadalmi eredete* szerint? Ehhez képest népességi viszonyaiban milyen jellegzetességek bontakoznak ki, főképen *vallási megoszlását* vizsgálva ennek az ifjúságnak. Milyen szellemi felkészültséggel, micsoda családi neveléssel indul az iparos- vagy kereskedőpályára ez az ifjúság s mennyiben különbözik *foglalkozási ágak* szerint, de a népességi jelleg egyéb eltérő viszonyaihoz képest is *iskolai előképzettségének* fokozatai? Társadalomrajzi szempontból sem érdektelen, hogyan alakul ki általában a gazdasági pályákra készülő ifjúságunk pályaválasztása különböző *demográfiai* viszonyai szerint s ezzel a pályaválasztással kapcsolatban nem mutatkoznak-e olyan társadalompolitikai tennivalók indokai, amelyek a főváros jövendő iparos- és kereskedőosztályának társadalmi összetétele, származása, kulturális felkészültsége stb. tekintetében célszerű intézkedésekhez vezetnének.

¹⁾ Érdekesen bizonyítják ezt azok az adatok, amelyek a felnőtt (önálló) iparosok tanult (eredetileg választott) és a valóságban űzött foglalkozásának egybevetéséről szólnak. L. dr. Laky Dezső: Az iparosok gazdasági és szoc. viszonyai c. id. mű 376. l.

A nemzeti társadalom szempontjából különös fontossággal bír e problémák mellett a hazai zsidóság szerepe az iparos- és kereskedőosztály utánpótlásában, azzal a közismert ténnyel kapcsolatban, hogy a zsidóság általában sokkal jobb műveltségi felkészültséggel és gazdasági érzékkel helyezkedik el ezeken a pályákon, mint a városi iskoláztatási lehetőségektől és kereskedelmi valamint az ipari gyakorlattól jobban elzárt vidéki fajmagyarság.

A fejlődés irányzatának megvizsgálása érdekében igen hálás lehet mindezeknek a viszonyoknak évtizedekre visszanyúló vizsgálata is, amihez — a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadványaiban — igen bő statisztikai anyaggal rendelkezünk.

De különös figyelmet érdemelhetnek azok a problémák is, hiszen ezek vizsgálatára csak ez alkalommal van legelső ízben módunk, amelyek az iparos- és kereskedőtanulók *szociális helyzetére*, életmódjára, kereseti viszonyaira és megélhetési lehetőségeire vonatkoznak. Ezeket a kérdéseket az egyes fejezetek élén részletesen kívánjuk exponálni s ezért itt csak általános vonatkozásban mutatunk reá fontosságukra.

Nemcsak a népességi (demográfiai) viszonyok különbözősége, de az iparos- és kereskedőifjúságot a különböző munkahelyeken és foglalkozási ágakban körülvevő és olyannyira eltérő szociális viszonyok is hozzájárulnak azoknak a nagy művelődési, gazdasági és társadalmi különbségeknek kialakításához, amelyek a (felnőtt) iparos- és kereskedőosztály társadalmi arculatán időről-időre mutatkoznak.

Ezek a különbségek *nem* a felnőttek társadalmában alakulnak ki, hanem csírájuk megtalálható már a tanoncsorban dolgozó iparos- és kereskedőifjúság eltérő népességi, művelődési és szociális viszonyaiban is. A későbbi évek során, különösen a gazdasági élet versenye miatt, csak elmélyülnek ezek a különbségek, még szélesebbé válnak a művelődési és szociális szakadékok az egyes társadalmi osztályokból, a különböző vallások híveinek sorából származó és idővel önállósuló vagy alkalmazotti sorban dolgozó iparosok és kereskedők körében. Aránylag ritkán van arra mód, hogy a népesség ipari és kereskedelmi foglalkozású osztályait olyan beható szociálstatisztikai megfigyelés alá vonjuk,¹⁾ mint amilyennek lehetősége az ipari és kereskedelmi pályákra készülő tanulóifjúságnál már az iskolai statisztika révén is állandóan kínálkozik. Az pedig éppen kiváltságos alkalmat jelent a szociológus számára, amikor olyan részletes és sokoldalú statisztikai fölvétel

¹⁾ Nemzetközi viszonyokhoz mérten is kiváló becse van éppen e miatt azoknak a monografikus fölvételeknek, amelyekkel a Székesfőváros Statisztikai Hivatala az 1928. év folyamán a főváros iparos- és kereskedőosztályának népességi, gazdasági és szociális viszonyait föltárta s amely fölvételeknek eredményeit dr. Laky Dezső kiváló hozzáértéssel, mintaszerű módszerrel megírt két hatalmas művéből ismerjük. (L. dr. Laky Dezső id. mű és dr. Laky Dezső: A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Statisztikai Közl. Szerkeszti Illyefalvi I. Lajos dr. 61. köt. 4. sz. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala kiadása.

világánál van módja beletekinteni a most felnövő iparos- és kereskedő-ifjúság népességi és szociális viszonyaiba, mint amilyenre a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1930. évi tanoncügyi felvétele módot nyújt.

De ezen a mintaszerű felvételen kívül is igen bőséges statisztikai anyag áll az iparos- és kereskedőtanulók népességi és társadalmi problémáit kutató munkás rendelkezésére, amely források vázlatos áttekintését — tájékoztatásul — következő fejezetünkben adjuk.

3. Az iparos- és kereskedőtanulók statisztikájának forrásai.

Minthogy az ipartörvény szerint az iparos- és kereskedőtanulókat munkabafogadásukat követő három napon belül kivétel nélkül be kell iratni a megfelelő tanonciskolába, amely rendelkezésnek végrehajtásáról külön hivatal gondoskodik, az *iparos- és kereskedőtanonciskolák tanulóira vonatkozó statisztikai adatok* nyújtják a legállandóbb, rendszeres tájékoztatást a gazdasági életben dolgozó ifjúság *népességi viszonyairól*. A székesfővárosi Statisztikai Évkönyvek évről-évre kimerítő részletességgel közlik a közoktatásügyi statisztika kereteiben az iparos- és kereskedőtanulók demográfiai adatait. Az állami Statisztikai Évkönyvek is rendszeresen közlik — de a fővárosi Évkönyvéhez távolról sem hasonló részletességgel — *országos összefoglalásban* (legújabbban némely adatot törvényhatósági részletezésben is) az iparos- és kereskedőtanulók statisztikáját.¹⁾

Az iskolai statisztikán kívül úgy a fővárosi, mint az állami Statisztikai Évkönyvekben az *ipartestületi* statisztikában is találunk értékes adatokat az évenkénti tanoncszerződtetések és az egyes ipartestületekhez tartozó kisipari tanulók foglalkozás szerint részletezett számáról.²⁾ A *gyáripari üzemi* statisztika viszont a gyárvállalatokban foglalkoztatott iparostanulókról közöl tájékoztató adatokat,³⁾ míg a *tanonc-munkapiaci* viszonyokról a Hatósági Munkaközvetítők jelentései szolgálnak — a közvetített tanulók korára, iskolai előképzettségére és szülőik foglalkozására is kiterjedő — adatokkal.

A *népszámlálási kiadványoknak* a népesség foglalkozására vonatkozó részletes adataiban találunk — foglalkozási főcsoportonként — az iparos- és kereskedőtanulók számáról tájékoztatást.⁴⁾

¹⁾ V. ö. szerzőnek a Magyar Statisztikai Szemle 1932. évi októberi számában közölt tanulmányával. »Az iparostanulók statisztikája.« 830—841. l.

²⁾ L. dr. Laky Dezső: »Az iparosok gazdasági és szociális viszonyai Budapesten« c. id. mű 215. l.

³⁾ Így az 1932. évi Székesfővárosi Statisztikai Évkönyv 298. és köv. lapjain a gyáripari üzemekben alkalmazott fiú- és leánytanulók számáról, napi keresetükről, bér-fizetésük módjáról az 1927—1930. évekről.

⁴⁾ Az 1925. évi fővárosi népösszeírás eredményei szerint (L. Szföv. Stat. Évkönyv 1927. évf. 82. s köv. l.) 13.935 fiú- és 3507 leány-»inas« lakott a fővárosban; ebből 97 fiú és 8 leány a mezőgazdaság és kertészet, 12.323 fiú és 3352 leány az ipar, 1475 fiú és 146 leány a kereskedelem és hitel, 40 fiú és egy leány a közlekedés körében volt alkalmazva.

Iparos- és kereskedőtanoncok számlálólapja.

Elrendelte a székesfőváros tanácsa 68.824/1930—I. számú határozatával.

Kérdés	Felelet
1. Vezeték- és keresztnéve :	
2. A foglalkozási ág tüzetes megjelölése :	
3. Születési helye:	országmegyeváros vagy község
4. Születési ideje :	év.....hó.....nap
5. Vallása :	róm. kat. — gör. kat. — gör. kel. — ág. ev. — ref. — unit. — izr. — egyéb és pedig :.....
6. Iskolai végzettsége :	a) elemi iskola.....osztálya, b) középiskola (polgári).....osztálya, c) magasabb előképzettsége van és pedig :.....
7. A tanonciskola hányadik osztályába jár?	előkészítő — első — második — harmadik — negyedik osztályába
8. Atyjának neve :	
Foglalkozása : (Ezen rovat akkor is kitöltendő, ha az atya már nem él, vagy a tanonc nagykorú)	
9. Szülőinek lakóhelye :	ország.....megye..... városker.,út községutcaházszám tér
10. Ha szülői nem élnek, eltartójának (gondviselőjének) neve :	
Foglalkozása :	
A tanonchoz való (rokon) viszonya:	nagybácsi — nagyszülő — testvér — egyéb és pedig :.....
11. Kinél lakik?	szülőinél — rokonnál — munkaadójánál — tanoncotthonban — internátusban — lakásadónál — egyéb helyen és pedig :.....
12. Mennyit fizet : a) hetenkint lakásért?	nem fizet — fizet és pedig :.....pengő.....fillért
b) havonkint ételmezésért?	nem fizet — fizet és pedig :.....pengő.....fillért
c) havonkint egyéb ellátásért (pl. mosás stb.)?	nem fizet — fizet és pedig :.....pengő.....fillért
13. Kap-e munkaadójától : a) ételmezést?	nem kap — kap és pedig : reggelit — ebédet — vacsorát
b) ruházatot?	nem kap — kap és pedig : munkaruhát — viselőruhát — lábbelit
c) egyéb szolgáltatást?	nem kap — kap és pedig : gyógykezelést —
14. Mennyi a keresete?	keresete nincs — keresete van és pedig : órabet kap..... fillért ; hetifizetést kap.....pengő.....fillért

Kérdés	Felelet
15. Rendszerint hány órákor kezdi és fejezi be a munkát?	kezdiórakor befejeziórakor
16. Az utolsó négy héten hetenkint hány túlórája volt?	első héten, második héten....., harmadik héten, negyedik héten
17. Milyen ellenszolgáltatásban részesül a túlórázásért?	
18. Dolgozik-e éjjel?	rendszeresen — gyakran — ritkán — soha
19. Munkahelyére lakásáról milyen módon jár be?	vasúton — villamoson — autobuszon — kocsin — kerékpáron — gyalog — egyéb módon és pedig
20. Munkaadójától mennyi útiköltség-megtérítést kap hetenkint?	nem kap — kap és pedigpengőfillért
21. Hány órákor kel fel és hánykor fekszik le rendszerint?	felkelórakor lefekszikórakor
22. Hol reggelizik?	otthon — kávétermésben — munkahelyén — iskolai főzőhelyen — kantinban — sehol
23. Hol ebédel?	otthon — kifőzésben — munkahelyén — kantinban — magával hozott hideget — sehol
24. Hol vacsorázik?	otthon — kifőzésben — munkahelyén — kantinban — hideget — nem vacsorázik
25. Mikor kezdődött és mikor szűnik meg tanoncviszonya?	kezdete :évhó, megszűnése :évhó
26. Hány segéd és hány tanonc dolgozik a munkaadójánál?	segéd tanonc
27. Biztosítva van-e az Orsz. Társadalombiztosító Intézetnél és ha igen, ki fizeti a járulékot?	biztosítva van — biztosítva nincs a munkaadó egészben — a munkaadó felerészben
28. Évenként kap-e szabadságot és hány napot?	nem kap — kap és pedignapot
29. Volt-e beteg a folyó iskolaévben?	volt — nem volt
30. Olvas-e ujságot?	ifjúsági lapot : állandóan — gyakran — ritkán — nem olvas sportlapot : állandóan — gyakran — ritkán — nem olvas napilapot : állandóan — gyakran — ritkán — nem olvas
31. Van-e takarékbetétje?	nincs — van és pedigpengő
32. Milyen sportot űz?	sportot nem űz — űz és pedig : úszik — evez — korcsolyázik — futballozik — atletizál — egyéb sportot űz és pedig :
33. Tagja-e a levante intézménynek?	igen — nem

Az 1930. évi fővárosi tanoncügyi felvétel, amelynek *kérdőívét* a mellékelt lapon mutatjuk be, nemcsak az adatok bőségével, tehát *mennyiségi* vonatkozásban, hanem a feldolgozás sokoldalú szempontjai, részletessége tekintetében is egyik legmintaszerűbb szociográfiai munkálata volt az *Illyefalvi I. Lajos* dr. kiváló igazgatása mellett működő *Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak*. A felvétel során nyert adatok elsőízben a Székesfővárosi Statisztikai Évkönyv 1930. évi kötetében jelentek meg.¹⁾

Az iparostanulókra vonatkozó rész e mellett a hivatalnak egyik önálló munkásügyi kiadványában másodízben is megjelent.²⁾

Tanulmányunk statisztikai anyagát — az Évkönyvek régebbi közleményein és a kisebb jelentőségű forrásokon kívül — főleg ennek az 1930-as publikációnak alapulvételével állítottuk össze.

¹⁾ L. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, 1930. évi kötet. Szerkeszti dr. *Illyefalvi I. Lajos*. 606—669. l.

²⁾ Dr. *Illyefalvi I. Lajos* : A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. 1930. 1053—1101. lap.

II. RÉSZ.

Az iparos- és kereskedőtanulók népességi és műveltségi viszonyai.

1. Az iparos- és kereskedőtanulók száma.

A kisiparban és a gyári üzemekben, valamint a kereskedőüzletekben alkalmazott tanulók száma általában az egyes iparágak és üzleti vállalkozások foglalkoztatottságától függ, amelynek megfelelően hullámzik a szakmában dolgozó felnőtt alkalmazottak száma is. Közismert dolog, hogy a kisebb ipari üzemek inkább tanulókkal, a nagyüzemek — kevés tanuló alkalmazása mellett — inkább segédekkel, betanult munkásokkal és napszamosokkal dolgoztatnak. A kereskedelmi foglalkozások körében általában egyenlő szokott lenni a segédek és a tanulók száma. Normális viszonyok között a kisipari műhelyekben egy-egy alkalmazott segédre legfeljebb 2—3 tanuló jut. A tanoncok alkalmazásának és díjazásának is az az egyik alapelve, hogy ezek önállóan még nem tudnak dolgozni, csupán a segédek szolgálatára vannak rendelve s miközben ennek segédkeznek, gyakorlati módon elsajátítják a szakmai ismereteket.

A háború óta egyre fokozódó gazdasági nehézségek azonban sok munkaadót arra az eljárásra késztettek, hogy *minél kevesebb segéd mellett minél több tanulót alkalmazzon*. Ez a rendszer okozza jórésben, hogy az iparos- és kereskedőtanulók száma a háború előtti viszonyokhoz képest feltűnő erősen *emelkedett* úgy a fővárosban, mint országos keretekben. A főváros területén fennálló iparos- és kereskedőtanonciskolák beírt tanulóinak száma, amely 33.025 fővel az 1927—1928. tanévben volt a legmagasabb, a háború utáni években általában a 30.000-es létszám körül mozgott.

Ha a *fővárosi iskolákba járó iparostanulókra* vonatkozó háború utáni adatokat összehasonlítjuk a 25 év előtti adatokkal, amikor a tanulók évi átlagos száma 10—11.000 volt, elég szembeszökő az iparostanulók számának nagyarányú emelkedése. Az 1911—1912. tanévben a leányiparostanonciskolákba például még csak 3390 tanulóleány iratkozott be, de az 1925—1926. tanévben, amikor legmagasabb volt számuk, már közel a 9000 (8908).

A *kereskedőtanulók* számában nem mutatkozik ilyen nagyarányú emelkedés, bár a háború után itt is magasabb számokat látunk, mint

a béke éveiben, ami a fokozódó utánpótlási szükséglet mellett indokoltnak látszik. A kereskedőtanulók számának emelkedése a háború után távolról sem öltött olyan feltűnő arányokat, mint az iparostanulóké. Habár ez utóbbiak sokkal nagyobb arányú munkásszükséglet utánpótlását szolgálják is, a békebelinek háromszorosára emelkedő létszámuk az ipari munkáviszonyoknak kétségtelenül olyan megváltozását jelenti, amely társadalmi és közgazdasági szempontból egyaránt a legnagyobb figyelemre méltó.

Az utolsó évek során szinte túlságba vitt tanoncalkalmazás egészségtelen, antiszociális rendszere ellen a m. kir. Munkaközvetítő Hivatal is többször felszólalt, amikor évi jelentéseiben — rámutatva a tanoncmunkapiacra jelentkező nagy hiányokra, illetőleg a munkaadók részéről megnyilvánuló munkahelykínálat abnormális arányaira, — utalt arra, hogy a »munkaadók nagy része nem utánpótlást, hanem *csak olcsó munkaerőt keres*« a tanoncok alkalmazásával s ezért, míg más munkáscsoportoknál a kínálatot meghaladó kereslet öröndetesnek volna mondható, ez az iparostanulóknál egészségtelen állapotot jelent.¹⁾

Ha még azzal a körülménnyel is számolunk, hogy a területében és népességében egyharmadrészére csonkított ország — a külföldi fogyasztópiacok fokozódó elzárkózása miatt — sem ma, sem belátható időn belül nem biztosíthatja a budapesti gyár- és kézművesipar számára azt a fogyasztópiacot, amelyet békében a 20 milliós ország, sőt az 50 milliós monarchia jelentett, tehát a szakképzett ipari munkásság *utánpótlásának* erre való tekintettel is csökkennie kellene, úgy az ipari munkáviszonyok valóban mélyreható megváltozását kell látnunk az alkalmazott tanulók növekvő számában.

*

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak 1930. május hóban megejtett főlvétele az 1929—1930. tanév végén a községi iskolába járt összes iparos- és kereskedőtanulóknak 84·8%-át, a fiúiparostanulóknak 83·5, a leányoknak 84·6 és a kereskedőtanulóknak 97·1%-át vonta be a megfigyelés körébe. Az összesen számbavett 17.187 tanuló közül kerekén 80% volt fiú, 91·2% iparostanuló. Ez utóbbiak között a leányok 21·2%-kal, a kereskedőtanulók között mindössze 6·6%-kal szerepeltek.

Ezeknek a tanulóknak *foglalkozás és nem* szerinti megoszlását az 1. táblán mutatjuk be. A foglalkozások szakmai csoportbeosztásánál általában a szokásos összefoglalásokat alkalmaztuk. A ruházati iparba vontuk össze a két egészségápoló szakmát: a borbély-fodrászt és a fogtechnikust is, bár ez utóbbi a fémiparosokhoz is joggal számítható lenne.

¹⁾ L. a m. kir. állami Munkaközvetítő Hivatal 1927. évi jelentésének 27—28., valamint az 1928. és az 1929. évi jelentés 25., illetőleg 24. oldalán.

1. Az iparos- és kereskedőtanulók száma és foglalkozás szerinti megoszlása.

Sorszám	Foglalkozás (szakmai csoport)	Szám	%	Sorszám	Foglalkozás (szakmai csoport)	Szám	%
Fiúiparostanulók.				Leányiparostanulók.			
1	Arany- és ezüstműves	279	2-3	1	Női szabó	2.132	64-0
2	Bádogos és szerelő	429	3-5	2	Női kalapkészítő	284	8-5
3	Bronz- és rézműves, fémöntő ..	236	1-9	3	Cipész, cipőtűző	43	1-3
4	Gép- és autószerelő	875	7-1	4	Szűcs	93	2-8
5	Kovács	46	0-4	5	Fehérneművarró	62	1-9
6	Lakatos	1.397	11-3	6	Fehérneműtisztító	29	0-9
7	Műszerész	1.004	8-1	7	Paplanos	27	0-8
8	Órás	60	0-5	8	Fűző- és esernyőkészítő	41	1-2
9	Vas- és fémcsztergályos	301	2-4	9	Hímző-, kézimunkavarrónő	72	2-2
10	Vasöntő	61	0-5		Ruházati iparok együtt	2.783	83-6
11	Vésnök	72	0-6				
12	Villanyszerelő	482	3-9				
	Vas- és fémipar, gépgyártás együtt	5.342	42-5				
13	Borbély és fodrász	1.044	8-5	10	Női fodrász	292	8-8
14	Bőröndös, szíjgyártó	188	1-5	11	Fényképész	57	1-7
15	Cipész, cipőfelszerkesztő	334	2-7	12	Könyvkötő	64	1-9
16	Fogtechnikus	107	0-9	13	Arany- és ezüstműves	31	0-9
17	Kelmefestő, vegytisztító	57	0-5	14	Egyéb	90	2-7
18	Kesztyűs, kötszerész	39	0-3	15	Ismeretlen	13	0-4
19	Szabó	1.025	8-3		Összesen ...	3.330	100-0
20	Szűcs	117	0-9				
	Ruházati és egészségügyi ipar együtt	2.911	23-6	Kereskedőtanulók.			
				1	Vas- és fémáru kereskedelem ..	107	7-1
				2	Fa-, bőr- és díszműáru keresk. Ebből: leány	48 3	3-2 0-2
21	Cukrász, cukorkakészítő	180	1-4	3	Fonó-, szövő- és ruházati cikke- kel való kereskedelem	681	45-0
22	Mészáros és hentes	314	2-5		Ebből: leány	48	3-2
23	Sütő, pék	479	3-9	4	Élelmezési és élvezeti cikke- kel való kereskedelem	362	23-9
	Élelmiszeripar együtt	973	7-8	5	Gyógy- és vegyszertáru keresk. Ebből: leány	231 26	15-3 1-7
24	Betűszedő-nyomdász	544	4-4	6	Könyv- és műkereskedés	22	1-5
25	Fényképész	35	0-3		Ebből: leány	4	0-2
26	Könyvkötő	158	1-3	7	Egyéb és ismeretlen	60	4-0
	Sokszorosítóipar együtt	737	6-0		Ebből: leány	19	1-3
27	Kárpitos, tapétázó	466	3-8		Mindössze ...	1.511	100-0
28	Szobafestő és mázó	450	3-6		Ebből: leány	100	6-6
	Díszítőipar együtt	916	7-4				
				Összefoglalás.			
29	Asztalos, ács	866	7-0	I.	Fiú iparostanulók	12.346	71-8
30	Fasztergályos, faszobrász	122	1-0	II.	Leány iparostanulók	3.330	19-4
	Faipar együtt	988	8-0	III.	Kereskedőtanulók	1.511	8-8
					Összesen ...	17.187	100-0
31	Kőfaragó, szobrász	121	1-0	A)	Fiútanulók	13.757	80-0
32	Kőműves	109	0-9	B)	Leánytanulók	3.430	20-0
33	Üvegmegmunkáló, üveges	92	0-7		Összesen ...	17.187	100-0
	Kő- és üvegipar együtt	322	2-6				
				a)	Iparostanulók	15.676	91-2
				b)	Kereskedőtanulók	1.511	8-8
34	Egyéb ipar	232	1-9	aa)	Iparostanulófiúk	12.346	78-8
35	Ismeretlen	25	0-2	bb)	Iparostanulóleányok	3.330	21-2
	Összesen ...	12.346	100-0	ba)	Kereskedőtanulófiúk	1.411	93-4
				bb)	Kereskedőtanulóleányok	100	6-6

A *leányiparostanulók* legnagyobb része a *ruházati iparok* körében dolgozott (a női fodrászok idesorozásával 92·4%-uk). A *kereskedelmi* foglalkozások körében a leányok 48%-a a textil- és divatáru üzletekben, 26%-a a gyógyáru- és vegyiszerkereskedésekben volt alkalmazva.

A *fiúiparostanulóknak* legnagyobb része, 42·5%-a a vas- és fémiparban, második jelentősebb csoportja, 23·6%-a a ruházati iparban, 7·8%-a az élelmiszeripari szakmában, 6% a sokszorosító iparban s 18% az építőiparok körében volt alkalmazva. Ha a fiú- és a leányiparostanulókat foglalkozási főcsoportok szerint egyesítjük, a *ruházati* (és egészségügyi) iparok kerülnek 38·1%-kal a legelső helyre. Ezt követik az alkalmazott tanulók számának sorrendjében a vas- és fémipari és kisebb arányszámokkal a többi ipari főcsoportok.

2. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása származáshely szerint.

Származáshely (születéshely)	Iparostanulók			Kereskedőtanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és keres- kedőtanulók együtt	Iparostanulók			Kereskedőtanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és keres- kedőtanulók együtt
	fiúk	leányok	összesen			fiúk	leányok	összesen		
számszerint						százalékban				
A) Magyarország										
Budapest	5.658	1.734	7.392	813	8.205	45·8	52·1	47·1	53·8	47·8
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye	3.395	755	4.150	288	4.438	27·5	22·7	26·5	19·1	25·8
Magyarország többi vár- megyéi	2.405	552	2.957	278	3.235	19·5	16·6	18·9	18·4	18·8
Jelenlegi Magyarország összesen	11.458	3.041	14.499	1.379	15.878	92·8	91·4	92·5	91·3	92·4
Magyarország :										
Ausztriának	8	—	8	—	8	0·1	—	0·1	—	0·0
Jugoszláviának . . .	100	29	129	16	145	0·8	0·9	0·8	1·1	0·8
Cseh-Szlovákiának	320	107	427	46	473	2·6	3·2	2·7	3·0	2·8
Romániának	299	108	407	49	456	2·4	3·2	2·6	3·2	2·7
Olaszországnak . . .	4	—	4	—	4	0·0	—	0·0	—	0·0
B) Más ország	120	35	155	16	171	1·0	1·0	1·0	1·1	1·0
Ismeretlen	37	10	47	5	52	0·3	0·3	0·3	0·3	0·3
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Az 1925. évi lajstromos fővárosi népszámlálásnak az ipari alkalmazottak foglalkozás szerint való megoszlására vonatkozó adatai szerint¹⁾ szintén a *ruházati* iparok emelkednek ki leginkább a tanulósrban

¹⁾ A népszámlálási adatokat lásd dr. Bene Lajos Budapest székesfőváros iparosai, 27. lap. (Statistikai Közlemények.) Szerkeszti dr. Illyefalvi I. Lajos, kiadja Budapest székesfőváros Stat. Hivatala, 56. kötet, 3. szám. 1928.

dolgozó alkalmazottak nagy számával, amit a női ruházati szakmák munkaadóinak munkásalkalmazási módszere okoz, akik rendszerint kevés számú segéd és egyéb alkalmazott mellett a tanulóleányok nagy számát foglalkoztatják. A többi ipari foglalkozási főcsoportban nem ilyen túlnyomó arányú a többi alkalmazottak (ipari segédek, segédmunkások, betanult nap-számosok, fiatalok munkások) számának rovására a tanoncok alkalmazása. A női ruházati iparok nagyarányú tanonctartása is a háború utáni évtized fejleménye s mint a következőkben még látni fogjuk, éppen ez az ipari szakma az, amelynek nagy számmal alkalmazott tanulói a legkedvezőtlenebb szociális viszonyok között dolgoznak.

2. Az iparos- és kereskedőtanulók földrajzi származás (születéshely) és a szülők lakóhelye szerinti megoszlása.

A fővárosi iparosműhelyekben és üzletekben alkalmazott tanulók születéshelyére vonatkozó összefoglaló adatokat a 2. számú táblán mutatjuk be.

Önként kínálkozó feladatnak látszik ennek a táblának legfőbb adatait mindenekelőtt a főváros egész lakosságának születéshely szerint való megoszlásával egybevetni.¹⁾

3. A fővárosi népesség és az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása születéshely szerint.

Származáshely	Az összes (1925. évi) népességből ‰	Az iparos- és kereskedő- tanulók közül ‰
Budapesten született	38.4	47.8
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében született	8.9	25.8
Az ország többi vármegyéjében született....	28.5	18.8
Elszakított területeken született.....	19.4	6.3
Európa többi országaiban született	4.1	0.9
Más világrészben született	0.0	0.1
Ismeretlen	0.7	0.3
Összesen.....	100.0	100.0

A táblában mutatkozó feltűnő eltérések természetes magyarázatát megtaláljuk abban, hogy a népesség idősebb korosztályai jelentős részben bevándoroltakból állanak, akik még a múlt század utolsó évtizedeinek nagyarányú vándormozgalmai során telepedtek meg a fővárosban,²⁾ de gyermekeik és unokáik, akik most vannak tanoncsorban, már Budapesten születtek. Az újabb évtizedek kisebbarányú bevándorlása nem gyarapítja oly nagy tömegekkel az ország távolabbi vidékeiről a főváros népességét s e miatt a fiatalabb korosztályokban magasabb arányszámmal is találjuk a fővárosban vagy a főváros környékén születetteket.

¹⁾ L. a Szfv. Stat. Évkönyve, 1927. évi XV. évf. 88. l.

²⁾ L. dr. Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. I. rész 6. s köv. lap. (Statistikai Közlemények. Szerkeszti dr. Illyefalvi I. Lajos. 55. kötet, 2. szám.)

A fővároson kívül született iparos- és kereskedőtanulók nagy része szüleivel együtt ma már szintén Budapesten *lakik*. (L. 4. sz. tábla.). Az itt születettek 47·8%-os arányával szemben ugyanis a Budapesten szüleivel együtt *lakó* tanulók száma 59·6%-át teszi az egész tömegnek. De épen a hiányzó 40·4% bizonyosság arra, hogy a fővárosban dolgozó iparos- és kereskedőtanulók jelentős része *lakóhelye szerint* nem megtelepedett polgára még ennek a városnak.

4. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása a szülők lakóhelye szerint.

A szülők lakóhelye	Iparos-tanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és keres- kedőtanulók összesen	Iparos-tanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és keres- kedőtanulók
	fiúk	lányok	együtt			fiúk	lányok	össze- sen		
számszerint						százalékban				
a) Budapest	6.543	2.085	8.628	987	9.615	56·4	67·1	58·7	68·2	59·6
Ebből :										
Dunajobbpart	1.287	411	1.698	182	1.880	11·1	13·2	11·6	12·6	11·7
Dunabalpart	5.228	1.663	6.891	804	7.695	45·1	53·6	46·9	55·5	47·7
Be nem osztható	28	11	39	1	40	0·2	0·3	0·2	0·1	0·2
b) Szomszédos községek összesen	2.069	623	2.692	224	2.916	17·8	20·1	18·3	15·6	18·1
c) Pestvármegye egyéb községei	1.554	261	1.815	93	1.908	13·4	8·4	12·4	6·4	11·8
d) Egyéb vidék	1.213	91	1.304	112	1.416	10·5	2·9	8·9	7·8	8·8
Magyarország összesen ...	11.379	3.060	14.439	1.416	15.855	98·1	98·5	98·3	98·0	98·2
Magyarország										
Ausztriához	—	—	—	1	1	—	—	—	0·0	0·0
Jugoszláviához	6	—	6	3	9	0·1	—	0·0	0·2	0·1
Cseh-Szlovákiához	25	4	29	3	32	0·2	0·1	0·2	0·2	0·2
Romániához	28	14	42	3	45	0·2	0·5	0·3	0·2	0·3
d) Külföld	9	4	13	2	15	0·1	0·1	0·1	0·1	0·1
Ismeretlen	144	23	167	19	186	1·3	0·8	1·1	1·3	1·1
Összesen	11.591	3.105	14.696	1.447	16.143	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Hogy a fővárosi iparos- és kereskedőtanulók születéshely szerinti megoszlása *mennyire a főváros felé irányuló mindenkori vándormozgalom befolyása alatt áll*, igazolják a következő adatok, amelyek a tanulók származáshely szerinti összetételében a múlt század vége óta beállott változásokat mutatják.

5. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók születéshely szerinti megoszlása 1898/1899 óta (ötéves átlagokban).

Időszak (átlag)	A községi tanonciskolákba járó (fiú és leány)			
	iparostanulók közül		kereskedőtanulók közül	
	Budapesten	más helyen	Budapesten	más helyen
	született (százalékban)			
1898/1899—1899/1900	37·8	62·2	40·0	60·0
1900/1901—1904/1905	44·9	55·1	47·7	52·3
1905/1906—1909/1910	¹⁾ 46·4	53·6	53·1	46·9
1910/1911—1914/1915	45·4	54·6	57·0	43·0
1915/1916—1919/1920	50·8	49·2	60·1	39·9
1920/1921—1924/1925	55·8	44·2	61·7	38·3
1925/1926—1929/1930	52·3	47·7	51·8	48·2
1930/1931. tanév.....	50·0	50·0	54·7	45·3
1930. V. 29. felvétel	47·1	52·9	53·8	46·2

Az 1898/1899—1899/1900. tanévek átlaga szerint még 62·2% volt az iparos- és 60·0% a kereskedőtanulók között a *nem Budapesten született* tanulók száma. A főváros felé áramló bevándorlás későbbi elapadásával a háborút megelőző években egyre jobban hanyatlott az iparos- és kereskedőtanulók között a vidéken (és más országban) születettek száma. Ennek a vidéki utánpótlásnak növekvő elmaradása folytán mindinkább a főváros szolgáltatta az iparos- és kereskedőifjúság utánpótlását. A Budapesten született iparostanulók abszolút száma például az 1898/1899—1899/1900. tanévek átlagáról, 3323-ról a háborút megelőző időszakig 116%-os gyarapodással 7169-re nőtt, míg az ország többi részein (és más országban) születettek számaránya mindössze 58%-os növekedést ért el.

A háborús időszak még jobban leszorította a vidéken született tanulók arányszámát, úgyhogy a *háború befejezésének évétől* kezdve az iparostanulók között már 50·8%, a kereskedők között 60·1% budapesti születésű volt. A fiúiparostanulók részletes adatai 1921—1922-ben mutatják az iparostanulók között a budapesti születésűek legmagasabb arányszámát (54·9%), amely ettől az időponttól kezdve azonban hanyatlani kezdett. A kereskedőtanulóknál valamivel később következett be ez a csökkenés és csak az 1928—1929. tanévvel kezdődően esett 60% alá. Az 1930—1931. tanév végén már pontosan feles arányban voltak képviselve a fiú- és leányiparostanulók között a fővárosi és a vidéki születésűek. Az egy évvel korábban megejtett tanoncügyi fölvétel idején még ennél is alacsonyabb arányszámát (47·0%-ot) tapasztaltuk a fővárosban születetteknek.

¹⁾ Az 1909/1910. tanévtől kezdve a leányiparostanulókkal együtt. Az adatok mindenkor a tanév végén még iskolába járó tanulókról szólnak. 1920-ig az adatokat I. Budapest félszázados fejlődése 1837—1923. 159 l.

A háború alatti és a háború befejezését közvetlenül követő évek során *kétjére okból is csökkenhetett* Budapesten a vidéki születésű tanulók számaránya. Ezidőben a vidék, különösen a főváros közvetlen környékének hatalmas arányokban fejlődő ipari és kereskedelmi élete, amely a felnőtt bevándorlók többségét is elvonta ebben az időben a fővárostól,¹⁾ a fiatalokú dolgozókat is jobban lekötötte születésük, illetőleg lakásuk helyén, másrészt azonban a főváros háborús és forradalom alatti társadalmi és politikai viszonyai miatt is kevesebb hajlandóságot mutattak a környéken lakó szülők arra, hogy gyermekeiket a fővárosba küldjék. A háborús időszakban egyébként a vidékről való tanulóifjak élmezőnyével és lakással való ellátásának nehézsége is fokozódott, amely miatt már a háborút megelőző években is mind kevesebben tudtak közülük a fővárosban elhelyezkedni. Abban az arányban, ahogy a főváros gazdasági élete újból visszanyerte normális ütemét s viszont a környék szaporodó ifjúsága is elhelyezkedést keresett, legtermészetesebb útnak látszott újból a fővárosi iparosműhelyek felé való törekvés.

A háború óta eltelt, különösen az inflációs évek során a fővárosi ipar is állandóan fokozta a tanoncmunkaerők alkalmazását és e nagy kereslet következtében is mind többen és többen vándoroltak ide a környéken és a távolabbi községekben született ifjak közül és helyezkedtek el a fővárosi munkahelyeken. E miatt emelkedik újabban ismét, megközelítve a századelejei színvonalat, a vidéki születésű iparos- és kereskedőifjak aránya, de *a békebeli viszonyokhoz képest azzal a lényeges különbséggel, hogy most ez a »vidéki« elem főleg csak a környező városok ifjúságából toborzódik.*

Sokan jönnek ezekből a pestkörnyéki városokból olyanok, akiknek szülei csak a háború kitörése után vagy a békekötést követő menekülések során telepedtek meg itt, de olyan családokból is, akiknek szülei korábban még fővárosi lakosok voltak és innen húzódtak ki a háború óta a fővárost környező városokba és falvakba.

Hogy milyen jelentős mértékben megnövekedett a fővárosi iparos- és kereskedőifjúság utánpótlásában a *pestkörnyéki városok szerepe*, legjobban a szülők *lakóhelyére* vonatkozó, 1898—1899-ig visszanyúló adataink igazolják. (L. a 6. táblát.)

Az első két tanévben a fővárosi *iparostanulók* szüleinek 59·1%-a lakott Budapesten és ekkor még igen alacsony (4·8%) volt a szomszédos községekből bejáró tanulók száma. Ez az utóbbi arányszám 30 év alatt olyan jelentős mértékben megnőtt, hogy az 1930—1931. tanév folyamán már meghaladta a 22%-ot, miközben az ország távolabbi községeiben lakó szülők arányszáma 27·8%-ról 6·3%-ra hanyatlott vissza.

¹⁾ V. ö. dr. Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése c. id. mű II. rész 427. s. köv. lap.

6. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók szüleinek (gyámjainak) lakóhely szerinti megoszlása 1898—1899 óta.

Időszak (átlag)	A községi tanonciskolába járó									
	iparostanulók					kereskedőtanulók				
	szülei (gyámjai) közül									
	Budapesten	a szomszédos községekben	Pest vármegyében	az ország többi megyéiben	külföldön és ismeretlen helyen	Budapesten	a szomszédos községekben	Pest vármegyében	az ország többi megyéiben	külföldön és ismeretlen helyen
	lakott (százalékban)									
1898/1899—1899/1900	59.1	4.8	6.2	27.8	2.1	66.7	2.3	3.8	26.1	1.1
1900/1901—1904/1905	67.0	5.9	5.3	20.1	1.7	72.5	2.8	3.5	15.4	5.8
1905/1906—1909/1910	65.3	7.4	6.6	19.3	1.4	76.0	3.6	4.2	15.4	0.8
1910/1911—1914/1915	60.0	9.0	7.4	22.3	1.3	72.5	5.9	3.7	17.2	0.7
1915/1916—1919/1920	68.4	13.1	5.1	12.7	0.7	73.1	9.5	4.6	12.1	0.7
1920/1921—1924/1925	70.9	13.3	8.4	7.1	0.3	75.6	6.8	5.3	11.8	0.5
1925/1926—1929/1930	66.5	20.0	7.1	6.2	0.2	74.3	11.7	7.4	6.3	0.3
1930/1931. tanév	63.6	22.6	7.4	6.3	0.1	66.3	18.8	5.2	8.5	1.2

Forrás: 1920-ig Budapest félszázados fejlődése, 159. l., 1920—1921. óta a Szfv. Stat. Évkönyvek adatai.

A kereskedőtanulók szüleinek lakóhelyét vizsgálva ugyanazt a fejlődést figyelhetjük meg, mint az iparostanulóknál. Az ország távoli községeiben lakó szülők száma a múlt század utolsó két évének átlagában tapasztalt 26.1%-ról az 1925/1926 — 1929/1930. évek átlagában itt is 6.3%-ra esett és a szomszédos községekben lakóké 2.3%-ról 11.7%-ra emelkedett.

Az ország területének megcsonkításán kívül a háború óta főképen az ellátásos tanonchelyek megfogyatkozása okozza, hogy ma már nem kap olyan nagyarányú utánpótlást — s ezzel annyiféle új szint, új egyéniséget — a távolabbi vidékekről a főváros ipara és kereskedelme, mint a háború előtt.

Pedig szociális és nemzeti szempontból is kívánatos volna, hogy az a magyar ifjúság, amely a vidéken, gyakran minden szellemi vagy anyagi előrejutás reménye nélkül csak az ott elhelyezhetetlen mezőgazdasági munkásfőlösleget gyarapítja, minél nagyobb számmal szívódjék föl a főváros társadalmába és találja meg boldogulását a főváros gazdasági élete által nyújtott lehetőségek között. Bár az a magyarosodási folyamat, amely az utolsó évtizedek során szinte teljesen átalakította a főváros polgárságának anyanyelvi arculatát, külső megnyilvánulásaiban az iparos- és kereskedőtanulók tömegében is öröndetes mértékben emelte a magyar anyanyelvűek arányszámát, — amely 1886/1887—1889/1890-ben még csak 85.8%, de az 1930/1931. tanév végén már 99.0%-os volt, — mégis a főváros polgárságának, iparos- és kereskedőosztályának a vidéki magyarság egyedeivel való minél mélyrehatóbb telítése, alapos indokokra való hivatkozással, nemzeti szempontból is kívánatossá tenné ennek a belső településnek előmozdítását. Ám mindaddig, amíg az ország távolabbi községeiből való ifjúságnak nem

könnyítjük meg — elsősorban nagy befogadóképességű fővárosi *tanonc-otthonokkal* — itteni elhelyezkedését, nem igen számíthatunk arra, hogy ez az olyannyira értékes rétege magyar ifjúságunknak nagyobb számban, legalább is a háború előtti arányokban, tudjon elhelyezkedni, a fővárosi iparosműhelyek és üzletek munkahelyein.

Tagadhatatlan tény, hogy a vidékről való elemek beszivárgása a fővárosba még ma is épen a tanonciskolák ifjúságán keresztül legerősebb arányú. A legutóbbi évtizedek iskolai statisztikája szerint a fővárosi elemi iskolai tanulóknak több, mint 70%-a budapesti születésű volt és szüleik kevés kivétellel mind a fővárosban laktak. Még a polgári iskolai tanulók között is csak 10—12% járt be más községből a fővárosi iskolákba és csak 30—40% volt közöttük a nem Budapesten születettek arányszáma, viszont az iparostanulóknál ugyanezen évtizedek során *a más községben* születettek arányszáma 43—63%-os határok között mozgott és a Budapesten lakóké legfőbb 72%-ot ért el.¹⁾

Ma már Budapesten és Pest vármegye községein kívül főleg csak a közvetlenül *szomszédos megyék népességéből rekrutálódik*, de az utóbbiaktól csak egészen elenyésző arányokkal, a főváros iparos- és kereskedőifjúsága, azokból a vármegyékből, amelyek általában is a legbősegebb népességi utánpótlást szolgáltatják, a fővárosnak. A vidéken lakó *szülők* aránya pl. csak *Fejér* megyében haladja meg az 1 %-ot. A többi vármegyékben lakó magyarságnak alig van jelentősebb szerepe a főváros iparos- és kereskedőosztályának utánpótlásánál.

Az alábbiakban azokra a főbb eltérésekre kívánunk még rámutatni, amelyek az egyes ipari és kereskedelmi szakmák tanulóinak származáshelyi és lakóhelyi viszonyainál mutatkoznak.

7. A fiúiparostanulók származása (születési helye) szakmai csoportok szerint.

(Származáshely, születéshely)	Vas- és fém- ipari szakmák	Ruházati és egészésgyártási ipari szakmák	Élelmiszer- ipari szakmák	Sokszorosított- ipari szakmák	Fajipari szakmák	Kő- és tüveg- ipari szakmák	Díszítőipari szakmák	Egyéb és ismeretlen szakmák	Valamennyi szakma összesen
	százalékban								
Budapest	46·6	47·5	29·9	61·9	43·0	37·9	44·1	51·4	45·8
Pest-Pilis-Solt-Kiskun várm.	28·7	23·3	27·9	23·6	29·5	31·1	33·4	27·6	27·5
Az ország többi vármegyéi	17·6	22·1	34·3	7·6	20·9	23·9	14·1	13·6	19·5
Jelenlegi Magyarország vármegyéi összesen	92·9	92·9	92·1	93·1	93·4	92·9	91·6	92·6	92·8
Magyarország elszakított területei ..	5·9	5·5	7·1	5·8	5·4	7·1	6·7	6·2	5·9
Egyéb ország és ismeretlen	1·2	1·6	0·8	1·1	1·2	—	1·7	1·2	1·3
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

¹⁾ L. Budapest székesfőváros félszázados fejlődése c. id. mű 159. l.

A szülők *lakóhelyére* vonatkozó adatok is megerősítik azt a megfigyelést, hogy az ételmezési, valamint az építőipari szakmákban találjuk legnagyobb arányban azokat a tanulókat, akik vidéken lakó szüleiktől távol, illetőleg azoktól naponta elszakadva dolgoznak a főváros iparműhelyeiben. Ezeknek egy része nem is lakik, mert nem lakhatik távolélő szüleinél, hanem vagy a munkaadó ad számukra lakást vagy rokonnál keresnek szállást. Az ételmezeripari szakmákban ütközik legkevesebb nehézségbe a tanulók természetbeni ellátása s a mellett e foglalkozások kisipari jellege azt is lehetővé teszi, hogy az aránylag kisszámú tanulók egy részének lakóhelyet, éjjeli szállást is nyújtsanak a munkaadók. A húsipar különben is szívesen alkalmazza az erősebb testalkatú s általában idősebb korban leszerződő vidékieket, akikkel szemben az iskolai előképzettség tekintetében sem támaszt magasabb igényeket.

Az ételmezeripari szakmákon kívül leginkább a ruházati és a faipari szakmák, tehát *a kisipari jellegű szabó-, borbély- és asztalosipar tud lakást adni a szüleiktől elszakadó tanulóknak*. Amely foglalkozások gazdasági és technikai berendezkedésük mellett nem tudnak ellátásos helyet nyújtani, hanem csak az életfenntartáshoz távolról sem elegendő *bérfizetéssel* kártalanítják tanulóikat, azokban szinte *teljesen el van zárva a távolabbi vidékről való ifjúság érvényesülésének útja*. Nem a rátermettség, a hajlam, hanem ez a külső körülmény dönti el tehát legtöbb esetben, hogy milyen ipari szakmát választ élethivatásául a fővárosba bekerülő vidéki ifjúság.

A leányiparostanulók között leginkább a cipészek, cipőtűzők sorai között találjuk nagy számmal a fővároson kívül született tanulókat, akiknek nagy része naponta jár be a főváros környékéről munkahelyére. A fővárosban születettek leginkább a női fodrász, női szabó és divatcikk-készítő, valamint a fényképész tanulók között szerepelnek az átlagosnál magasabb arányszámokkal. A Pestkörnyékről származó s általában alacsonyabb iskolai előképzettséggel bíró tanulók főleg a fehérneművarrók, hímzőnők és kézimunkavarrónők munkakörében helyezkednek el.

A kereskedőtanulók között általában jóval *magasabb* a fővárosi születésűek aránya, mint az iparostanulók között. A textilkereskedelmi szakmákban az itt igen magas arányszámmal szereplő izraeliták emelik a kétharmados többség fölé a fővárosi születésűek számát. A Pestkörnyékről és a vármegyéből származó vidéki elemek az ételmezerkereskedelmi (fűszeres) és a gyógyárukereskedelmi szakmában lehetők legnagyobb számmal. Amott az ellátásos tanulóhely biztosítása, itt a megfelelő iskolai előképzettség alacsonyabb foka teszi számukra lehetővé az elhelyezkedést. A főváros környékéről naponta bejáró, szülőikkel együtt lakó tanulók között a villamossal, illetőleg államvasúti vonatokkal legkönnyebben és leggyakrabban megközelíthető Pestszenterzsébet, Kispest, Rákospalota, Újpest és Pestszentlőrinc városokból jön naponta legtöbb iparostanuló a fővárosba.

3. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók szüleinek foglalkozása.

Az iparos- és kereskedőtanulók szüleinek foglalkozása általában is, szakmai csoportok szerint is szoros összefüggésben van a tanulók földrajzi származásával és a szülők lakóhelyének fekvésével. Minthogy a tanulóknak, mint láttuk, csak 47·6%-a volt fővárosi születésű és csak 59·6%-a fővárosi lakos, az aránylag nagyszámú vidéki elemek erősen módosítják az iparos- és kereskedőtanulók szüleinek foglalkozásáról beszámoló azt a képet, amelyet akkor kapnánk, ha ezek között a tanulók között kizárólag csak a fővárosban lakó szülők gyermekeit találnók. Tulajdonképpen akkor lenne csak mód arra, hogy megállapítsuk a főváros összes népességének és az iparos-, valamint kereskedőtanulók szüleinek foglalkozási megoszlása között mutatkozó eltérés alapján, hogy népességi arányszámukhoz képest mely fővárosi társadalmi rétegek veszik ki leginkább részüket az iparos- és kereskedőosztály utánpótlásában.

A vidéki elemek bevándorlásának szerepe lehetetlenné teszi ezt az összevetést. Egyik legfeltűnőbb következménye ennek a bevándorlásnak, hogy a főváros népességében egész jelentéktelen szerepet játszó *őstermelő népesség* az iparos- és kereskedőtanulók szülői között elég magas, 7·1%-os arányszámmal szerepel. Ha meggondoljuk, hogy épen ennek a vidéki őstermelő népességnek áll legkevésbé módjában, hogy fiait a fővárosban iparossá neveltesse, hiszen neki még a kedvezményes vasúti utazás sem áll oly mértékben segítségére, mint a vidéken lakó közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek, de az ipari pályaválasztási lehetőségek tekintetében is sokkal tájékozatlanabbak, mint a városi népesség, akkor elég magasnak kell minősítenünk ezt a 7·1%-os arányt.

Ha ezek a vidéki szülők egyáltalában iparossá vagy kereskedővé akarják neveltetni gyermeküket a fővárosban, csak olyan pályákra adhatják őket, *amelyeknél tanoncidejük alatt munkaadójuktól természetbeni ellátást is nyernek*. Ezért olyan magas az élelmezési, építőipari, faipari és ruházati szakmákban az őstermelő szülőktől származó tanulók aránya. Az élelmezési szakmák közül is a hentesek és mészárosok sorában legmagasabb (22·9%), de nem sokkal kisebb a sütőiparban elhelyezkedő őstermelő szülőktől származók százaléka sem. Ezeken kívül leginkább a kőműves és asztalosipar, valamint a kisipari jellegű szobafestő és mázoló, kárpitos és tapétázó szakma tud aránylag a legtöbb vidékről származó őstermelő eredetű tanulót a mesteriségre megtanítani azáltal, hogy legalább *szállásukról* gondoskodik. Azokban a szakmákban, amelyekben szinte teljesen ki van zárva a tanulóknak a munkaadók részéről természetbeni ellátással való alkalmazása, mint a fényképész és betűszedő és a fejlettebb ízlést kívánó könyvkötő, faesztergályos és szobrász iparban, egészen elenyésző arányszámuk.¹⁾

¹⁾ L. erre s általában az iparos- és kereskedőtanulók társadalmi eredetére nézve is : dr. Laky Dezső : Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez. Kny. a Városi Szemle XVIII. évf.-ából, 38. s. köv. l.

11. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása atyjuk foglalkozása szerint.

Az atya foglalkozása	Iparostanulók					Iparostanulók					
	fiúk	leányok	összesen	Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és ke- reskedőtanu- lók együtt	fiúk	leányok	összesen	Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és ke- reskedőtanu- lók együtt	
számszerint						százalékban					
Őstermelés	1.044	107	1.151	74	1.225	8-5	3-2	7-3	4-9	7-1	
Ebből:											
Földműves	838	51	889	51	940	6-8	1-5	5-7	3-4	5-5	
Egyéb önálló	74	45	119	11	130	0-6	1-3	0-8	0-7	0-8	
Gazdasági cseléd	95	9	104	10	114	0-8	0-3	0-6	0-7	0-6	
Gazdasági munkás	37	2	39	2	41	0-3	0-1	0-2	0-1	0-2	
Bányászat	70	3	73	3	76	0-6	0-1	0-5	0-2	0-4	
Ebből:											
Tisztviselő	11	—	11	—	11	0-1	—	0-1	—	0-1	
Segédszemélyzet	59	3	62	3	65	0-5	0-1	0-4	0-2	0-3	
Ipar	6.514	1.659	8.173	595	8.768	52-8	49-8	52-1	39-4	51-0	
Ebből:											
Önálló	2.790	725	3.515	298	3.813	22-6	21-8	22-4	19-7	22-2	
Tisztviselő	39	28	67	8	75	0-3	0-8	0-4	0-5	0-4	
Ipari segéd	2.467	553	3.020	204	3.224	20-0	16-6	19-3	13-5	18-8	
Gyárimunkás	1.007	324	1.331	51	1.382	8-2	9-7	8-5	3-4	8-0	
Egyéb alkalmazott	211	29	240	34	274	1-7	0-9	1-5	2-3	1-6	
Kereskedelem és hitel.....	801	384	1.185	308	1.493	6-5	11-5	7-6	20-4	8-7	
Ebből:											
Önálló	369	159	528	153	681	3-0	4-8	3-4	10-1	4-0	
Járó-kelő kereskedő, kofa	58	21	79	14	93	0-5	0-6	0-5	0-9	0-5	
Tisztviselő	15	5	20	2	22	0-1	0-1	0-1	0-2	0-1	
Egyéb keresk. alkalmazott	283	173	456	129	585	2-3	5-2	2-9	8-5	3-4	
Pénzüntézetit tisztviselő..	11	7	18	4	22	0-1	0-2	0-1	0-3	0-2	
Pénzüntézetit altiszt	65	19	84	6	90	0-5	0-6	0-6	0-4	0-5	
Közlekedés	1.212	462	1.674	132	1.806	9-8	13-9	10-7	8-7	10-5	
Ebből:											
Önálló	67	32	99	3	102	0-5	1-0	0-6	0-2	0-6	
Tisztviselő	71	61	132	14	146	0-6	1-8	0-9	0-9	0-8	
Altiszt	639	237	876	66	942	5-2	7-1	5-6	4-4	5-5	
Egyéb alkalmazott	435	132	567	49	616	3-5	4-0	3-6	3-2	3-6	
Közszolgáltatás szabadfoglalkozás	805	228	1.033	121	1.154	6-5	6-8	6-6	8-0	6-7	
Ebből:											
Önálló	65	14	79	15	94	0-5	0-4	0-5	1-0	0-5	
Tisztviselő	126	57	183	43	226	1-0	1-7	1-2	2-8	1-3	
Altiszt	484	134	618	53	671	3-9	4-0	3-9	3-5	3-9	
Egyéb alkalmazott	130	23	153	10	163	1-1	0-7	1-0	0-7	1-0	
Védő	52	9	61	7	68	0-4	0-3	0-4	0-5	0-4	
Ebből:											
Tiszt, tisztviselő	8	2	10	1	11	0-1	0-1	0-1	0-1	0-1	
Altiszt, legénység	44	7	51	6	57	0-3	0-2	0-3	0-4	0-3	
Magántisztviselő k. m. n.....	159	80	239	59	298	1-3	2-4	1-5	3-9	1-7	
Napszámos k. m. n.	461	41	502	8	510	3-7	1-2	3-2	0-5	3-0	
Háztartási alkalmazott	65	53	118	7	125	0-5	1-6	0-8	0-5	0-7	
Nyugdíjas	394	106	500	65	565	3-2	3-2	3-2	4-3	3-3	
Vagyonából élő	43	11	54	22	76	0-3	0-3	0-3	1-5	0-5	
Gyámoltásból élő	9	8	17	1	18	0-1	0-3	0-1	0-1	0-1	
Egyéb foglalkozású	319	77	396	32	426	2-6	2-3	2-5	2-1	2-5	
Ismeretlen	398	102	500	77	577	3-2	3-1	3-2	5-0	3-4	
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	

Az őstermelő szülőktől származó *leánygyermek*ek iparossá nevelése a fővárosban még sokkal több nehézségbe ütközik, mint a fiúké. A 3%-ot alig meghaladó arányszámuknak emelése a vidéki fiatalkorú leányok elhelyezkedése szempontjából is kívánatos volna, ami sok jóra való magyar család boldogulását könnyítené meg. Ma ezekről a vidékről való leányoknak alig van más módja a kenyérkeresetre Budapesten, mint ha háztartási alkalmazottaknak, cselédeknek szegődnek el. Nehéz megérteni, miért ne lehetne részükre akár a ruházati iparok, akár a női fodrászok, vagy más női iparágak körében elhelyezkedést biztosítani szociális és erkölcsi védelmük egyidejű kiépítése mellett. Ma leginkább a *női szabó* szakmában találjuk föl őket, de itt is oly kevés az *ellátással* egybekötött alkalmazás, hogy nagyobb-számú vidéki leánynak elhelyezkedése szinte lehetetlen.

A *kereskedőtanulók* között egyedül az élelmiszerkereskedelmi üzletek tudnak őstermelő szülőktől származó tanulókat nagyobb számmal alkalmazni. Itt is leginkább az ellátásos hely biztosítása juttatja jelentősebb szerephez őket, míg a sokkal nagyobb számú tanulót alkalmazó textilkereskedelmi szakmában alig haladja meg az egy százalékot arányszámuk. Pedig a ruházati *iparok* legnagyobb részében, így a cipészek és felsőrészkesztők, valamint a szabók között meglehetősen magas arányszámmal tudnak elhelyezkedni és épen alkalmazásuk magas aránya mutatja, hogy ebben a munkakörben is jól megállják helyüket.

Állítsuk szembe az őstermelő szülőktől származó tanulók arányszámát a *közlekedési*, valamint az *egyéb közszolgálati és szabadfoglalkozású értelmiséghez tartozó szülők számarányaival*. Tudvalevőleg ebben a két főfoglalkozási kategóriában találjuk meg azokat az alsóbbfokú közszolgálati ágakat, amelyek közismerten kedvelt elhelyezkedési pályáját jelentik a városokban, különösen a fővárosban, a vidéki származású népességnek: nevezetesen a rendőrségi, vasúti, villamosvasúti, postai alkalmazottak, továbbá a közhivatali és katonai altisztek jelentős népességi csoportját. A mi társadalmi viszonyaink mellett a falvokról a városok felé tóduló, némi elemi műveltség és természetes intelligencia birtokában felfelé törekvő rétegeknek ezeken az alsóbb közszolgálati pályákon keresztül visz az útja a társadalmi felemelkedés felé. Természetesen ezek mellett igen jelentős az ú. n. »alsóbb néposztályok« foglalkozási körében elhelyezkedő vidékiek száma is, de az említett *fölfelé törekvő* tömeg, ha már elszakad a földtől, nem válik első nemzedékében mindjárt szakképzett iparossá és különösen nem *kereskedővé* a városi viszonyok között. Rendesen a második nemzedéke lép erre az útra a városba bevándorló rétegnek, miután az első nemzedékből való szülők már fölhasználják a városi iskoláztatási lehetőségeket is gyermekeik magasabbfokú taníttatására.

A falun maradó őstermelő szülők, ha már iparosnak szánják gyermekeiket, leginkább olyan szakmákat választatnak velük, amelyeket kitanulva

odahaza a falun is haszonnal űzhetnek, ha netalán visszakérülnek ezek a fiúk a szülői házba. Ezért tanulják a földműves szülők fiai elsősorban a hentes-mészáros, kőműves, asztalos, cipész és szabó mesterséget a fővárosban, míg a városi életre véglegesen berendezkedő alsóbb közszolgálati foglalkozású szülők, akik rendszeren végleg lemondottak arról, hogy valaha is visszatérjenek a föld műveléséhez, gyermekeik ipari pályaválasztásában is inkább a városias jellegű, a városi szükségletekre épített szakmákat karolják föl elsősorban¹⁾, amelyekben jobb iskolai előképzettségükkel is jobban boldogulnak és a fővárosban vagy közvetlen környékén lakván, a természetbeni ellátás tekintetében sem támasztanak igényeket.

13. Vas- és fémipari tanulók megoszlása az atya foglalkozása szerint.

Megnevezés	Fiúiparostanulók												
	Arany- és ezüstműves	Bádogos és szerelő	Bronz- és rézműv., öntő	Gép- és autómobilszer.	Kovács	Lakatos	Műszerész	Órák	Vas- és fém-eszterg.	Vasöntő	Vénlők	Villany-szerelő	Összesen
	százalékban												
Östermelés	2.5	11.6	8.5	6.3	17.4	9.2	2.3	1.7	4.0	4.9	1.4	6.0	6.4
Bányászat	—	0.5	0.4	0.1	2.2	1.2	0.4	—	0.7	—	—	0.2	0.6
Ipar	55.6	47.8	53.4	42.7	65.2	50.1	46.2	56.7	65.8	65.6	55.6	48.3	49.6
Kereskedelem és hitel	16.5	3.7	5.5	7.3	—	3.7	8.4	16.7	5.3	4.9	11.1	7.3	6.6
Közlekedés	7.5	7.0	3.5	13.3	2.2	12.8	17.6	8.3	6.6	4.9	5.5	9.5	12.7
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	5.4	4.0	8.5	10.2	2.2	6.8	10.4	5.0	4.3	1.6	8.3	11.6	8.0
Véderő	—	0.2	0.8	1.1	—	0.2	0.9	—	—	—	—	0.4	0.5
Magántisztviselő k. m. n.	2.5	0.7	0.4	0.6	—	1.2	3.1	3.3	0.7	—	6.9	1.9	1.5
Napszámos k. m. n.	2.5	5.8	3.0	2.5	4.3	5.0	1.4	—	3.3	8.2	2.8	5.0	3.6
Háztartási alkalmazott	0.3	1.2	—	0.5	—	0.6	0.3	—	0.7	—	—	0.4	0.5
Nyugdíjas	4.3	3.0	3.4	3.9	—	3.0	5.0	1.7	4.0	—	1.4	5.0	3.8
Vagyonából élő	—	1.4	0.8	0.3	—	0.4	0.2	—	—	1.7	—	0.2	0.4
Gyámoltásból élő	—	—	0.4	—	—	0.1	—	—	—	—	—	—	0.0
Egyéb foglalkozású	1.8	2.1	3.4	3.1	2.2	2.6	2.5	5.0	2.6	4.9	7.0	2.7	2.7
Ismeretlen	1.1	11.0	3.0	3.1	4.3	3.1	1.3	1.6	2.0	3.3	—	1.5	3.1
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Ezért találjuk ezt a faluról származó második generációt például a vas- és fémipari szakmákban, valamint a nyomdaiparban olyan kiemelkedően magas arányszámokkal. Ezek közül is főleg a műszerész, géplakatos, autószerelő, villanszerelő, bronz- és rézműves szakmákban tudják legjobban értékesíteni előképzettségüket, amelyekben átlag a tanulóknak $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ részét az értelmiségi osztályhoz, illetőleg a közalkalmazottakhoz tartozó szülők fiai teszik, akik pedig átlag csak alig $\frac{1}{5}$ résszel vannak az összes tanulók között képviselve. Ezek a szakmák mind olyanok, amelyeknek fennmaradása csak a nagyvárosi viszonyok között van biztosítva, tehát az ebben a munkakörben elhelyezkedőknek is véglegesen szakítaniuk kell a falusi viszonyok közé való visszatérés gondolatával. Itt állapodik meg tehát végső fokon az atyái, nagyatyái nemzedékében még östermelő foglalkozású ifjúság. Innen további gazdasági és társadalmi emelkedés már csak a főiskolai képesi-

¹⁾ L. dr. Laky Dezső: Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez c. id. mű 39. l.

téshez kötött életpályák felé van s hogy ez a továbbfejlődés ebben az irányban valóban folytatódik, legjobban bizonyítja a főiskolai hallgatók származási statisztikája, amely az utolsó években az iparforgalmi népesség körébe tartozó szülők arányszámának igen jelentős emelkedését mutatja.¹⁾

14. A ruházati, egészségügyi és élelmiszeripari tanulók megoszlása az atya foglalkozása szerint.

Az atya foglalkozása	F i ú i p a r o s t a n u l ó k												
	Ruházati és egészségügyi iparok								Élelmiszeriparok				
	Borbély és fodrász	Bőrrendőrszifjártó	Cipész, cipő-felsőrész.	Fogtechnikus	Kelmefestő, vegytiszt.	Kesztyűs, kötszész	Szabó	Szűcs	Összesen	Cukrász, cukorkakész.	Mészáros és hentes	Sütő, pék	Összesen
	s z á z a l é k b a n												
Östermelés	3.7	3.2	18.0	1.9	1.7	—	16.9	3.4	9.8	7.8	22.9	22.6	19.9
Bányászat	0.2	—	1.5	—	—	—	1.7	—	0.8	0.6	—	1.0	0.6
Ipar	55.9	58.5	45.5	44.9	56.1	61.6	50.3	44.5	52.2	53.9	49.1	47.6	49.3
Kereskedelem és hitel	7.7	18.6	4.8	12.1	3.5	12.8	5.7	22.2	8.1	5.6	5.7	4.0	4.8
Közlekedés	8.9	6.4	8.7	5.6	15.8	5.1	7.8	7.7	8.3	6.7	6.4	6.1	6.3
Közfoglalkozás és szabadfoglalkozás	7.6	4.3	6.0	9.4	5.3	5.1	4.2	6.0	5.9	8.3	5.1	2.9	4.5
Véderő	0.6	—	—	1.9	—	—	0.1	—	0.3	1.1	0.6	0.4	0.6
Magántisztviselő k. m. n.	1.1	1.6	0.3	8.4	1.8	2.6	0.8	1.7	1.2	1.1	1.3	0.2	0.7
Napszámos k. m. n.	1.9	1.1	9.2	0.9	5.3	—	4.3	3.4	3.6	—	1.6	5.4	3.2
Háztartási alkalmazott	0.4	—	1.5	1.9	—	—	1.4	0.9	0.9	—	0.3	0.4	0.3
Nyugdíjas	2.4	4.2	0.9	8.4	—	—	2.2	1.7	2.4	9.4	2.7	2.7	4.0
Vagyonából élő	0.2	—	—	0.9	—	—	0.1	—	0.1	1.1	0.6	0.4	0.6
Gyámoltásból élő	0.2	—	—	—	—	—	0.1	—	0.1	1.1	—	—	0.2
Egyéb foglalkozású	3.3	0.5	2.4	—	3.5	7.7	2.1	3.4	2.5	1.6	1.0	2.1	1.7
Ismeretlen	5.9	1.6	1.2	3.7	7.0	5.1	2.3	5.1	3.8	1.7	2.7	4.2	3.3
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Messze vezetne annak vizsgálata, hogy a faluról elszakadó és a városi viszonyok között a második nemzedékben iparosodó rétegek, ha már egyszer iparossá vagy kereskedővé lettek, miért nem állapodnak meg ezeknél a polgári foglalkozásoknál. Miért van meg ezeknél a rétegeknél is az a visszaszoríthatatlan törekvés az értelmiség életpályák felé, miért nem öröklődik ebben az osztályban nemzedékről-nemzedékre a tisztas ipar vagy a kereskedelem gyakorlása, hogy az egymást követő generációk nálunk is megteremtsek ezekben a foglalkozási ágakban azt az anyagi alapot, amely idővel társadalmi megbecsülést, tekintélyt biztosítana az iparúzóknak számára? Miért nem fejlődnek ki a magyar föld népéből iparos- és kereskedődinasztiák a városi viszonyok között, egy független anyagi jólétnek örvendő, vérében, származásában tisztán magyar gazdasági vezetőosztály, amely idővel magához ragadná a nemzet politikai vezetését is a hanyatló földbirtokos arisztokrácia helyett? Miért idegenek, külföldi tőkések boldogulását jelenti csak nálunk az iparnak és kereskedelemnek nagyvonalú vállalati formákban való üzése, miért menekül, mihelyt teheti, ha saját személyében nem is, de fiaiban ezeknek az ipari és kereskedelmi foglalkozásoknak társadalmi köréből

¹⁾ Dr. Laky Dezső: A magyar egyetemi hallgatók statisztikája. 1930. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízásából szerkesztette a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal. 71*, 74*—75*. 1.

a mi fajmagyar népünk, amelyek pedig kitartó szorgalom és fáradság árán sokkal több lehetőségét nyújtják az anyagi jólét és a társadalmi függetlenség megszerzésének, mint a szellemi és anyagi elproletárosodás kilátástalanságával fenyegető értelmiségi pályák? Súlyos kérdések, amelyekre azonban tanulmányunk keretében alig van módunk válaszolni.

Ha a régebbi évtizedekre visszatekintő statisztikai adatok világánál vizsgáljuk az *értelmiségi osztályhoz* tartozó szülők arányszámát, amelyek mutatják, hogy milyen mértékben neveli iparossá a mi tisztviselőosztályunk fiait, azt látjuk, hogy ezek az arányszámok a helyett, hogy emelkednének, inkább *csökkenő* tendenciát mutatnak. Egyedül az alsóbb közszolgálati ágakhoz tartozó altiszti foglalkozású szülők számarányai mutatnak, különösen a háború óta, jelentős emelkedést. A tanító, tanári és papcsaládok fiait a háború előtt mindössze 0·2—0·6%-kal találtuk az iparostanulók között, a békekötést követő években is legfeljebb 0·4% volt számuk, azóta pedig 0·1—0·2%-ra esett vissza, tehát valóban csak véletlenül akad iparostanulóink között ilyen családból való ifjú.

15. A sokszorosító-, díszítő-, fa-, kő- és üvegipari, egyéb és ismeretlen foglalkozású iparostanulók megoszlása az atya foglalkozása szerint.

Az atya foglalkozása	Fiúiparostanulók													
	Sokszorosítóipar				Díszítőipar			Faipar			Kő- és üvegipar			
	Betűszedő, nyomdász	Fényképezés	Könyvkötő	Összesen	Kárpitos, tapétázó	Szobatestő és mázó	Összesen	Asztalos, ácshogár	Fesztergő-, faszobrász	Összesen	Kőfaragó, szobrász	Kőműves	Üveges, üvegnyomó	Egyéb és ismeretlen
	százalékban													
Östermelés	1·1	—	1·9	1·2	6·2	7·1	6·7	10·7	3·3	9·8	5·0	22·9	6·5	11·4
Bányászat	0·2	—	—	0·2	0·4	0·5	0·4	0·5	—	0·4	—	—	—	0·8
Ipar	67·1	48·6	61·4	65·0	60·3	61·3	60·8	55·3	59·0	55·8	63·6	52·3	59·8	58·7
Kereskedelem	5·5	14·3	5·1	5·8	7·7	4·4	6·1	2·5	10·7	3·6	4·1	0·9	6·5	3·8
Közlekedés	7·2	2·9	6·3	6·8	6·4	8·5	7·4	9·8	5·7	9·3	12·4	0·9	4·3	6·2
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	6·1	11·4	11·4	7·5	4·1	3·3	3·7	5·1	10·6	5·8	2·5	1·8	2·2	2·2
Véderő	0·4	—	—	0·3	—	0·4	0·2	0·5	0·8	0·5	—	—	1·1	0·3
Magántisztviselő k. m. n.	1·6	5·7	1·3	1·8	0·9	0·2	0·6	1·4	0·8	1·3	—	—	1·1	0·3
Napszámos k. m. n.	0·7	—	3·8	1·4	3·9	5·8	4·8	5·8	3·3	5·5	—	14·7	5·4	6·5
Háztartási alkalmazott ..	0·2	—	—	0·1	0·7	0·9	0·8	0·4	—	0·3	—	—	—	—
Nyugdíjas	3·5	5·7	0·6	3·0	3·0	2·0	2·5	3·3	2·5	3·2	1·7	2·8	2·2	2·2
Vagyonából élő	0·5	—	—	0·4	—	0·7	0·3	0·2	—	0·2	0·8	—	—	0·3
Gyámoltatásból élő	0·2	2·9	—	0·3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyéb foglalkozású	2·6	2·8	5·7	3·2	1·9	2·4	2·2	1·7	2·5	1·8	9·9	0·9	3·3	5·0
Ismeretlen	3·1	5·7	2·5	3·0	4·5	2·5	3·5	2·8	0·8	2·5	—	2·8	7·6	3·1
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Hasonlóképen a háború előtti arányok alá esett a legutolsó évek során a *köztisztviselő* szülők fiainak arányszáma is, amely a békekötést követő 3—4 évben — a tisztviselők megnehezült életviszonyai között — valamennyire emelkedett ugyan, de az inflációs évek elmúltával ismét ellanyhult érdeklődésük az iparospályák iránt. Az altiszti szülőktől származó tanulók arányszámának megnövekedését is inkább ezeknek a családoknak, illetőleg család-

főeknek három évtized óta állandóan tartó számszerű növekedése okozza, akiknek nagyszámú serdülő gyermekéből természetesen több helyezkedik el ma abszolút számban az ipari pályákon, mint békében. A fenti arányszámok alakulása egyáltalában nem mutatja azt, mintha az értelmiségi osztályhoz tartozó szülők a békebeli viszonyokhoz képest ma nagyobb arányban taníttatnák gazdasági pályára gyermekeiket.

Ha tudjuk azt is, hogy például az elemi iskolák tanulóinak szülői között az elmúlt évek folyamán 11·0—12·8% volt a tulajdonképeni értelmiséghez tartozó szülők számaránya, akik az összes népességnek 1890-ben 8·4, 1900-ban 9·3, 1910-ben 10·2%-át tették, a fővárosi polgári iskolák tanulóinak szülői között pedig 16·7—27·8% között hullámzott, a főreáliskolák tanulóinál 26·6—40·0% között, míg ugyanekkor az iparostanonciskolákban csak 2·9—6·7%, tehát az elemi iskolai arányszámnak csak $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ része volt az értelmiségi osztályhoz tartozó szülők számaránya¹⁾, joggal kérdezhetjük, hogy miért nem taníttatják magasabb arányban iparosnak vagy kereskedőnek ezek a jobb társadalmi körökhöz tartozó szülők gyermekeiket.

Az ok azonban nyilvánvaló. A legtöbb ipari szakma szociális viszonyai a tanoncsorban dolgozó ifjúságra nézve nem olyan kedvezőek vagy legalább is kielégítőek, hogy ezek a szülők hajlandók lennének válogatás nélkül minden ipari szakmára tanulónak adni fiaikat. Leginkább azokban a szakmákban találjuk még őket, amelyekben úgy az érvényesülési viszonyok, mint a munkaföltételek aránylag a legkedvezőbbek és ahol a munkaadók aránylag kevés és így jól szelektálható tanulóanyaggal dolgoznak.

A *leányiparostanulók* szülői között általában magasabb arányban találjuk a közszolgálatban álló és a szabad pályákon működő értelmiségi szülőket, mint a fiúk szülői között. Az eltérést részben az itt kis aránnyal szereplő őstermelő szülők száma okozza, részben az, hogy a leánygyermekek továbbtanítása kevésbé szokásos, különösen az altiszti családoknál. Ezeket vagy otthon foglalkoztatják vagy olyan iparospályák tanulására küldik, amelyeken aránylag rövid idő alatt önálló keresetre tehetnek szert. Legtöbbször a *nőiszabó* szakmát választják, de a fűző- és ernyőkészítő iparban is az átlag fölé emelkedik az altiszti szülők arányszáma.

A *kereskedőpályákon* tanuló ifjak szülőinél is az őstermelő szülők alacsony számarányának tulajdonítható részben a közszolgálatban álló szülők magasabb arányszáma. De a munkaviszonyok és kereseti lehetőségek is kedvezőbbek valamivel a kereskedelmi foglalkozások körében. Részben ennek tulajdonítható az a jelentős térhódítás, amelyet az utolsó évtizedek során a keresztény magyarság fiai s ezek között is különösen az alsóbb

¹⁾ L. Budapest székesfőváros félszázados fejlődése c. id. mű 159. lap.

közszolgálati foglalkozású szülők gyermekei a kereskedő pályákon felmutatnak. Bár ez az érdeklődés egyelőre leginkább az élelmiszerkereskedések irányában nyilvánul magasabb arányszámokban, számos jel mutatja, hogy a többi kereskedelmi ágak felé is mind több és több közszolgálati alkalmazott szülő irányítja pályaválasztó gyermekét.

A legnehezebben éppen a legkiterjedtebb kereskedelmi ágat képviselő *textilkereskedelmi* és divatáru szakmában tudják megvetni a keresztény szülők gyermekei lábukat, amelyekben a városi zsidó polgárság igen erős gazdasági pozícióját őrzi. Ez a jelentős gazdasági ágat képviselő kereskedelmi szakma éppen ezért még ma is leginkább a *kereskedelem és hitel munkakörében* foglalkozó szülők gyermekeinek kedvelt életpályája, akiknek arányszáma kétszer-háromszor is magasabb itt, mint az iparos fiuk, illetőleg leányok szülőinél. A tanulók felekezeti megoszlásából látszik, hogy leginkább az *izraelita* családok fiai helyezkednek el ezekben a textilkereskedelmi szakmákban. Ha ezek a szülők nem taníttatják tovább fiaikat, az ipari szakmákkal szemben leginkább a ruházati és divatárukereskedelemre irányítják őket. A nőipari szakmák közül is leginkább a ruházati iparokban emelkedik ki a kereskedelmi foglalkozású szülőktől származók aránya. Itt is leginkább azokban a szakmákban, amelyek a jobb iskolai előképzettség alapján válogatják tanulóikat.

17. A kereskedőtanulók megoszlása szakmánként az atya foglalkozása szerint.

Az atya foglalkozása	Fiú- és leánykereskedőtanulók							
	Vás- és fémárukereskedelem	Fa-, bőr-, díszműkereskedelem	Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem	Gyógy- és vegyszertárakkal való kereskedelem	Könyv- és műkereskedelem	Egyéb és ismeretlen	Élelmiszeri és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	Összesen
	százalékban							
Őstermelés	1·9	—	1·3	0·9	—	1·7	16·5	4·9
Bányászat	0·9	—	—	—	—	—	0·5	0·2
Ipar	43·9	45·8	40·1	36·8	22·7	45·0	37·6	39·4
Kereskedelem és hitel	18·7	18·8	29·1	20·3	13·6	10·0	6·9	20·4
Közlekedés	6·6	8·3	7·1	8·2	18·2	5·0	13·0	8·7
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	6·6	2·1	5·0	14·7	13·6	11·6	9·7	8·0
Véderő	0·9	—	0·1	0·4	4·6	—	0·8	0·5
Magántisztviselő k. m. n.	6·5	4·2	5·0	4·3	—	6·7	0·6	3·9
Napszámos k. m. n.	—	—	0·1	—	9·1	—	1·4	0·5
Háztartási alkalmazott	0·9	—	0·3	—	—	1·7	0·8	0·5
Nyugdíjas	1·9	8·3	4·1	5·6	4·6	5·0	3·9	4·3
Vagyonából élő	—	4·2	1·5	2·3	9·1	1·7	0·6	1·5
Gyámolításból élő	—	—	—	—	—	—	0·3	0·1
Egyéb foglalkozású	4·7	—	1·6	2·6	4·5	3·3	1·9	2·1
Ismeretlen	6·5	8·3	4·7	3·9	—	8·3	5·5	5·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Utoljára hagytuk az iparos- és kereskedőtanulók szülői között legnagyobb arányszámmal szereplő *ipari foglalkozásúakat*, akik összesen 51·0%-át képviselték a szülőknek. Legnagyobb mértékben tehát az ipari foglalkozású néprétegek veszik ki részüket a fővárosi iparos- és kereskedőosztály utánpótlásában, de ez a főváros népességének foglalkozási megoszlása mellett természetes is. Sőt e népréteg számszerű nagyságához viszonyítva, inkább azt mondhatnók, hogy népességi arányához képest, különösen serdülőkorú gyermekei számát tekintve, a főváros iparforgalmi népessége aránylag kisebb mértékben vesz részt a szakképzett iparos- és kereskedőosztály utánpótlásában, mint a többi társadalmi rétegek népességi arányukhoz viszonyítva teszik. Ennek az »ipari« népességnek jelentős része ugyanis ahhoz a szegénysorsu társadalmi osztályhoz tartozik, amely mihelyt teheti, kereső munkára kénytelen küldeni gyermekeit, akik mint a kereskedelem és ipar körében alkalmazott segédmunkások, elárusító leányok, kifutók, vagy napszámosok helyezkednek el és kevesebben indulnak közülük a képesítéshez kötött ipari és kereskedelmi pályák felé, különösen ama szakmákra, amelyek tanulóanyaguktól jobb iskolai előképzettséget kívánnak és a »jó családból« való származást is szem előtt tartják. (A régebbi viszonyokhoz képest, amikor ez az alsóbb társadalmi osztályhoz tartozó iparoselem sokkal kisebb mértékben taníttatta képesítéshez kötött ipari pályákra gyermekét, ezek az arányszámok mégis öröndetes fejlődésről beszélnek. V. ö. Laky Dezső dr.: Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez. Kny. a Városi Szemle XVIII. évf.-ból 37. l.)

Az *élelmiszeripari szakmákban* a vidékről bevándorló és e szakmák által is jobban keresett, erősebb testalkatú, egészségesebb, őstermelő származású tanulók miatt szorul le az iparos szülőktől származók arányszáma, a vas- és fémiparban viszont a közszolgálati szülők jobb előképzettségű fiainak versenye miatt csökken számuk. A gyári munkásként megnevezett szülők gyermekei is ott vannak legkisebb számmal, ahol a vidékieket leginkább alkalmazzák. A vas- és fémipari szakmák között főleg a vas- és fémesztergályos, vasöntő- és kovácsiparban haladja meg számuk az átlagos arányt, tehát azokban az iparágakban, amelyek a nagyipari üzemek tipikus *bérmunkakörét* látják el munkásanyaggal és az önállósulásnak legkevesebb reményét nyújtják. Ide sorolható a bronz- és rézműves, fémöntő szakma is, amelyben szintén az átlagosnál jóval alacsonyabb műveltségi színvonallal bíró tanulóanyag helyezkedik el.

A kevés tanulót foglalkoztató fémipari szakmában, ahol szintén elég magasnak látszik az ipari foglalkozású szülők arányszáma, mint az arany- és ezüstműves-, órás-, ékszerész- és vésnőkipar, — tehát a kereskedelmi jellegű iparágak körében — inkább a jobbmódú városi iparospolgárság jobb előképzettségű és jelentős arányban izraelita vallású gyermekeit találjuk. Ez utóbbi iparágak azok, amelyekben a tanulóknak legalább fele négy középiskolát végzett, míg a vas- és fémesztergályos-, vasöntő- és kovácsszakmák

általában a legalacsonyabb műveltségi színvonallal bíró tanulmányanyagot foglalkoztatják. Amely iparágakban a munkaadók fokozottabb követelményeket állítanak fel a tanulók iskolai előképzettsége tekintetében, azokban természetsszerűleg elenyésző hányaddal találjuk a szerényebb jövedelmi viszonyok között élő iparosrétegek fiait.

Valamennyi ipari szakma közül a betűszedő-nyomdásziparban legmagasabb, 61·1%, az iparösszülöktől származó tanulók száma. Ezeknek a tanulóknak műveltségi és felekezeti adatai nagyon jellegzetesen hasonlítanak azokhoz a fémipari szakmákhoz, amelyekben a jobbmódú s jelentős részben izraelita vallású szülők gyermekeit láttuk elhelyezkedni. De az alkalmazotti minőségben dolgozó iparösszülők is nagyon megbecsülik a nyomdászipart, mert saját szociális viszonyaik alapján rendkívüli módon értékelni tudják azokat az előnyöket, amelyeket a legtöbb iparral, különösen a kisipari szakmákkal szemben a nyomdászipar biztosítani tud alkalmazottainak. Ha ezek az iparösszülők a négy középiskolai előképzettséget biztosítani tudják gyermekeiknek, szívesen helyezik el őket a kedvező kereseti viszonyokkal és munkaföltételekkel bíró nyomdászipari szakmában. Valamennyi foglalkozás közül épen itt legmagasabb az »ipari segéd« szülők számaránya is, akik között feltehetően sok szervezett ipari munkás volt.

A kereskedőtanulók és a leányiparostanulók között leginkább a kereskedelemmel és hitellüggyel foglalkozó szülők magas arányszáma szorítja le az iparösszülők százalékát. A leányiparostanulók között a nőiszabóiparban legkisebb arányilag az iparösszülők száma, amely szakmában a kereskedelmi és közszolgálati foglalkozású szülők általában jobb iskolai előképzettséggel bíró tanulóit helyezkednek el. A női kalapkészítő és a női fodrászszakmában 26—30%-os arányú a négy középiskolát végzett, tehát inkább a jobb iparos- és polgárszülöktől származók aránya, amivel szemben a legkedvezőtlenebb szociális viszonyokkal bíró s inkább bér munka jellegét mutató ruházati szakmákban (cipészek, fehérneműtisztítók, paplanosok) viszont a szegényebb sorsú iparösszülők kevésbé iskolázott leányai tanulnak.

*

A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók szüleinek foglalkozását áttekintő eredményeken nem sokat változtathatna, az olyan kisebb jelentőségű néprétegeknek, mint a külön megnevezés nélküli napszámosoknak, a háztartási alkalmazottaknak, a vagyonukból vagy gyámolításból élő szülőknek hasonló részletességgel való vizsgálata. Kimerítő részletességgel tájékoztatnak erről a mellékelt táblázatok. Csak a szülőtlen iparos- és kereskedőtanulók gondviselőinek társadalmi megoszlásáról kívánunk még röviden szólni. Ha ezeknek foglalkozás szerinti megoszlását egybevetjük a szülők foglalkozásával, csak a háztartási alkalmazottak, a gyámolításból élők s különösen a vagyonukból élő, az »egyéb foglalkozású« gondviselők arányszáma emelkedik a megfelelő csoportba sorozott szülők aránya fölé.

18. A szülőtlen iparos- és kereskedőtanulók megoszlása gondviselőik (eltartóik) foglalkozása szerint.

A tanulók gondviselőjének (eltartójának) foglalkozása	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és keres- kedőtanulók összesen	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és keres- kedőtanulók összesen
	fiúk	leányok	együtt			fiúk	leányok	együtt		
számszerint					százalékban					
Östermelő	40	3	43	4	47	5.3	1.3	4.4	6.6	4.5
Bányászat	3	—	3	—	3	0.4	—	0.3	—	0.3
Ipar	409	89	498	17	515	54.2	39.6	50.8	27.9	49.4
Kereskedelem és hitel	43	20	63	8	71	5.7	8.9	6.4	13.1	6.8
Közlekedés	50	14	64	6	70	6.6	6.2	6.5	9.8	6.7
Közszolgálat és szabadfoglalk.	39	10	49	7	56	5.2	4.5	5.0	11.5	5.4
Véderő	2	4	6	—	6	0.3	1.8	0.6	—	0.6
Magántisztviselő k. m. n.	10	21	31	5	36	1.3	9.3	3.2	8.2	3.5
Napszámos k. m. n.	11	1	12	1	13	1.4	0.4	1.2	1.6	1.2
Háztartási alkalmazott.....	13	—	13	—	13	1.7	—	1.3	—	1.3
Nyugdíjas	18	11	29	—	29	2.4	4.9	3.0	—	2.8
Vagyonából élő	26	8	34	1	35	3.4	3.6	3.5	1.7	3.4
Gyámolításból élő	2	—	2	—	2	0.3	—	0.2	—	0.2
Egyéb foglalkozású	62	28	90	6	96	8.2	12.4	9.2	9.8	9.2
Ismeretlen	26	16	42	6	48	3.5	7.1	4.3	9.8	4.6
Eltartója nincsen	1	—	1	—	1	0.1	—	0.1	—	0.1
Összesen	755	225	980	61	1.041	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az adatok azt mutatják, hogy az elhalt szülő helyett legtöbbször a család valamelyik tagja veszi pártfogása alá az árván maradt gyermeket, akik között sok lehet olyan hadiárva is, akinek édesatyját egész fiatal korában ragadta el a háború vérzivatarra. Ezeknek fölnevelése a hátrahagyott özvegy édesanyjára vagy — ha ez is letört közben az élet reánehazedő súlya alatt — a testvérekre, rokonokra vagy épen idegenekre maradt. Több mint ezer ilyen árván maradt iparos- és kereskedőtanuló sorsa vonja magára figyelmünket ezekben az adatokban, akiknek gondviselése a közösség részéről is sokkal több lelkiismeretességet kívánna, hiszen ezek azok a fiatalok, akik legkevesébb tudnak, szülői pártfogás és nevelés híján, fizikailag és erkölcsileg ellenállani az őket fenyegető veszélyeknek és bántalmaknak.

4. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók felekezeti viszonyai.

Az iparos- és kereskedőtanulók társadalmi eredetének vizsgálata közben többször hivatkoztunk a tanulók felekezeti viszonyaira is, mint amelyek sok esetben meghatározói úgy a szülők, mint az iparos- és kereskedőifjak pályaválasztásának. A vallási hovatartozandóság, különösen, ha vele jellegzetesen összetartozó faji sajátosságok is kapcsolódnak, szinte ősidők óta egyik legerősebb irányítója az egyének foglalkozási elhelyezkedésének a társadalmi munkamegosztás rendjében. Magyar viszonyaink között a

keresztény felekezetek szinte teljesen homogén jellegű társadalmi magatartása és életmódja mellett, az önmagában szintén egységes, zártjellegű vallási s egyben faji képletet alkotó zsidóságnak az egyes foglalkozási körökben való elhelyezkedése érdemelhet megkülönböztetett figyelmet, amely merőben más, mint a keresztény felekezetekre tagolt, de fajilag többé-kevésbé egységes magyarság elhelyezkedése a gazdasági munkakörökben. Nemcsak a magyarság ősi foglalkozási körében, a mezőgazdaságban elütő arányú a keresztény és izraelita vallású népesség számszerű elhelyezkedése a lélekszám szerinti megoszláshoz viszonyítva, de az egyes ipari és kereskedelmi foglalkozásokon belül is igen nagy különbségek mutatkoznak a keresztény és izraelita tanulók arányszámai között.

A mindennapi élet tapasztalataiból jól ismerjük az egyes ipari vagy kereskedelmi szakmák igényeit és követelményeit, amelyeket a fogyasztóközönség kívánságainak megfelelően minden szakma a maga munkásával és önálló iparúzójével szemben felállít. A jó modor, fejlettebb ízlés, mozgékonyosság, gyors felfogás, alkalmazkodóképesség, kézügyesség, egyrészt a magasabb iskolai előképzettség s a jobb családi környezet, másrészt a testi erő, a fizikai munkabírási főleg azok a *személyi* követelmények, amelyeket a különböző foglalkozások tanulóikkal szemben támasztanak.

19. Az iparos- és kereskedőtanulók hitfelekezete szerint.

A tanulók hitfelekezete	Iparostanulók					Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és kereskedő- tanulók együtt	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és keres- kedőtanulók együtt
	fiúk	leányok	összesen	fiúk	leányok			összesen				
számszerint							százalékban					
Római katolikus	8.589	2.125	10.714	734	11.448	69.6	63.8	68.4	48.6	66.6		
Görög katolikus	99	26	125	12	137	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8		
Görög keleti	36	5	41	3	44	0.3	0.2	0.3	0.2	0.3		
Ág. evangélikus	542	145	687	54	741	4.4	4.4	4.4	3.6	4.3		
Református	1.764	493	2.257	154	2.411	14.3	14.8	14.4	10.2	14.0		
Unitárius	20	8	28	2	30	0.2	0.2	0.2	0.1	0.2		
Izraelita	1.234	514	1.748	543	2.291	10.0	15.4	11.1	35.9	13.3		
Egyéb	17	5	22	1	23	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1		
Ismeretlen	45	9	54	8	62	0.4	0.3	0.3	0.5	0.4		
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

De e szubjektív feltételek mellett igen eltérők az egyes foglalkozási ágak gazdasági viszonyai, üzemi és technikai előfeltételei, mások az önálló-sulás lehetőségei, a kereseti, főképen a megvagyonosodási lehetőségek. Egyikben a gépi munkához kapcsolódó, reménytelen társadalmi kilátásokkal kecsegtető bér munka, másokban a sok alkalmazottat kevés vezetővel foglalkoztató, de csak nagyobb tőkeerővel üzhető vállalkozási forma az uralkodó. Egyikben a létminimumot is alig biztosító kézművesiparszerű munka, másik-

ban megfelelő vállalkozó szellem mellett, nagyvonalú üzleti sikereket ígérő termelési viszonyok ismerhetők fel. Ha ismerjük ezeket a jellegzetes eltéréseket, a szakmák gazdasági és műszaki lehetőségei, másrészt személyi igényei tekintetében, ezekből az ismérvekből objektív alapon következtethetünk az illető iparágak fokozottabb mértékben felkaroló felekezeti vagy népességi csoportok pályaválasztásánál döntő lelki vagy anyagi természetű motívumokra is.

*

Ha a fővárosi iparos- és kereskedőtanulók felekezeti megoszlását hosszabb időre visszatekintve vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a közel fél évszázadra visszatekintő adatok szerint a nem reformált keresztény vallásokhoz tartozó tanulók alig változó arányszámai mellett, *feltűnő eltolódás mutatkozik a protestáns és az izraelita felekezetek arányszámában.*

Ez az eltolódás, amely 45 év alatt szinte teljesen megfordította e két felekezetcsoporthíveihez tartozó tanulók arányszámát, részben az összlakosság vallási összetételében beállott változások természetes következménye.

A protestáns felekezetek 1880. évi 11·6%-os népességi arányszáma a nagyarányú bevándorlások és a természetes népszaporodás feleslege révén 1930-ig, tehát ötven év alatt 17·1%-ra emelkedett Budapesten. Fél század előtti arányszámukat száznak véve az emelkedés 147·4-es indexértéknek felel meg, míg ugyanezen idő alatt az izraeliták 19·7%-os aránya — az időközi nagyobb emelkedések figyelmen kívül hagyásával — mindössze 103-as indexértékre nőtt, az 1900. évi legmagasabb arányszámukhoz viszonyítva, 1930. évi népességi arányszámuk mindössze 86-os indexértéket mutat.

20. A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók felekezeti megoszlása 1886 óta. (Százalékban.)

Időszak (átlag)	Róm. kat., gör. kat. és gör. kel.	Protestáns ¹⁾		Izraelita	
		v a l l á s ú v o l t az iparostanulók között		a kereskedőtanulók	
1886—1890	68·3	10·9 (4·6)	20·3	51·7	
1890—1895	68·5	12·4 (5·0)	18·6	57·3	
1895—1900	67·0	14·7 (5·4)	17·5	60·6	
1900—1905	68·1	13·7 (4·9)	17·1	63·0	
1905—1910	67·3	14·4 (5·0)	16·4	61·0	
1910—1915	67·1	15·6 (4·9)	14·3	56·6	
1915—1920	68·0	15·4 (4·7)	14·2	48·3	
1920—1925	66·2	15·2 (4·7)	17·5	40·4	
1925—1930	69·0	18·0 (4·9)	12·9	39·8	
1930/1931. év	71·3	18·5 (4·7)	10·1	30·6	

Világosan felismerhető tehát az összefüggés a fővárosban lakó protestáns és izraelita *népesség* felekezeti arányszámaiban ötven év alatt beállott válto-

¹⁾ Zárójelben az evangélikusok százaléka.

zások, másrészt az iparos- és kereskedőifjúság felekezeti összetételének megváltozása között.¹⁾

Sőt az iparostanulók felekezeti viszonyaiban még hangsúlyozottabban érezhető az arányszámok megváltozása a vidékről bevándorló tanulók nagy száma miatt, akiknek felekezeti megoszlása — a keresztények javára — általában jelentősen eltér a fővárosi népesség vallási viszonyaitól. De még ha ezt a körülményt is figyelembe vesszük, akkor sem találunk eléggé kielégítő magyarázatot a népességi viszonyok megváltozásában arra nézve, hogy *miért csökken újabb időben olyan feltűnő erősen úgy az iparos-, mint a kereskedőtanulók között az izraeliták arányszáma.*

A háború befejezését követő első esztendőkből, — talán az inflációs pénzgazdálkodás nyomán kibontakozó átmeneti ipari konjunktúra hatására — ismét fokozódó érdeklődést kezdtek tanusítani az izraeliták is az iparospályák iránt. Ezekben az években a háború előtti időszak fejlődési irányával merő ellentétben, hirtelen oly magasra emelkedett arányszámuk, amilyen csak a harminc év előtti, millenneumi időszakban volt, amikor a fővárosba özönlő zsidóság az akkor még kevésbé kedvelt továbbiskoláztatás helyett leginkább iparosnak és kereskedőnek nevelte gyermekét. De ez az újabb fellángolás rövid idő múlva ismét ellanyhult. Az 1920/21. tanév végén a községi tanonciskolák fiútanulói között még 18·1% volt az izraeliták aránya, amely 10 év múlva 10·1%-ra (az előző tanévben 9·6%-ra) esett vissza. Miközben e tíz év során a katolikus vallású tanulók százalékanak indexe 106·9-re, a protestánsoké 122·5-re emelkedett, a zsidók arányszáma egészen 55·8-ig húzódott vissza.

A leányiparostanulóknál kisebb ugyan arányszámuk hanyatlása a 67·5-es indexértékre, de annál feltűnőbb az izraelita vallású *kereskedőtanulók* számának megfogyatkozása. A múlt század utolsó évtizedeiben mind magasabbra és magasabbra emelkedett a kereskedőtanulók között az izraelita vallásúak aránya, amely az 1902/03. tanévben érte el 64%-kal maximumát. Ez idő óta azonban fokról-fokra visszaesett itt is arányszámuk s bár abszolút számuk a háború utáni években sem csökkent, sőt magasabb is volt valamivel, mint az 1902/03—1905/06. tanévekben, arányszámuk húsz év alatt a háború előtti 63%-ról előbb 40—41%-ra, a legutolsó (1930/31.) tanévben pedig már 30%-ra, tehát a békebeli arálynak még a felénél is kisebb mértékére hanyatlott vissza. A legutolsó években már abszolút számuk is állandóan csökken, úgy-hogy velük szemben *egyre inkább emelkedik a kereskedő pályákon is a keresztény ifjúság számaránya.*

Ennek a feltűnő arányú térvésztesnek magyarázatát nem találhatjuk meg másban, mint abban a körülményben, hogy a fővárosi zsidóság fiainak

¹⁾ Utal erre az összefüggésre dr. Bene Lajos is »Budapest székesfőváros iparosai« c. tanulmányában. (107. lap.) Statisztikai Közlemények 56. köt. 3. szám. Szerkeszti: dr. Illyefalvi I. Lajos. 1928.

egy tekintélyes része a középiskolai tanulmányok egyre terjedő elvégzése következtében valósággal *túlkultúrálta magát az iparűzés és különösen a kézművesipar korszerű igényeihez és szükségleteihez mérve*. Így ezeknek gazdasági munkaköréből magasabb műveltsége alapján inkább az ipari, kereskedelmi s különösen a hitelügyi vállalatok körében mindjobban szaporodó magántisztviselői, irodai állások megszállására tér át. Az a fővárosi zsidó ifjúság, amely nem ambicionálja már a túltelített értelmiségi foglalkozásokat, vagy ilyen irányú törekvésében korlátozva van, a fokozottabb fizikai munkát igénylő ipari és kereskedelmi foglalkozások helyett inkább ezek felé a tisztviselői állások felé törekszik.

A zsidóság ily módon megváltozott gazdasági elhelyezkedésének köszönhető tulajdonképpen, hogy az ipari és kereskedelmi foglalkozások körében *üresen hagyott helyeket* mind nagyobb számmal telítik a keresztény magyarság fiai. Mert valóban üresen hagyott helyek ezek, amelyekből magasabb iskolai előképzettsége alapján sokkal kedvezőbb gazdasági pozíciók előállásaiba vonult át a zsidó ifjúság, azzal a célkitűzéssel, hogy megfelelő kiválasztódás után, idővel teljesen magának biztosítsa a vezető gazdasági állások birtokát s különösen a pénz- és hitelgazdálkodás legfontosabb erőforrásai fölött való diszponálás munkakörét és jogát.

*

A keresztény felekezetek fiainak pályaválasztásában is mutatkoznak azonban — néha egészen feltűnő arányú — különbségek, amelyek részben itt is a faji eredet, részben a földrajzi származás, illetőleg a szülők foglalkozásának eltérő viszonyaival kapcsolatosak. A *református* tanulók jórésze az Alföldnek inkább protestánsjellegű népességéből származtak el, a *katolikusok* között a városlakó, inkább iparosjellegű lakosság fiait találjuk uralkodóbb súllyal, akik között vérségi alapon tekintve is több az idegen (germán, szláv) faji származású. Az értelmiségi foglalkozású és alsóbb közzolgálati pályákon működő szülők köréből ismét a *protestáns* magyarság fiai jönnek leginkább, a kereskedelem és hitelélet munkásai, az önálló iparűzők vagy a magántisztviselők társadalmi osztálya viszont aránylag sok *izraelita* szülőt képvisel.

Egyik felekezet fiai kedvezőbb településük, másiké jobb társadalmi viszonyaik révén szerzik meg azt a magasabb iskolai előképzettséget, amelynek alapján fokozottabb igényekkel válogathatnak a kínáló ipari pályák között.

Némely felekezeti réteg viszont kedvezőtlenebb lakóhelyi viszonyai, rosszabb szociális helyzete s talán a művelődés iránti kisebb fogékonysága miatt is kénytelen elvállalni alacsonyabb fokú iskolázottságával azt az ipari munkakört életpályául, amelyben épen elfogadják ajánlkozását.

De mind e tényezők között, mint legjellegzetesebb ismérvet, a felekezeti hovátartozást kell kiemelniünk, mint amely nemcsak ma, hanem a régebbi évtizedek során is nagymértékben befolyásolta az ifjak pályaválasztását. Ezért mutatkoznak a felnőtt iparosok és kereskedők felekezeti tagozódásában is a foglalkozás jellege szerint oly nagy különbségek, ami ugyancsak befolyással van arra, hogy egyik vagy másik szakmában az utánpótlás inkább az egyik vagy másik vallás fiainak munkábaállításával történik. Az izraelita vallású ipari és kereskedelmi munkaadók részéről általában hangsúlyozottabban érvényesül a tanulók kiválogatásánál a vallási (és egyben faji) szempont. Ezért van az, hogy éppen azokban az ipari és kereskedelmi szakmákban találjuk legnagyobb arányokban a szakmai utánpótlást biztosító izraelita tanulókat, amelyek önálló iparúzői, illetőleg munkaadói között is dominál az izraelita vallásúak száma. Évtizedek hosszú során át őrzik így meg jellegzetes felekezeti összetételüket egyes ipari és kereskedelmi szakmák, bár nem tisztán vallási motívumok, hanem a felekezeti hovátartozással kapcsolatos gazdasági és társadalmi tényezők hosszú időn át is alig változó előfordulása és egyező hatása alatt.

*

Az 1930. évi fölvételnek mellékelt tábláinkban részletesen közölt eredményei szerint a római és görög katolikus (valamint a görögkeleti) vallások hívei közül került ki az iparos- és kereskedőtanulók jó kétharmadrésze (67·7%), a három protestáns felekezet együtt 18·5%-kal, az izraeliták 13·3%-kal szerepelnek az összes tanulók között. Ha ezeket az arányszámokat összehasonlítjuk a főváros ipari és kereskedő népességének felekezeti megoszlásával,¹⁾ világosan felismerhető az a fejlődés, amely a fővárosi iparos- és kereskedőosztály *keresztény és magyar jellegét* mindjobban érvényre juttatja. Dr. Bene Lajos adatai szerint már 1910 óta megfigyelhető a zsidóság utánpótlásának csökkenése az iparosság soraiban. Tizenöt év alatt éppen a zsidó vallású önálló iparúzők száma emelkedett a legkisebb mértékben. Az 1925. évi népszámláláskor már csak 11%-ot tett az ipari segédszemélyzet soraiban az izraeliták száma, bár az önálló iparosok között még 24%-kal szerepeltek. A fővárosi önálló kereskedők között dr. Laky Dezső professzor adatai szerint 1928-ban még 61·7% volt izraelita (a férfiak között 69·9%), az önálló iparosok között 32·3%, a mi fölvételünk 1930. májusában már csak 11·1%-os arányúnak találta az izraeliták számát az iparostanulók és 35·9%-osnak a kereskedőtanulók között, amely adatok egybevetése kétségtelenül bizonyítja, hogy *a zsidó vallású fővárosi iparos- és kereskedőosztály utánpótlása a háború óta sorvadóban van*, egyre veszít erejéből, miközben keresztény felekezetek, különösen a reformátusok mindjobban erősödő mértékben foglalják el a fővárosi ipari és kereskedelmi munkaköröket.

¹⁾ Dr. Laky Dezső: A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten c. id. mű 122. l., valamint dr. Laky Dezső: Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai c. 274. l. és dr. Bene Lajos: Budapest székesfőváros iparosai c. id. mű 109. lap.

21. A fiúiparostanulók hitfelekezete szakmai csoportok szerint.

A tanulók hitfelekezete	Fiúiparostanulók							
	Vas- és fémipari szakmák	Ruházati és egészségügyi szakmák	Élelmiszeripari szakmák	Szakszorosítóipari szakmák	Faipari szakmák	Kő- és üvegipari szakmák	Díszítőipari szakmák	Egyéb és ismeretlen szakmák
	százalékban							
Római katolikus	71·2	66·3	69·7	61·9	75·1	75·8	69·8	66·1
Görög katolikus	0·7	0·7	1·2	0·6	1·1	0·9	1·1	1·2
Görög keleti	0·2	0·7	—	0·1	—	—	0·1	—
Ág. evangélikus	4·5	3·9	5·4	5·0	3·7	3·7	4·5	3·5
Református	14·3	14·8	16·9	12·5	14·2	10·6	13·1	14·0
Unitárius	0·1	0·2	0·2	0·1	—	—	0·3	—
Izraelita	8·5	12·9	6·5	19·4	5·1	7·8	10·7	14·4
Egyéb	0·1	0·1	—	0·3	0·1	0·3	0·1	0·4
Ismeretlen	0·4	0·4	0·1	0·1	0·7	0·9	0·3	0·4
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Felvételünk szerint a *fiúiparostanulók* között 10%-kal szerepeltek az izraeliták, de egyes szakmákban jelentősen meghaladják ezt az arányilag alacsony százalékszámukat. Ha a fiúiparostanulóknál felsorolt 33 foglalkozási ágat az izraelita tanulók arányszáma szerint sorrendbe állítjuk, 15 olyan foglalkozást találunk ezek között, amelyekben az izraeliták száma meghaladta az átlagos tíz százalékot, 10 olyat, amelyekben 20%-on és ötöt, amelyekben 30%-on is felüli arányszámokkal voltak képviselve. Ez utóbbiak között leginkább azokat a kisipari jellegű szakmákat találjuk, amelyek értékes nyersanyagokat arányilag könnyű testi munkával s minél több technikai segédeszközzel dolgoznak fel s amelyek — épen értékes nyersanyagaik miatt — nagyobb tőkeerőt, több kockázatot és vállalkozói készséget kívánnak, amivel szemben viszont magasabb fokú üzleti érvényesülést, sikert biztosítanak.

A szűcs-, kesztyűs- és kötszerészipar, az arany- és ezüstművesek, bőrröndösök (táskások), fogtechnikusok, fényképészek, óráskok, vésnőkök mind ebbe a foglalkozási körbe tartoznak. A legtöbb általában magasabbfokú iskolai előképzettséget, fejlettebb ízlést, kézügyességet kíván meg azokkal az iparágakkal szemben, amelyek inkább a testi erő magasabb fokát igényelik, de a szellemi képességek, az egyéni ízlés és az általános műveltség tekintetében alacsonyabb színvonallal is beérik. A vasöntő-, kőműves-, kovács-, lakatos-, kőfaragó-, mészáros- és hentes-, valamint az asztalosipar nem igen tudja hasznosítani az izraelita ifjúság jobb iskolai előképzettséget, de ennek alapján nem is szívesen vállalják ezek a tanulók a rendszerint nehéz fizikai munkával járó, nagytömegű, de kevésbé értékes nyersanyaggal foglalkozó szakmák elsajátítását, amelyekben az önállósulásra is sokkal kevesebb reményük van.

22. Vas- és fémipari tanulók megoszlása hitfelekezet szerint.

A tanulók hitfelekezete	Füüparostanulók											
	Arany- és ezüstműves	Bádogos és szerelő	Bronz- és rézműves	Gép- és autómobilszer.	Kovács	Lakatos	Műszerész	Órás	Vas- és fém-eszterg.	Vasöntő	Vénők	Villany-szerelő
	százalékban											
Római katolikus	50.9	72.7	71.2	72.7	65.2	75.9	67.8	55.0	73.1	80.3	63.9	73.2
Görög katolikus	—	0.7	1.3	0.8	—	0.8	0.6	—	1.3	—	—	0.2
Görög keleti	—	0.2	—	0.2	—	0.3	0.1	3.3	0.3	—	—	0.2
Ag. evangélikus	2.5	4.2	5.9	3.8	—	4.7	5.3	5.0	6.3	4.9	4.2	4.5
Református	12.5	12.4	13.6	15.0	30.4	15.0	14.2	11.7	13.3	13.1	11.1	13.9
Unitárius	—	0.2	0.4	—	—	0.2	0.3	—	—	—	—	0.1
Izraelita	34.1	9.6	6.8	6.7	2.2	2.4	11.4	23.3	5.7	—	20.8	7.9
Egyéb	—	—	—	0.1	—	0.3	—	1.7	—	—	—	0.2
Ismeretlen	—	—	0.8	0.7	2.2	0.4	0.3	—	—	1.7	—	0.4
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A nagyipari jellegű szakmák közül is ott találjuk őket magasabb arányszámokkal, például a sokszorosítóiparban, ahol általában nagyobb számú munkaerővel dolgoznak és kevés vezető irányítása mellett a gépi üzem és a nagyobb tőkeerő lehetővé teszi a nagyvonalúbb üzleti vállalkozásokat. Ha kisipari üzemekben tanulják is ki fiatal korukban ezek az izraelita fiúk a szakmát, idővel rendszerint a nagyüzemek vezető munkahelyeire kerülnek, ahol inkább a munka műszaki irányítása, felügyelete és ellenőrzése, mint a fizikai munka elvégzése lesz a hivatásuk. Az önálló iparúzők között is ezért olyan magas a vegyészeti, fonó-, szövő- és bőriparban az izraelita vállalkozók számaránya, tehát azokban a szakmákban, amelyek nem is tartanak tanulókat, hanem szakképzett vezetőiket a kisipari műhelyekből regrutálják.¹⁾

A kisipari szakmák közül is azokat választják leginkább az izraelita szülők gyermekei, amelyek félig-meddig *kereskedelmi vállalkozásoknak is tekinthetők*. A szűcs, órás, arany- és ezüstműves és ékszerész s a többi imént említett iparág, mind külön *elárúsító üzletet tart* a műhely mellett, amelyekben a tulajdonos munkaköre inkább csak a vállalkozás üzleti, kereskedelmi részére korlátozódik és a kisebb jelentőségű ipari munkákat leginkább alkalmazottaival vagy iparos megbízottaival végezteti el. Ezekben a képesítéshez kötött ipari szakmákban inkább csak az iparúzéshez való *jogot* igyekeznek a szakma megtanulásával megszerezni s kevesebb fontosságot tulajdonítanak a technikai képességek megszerzésének. Amely iparágakban ez a kereskedő-jelleg gyöngül vagy épen eltűnik és a munkaadó vállalkozása részére teljesítendő *bérmunka az uralkodó*, mint a vasöntőktől a vas- és fém-esztergályosig felsorolható iparágaknál, ott már szinte csak véletlenül állapodik meg egy-két ipari pályára készülő izraelita fiú.

Azokban a foglalkozásokban, amelyeket — főleg a most vázolt kereskedelmi jellegűknél fogva — az izraeliták legjobban ellátnak tanulóanyaggal,

¹⁾ L. dr. Bene Lajos: id. tanulmányában 110. lap.

természetesen legalacsonyabb a keresztény felekezetek fiainak részesedése. Különösen a katolikus vallásúakkal szemben érvényesül erősen ezekben az iparágakban az a jobb versenyképesség, amelyet a zsidó tanulók magasabb-fokú iskolázottsága és az üzleti lehetőségek iránti fokozottabb érzelme jelent. A legtöbb zsidó tanulót foglalkoztató tíz iparág közül kilenc olyan, amely a katolikus tanulók arányszámának sorrendjében a legutolsó helyeken áll. A *protestánsok* a fényképész-, fogtechnikus-, betűszedő- és órásiparban a katolikusokénál általában jobb iskolai előképzettségükkel, inkább megállják helyüket az izraeliták mellett, bár nem ezek az iparágak azok, amelyeknek munkakörén keresztül viszonylag legnagyobb számban helyezkednek el a reformált vallásúak.

23. A ruházati, egészségügyi és élelmiszeripari tanulók megoszlása hitfelekezet szerint.

A tanulók hitfelekezete	Fiúiparostanulók												
	Ruházati és egészségügyi iparok								Élelmiszeriparok				
	Borbély és fodrász	Bőröndös, szíjgyártó	Cipész, felső-részkészítő	Fog-technikus	Kelmefestő, vegytiszt.	Kesztyűs, kőszersz	Szabó	Szűcs	Összesen	Cukrász, cukorkakész.	Mészáros és hentes	Sütő, pék	Összesen
	százalékban												
Római katolikus	73.5	52.1	68.3	51.4	84.2	59.0	64.6	41.9	66.3	63.3	70.7	71.3	69.7
Görög katolikus	0.8	0.5	2.1	—	1.7	—	—	3.4	0.7	0.5	1.3	1.5	1.2
Görög keleti	0.3	—	0.3	—	—	—	1.6	0.9	0.7	—	—	—	—
Ág. evangélikus	3.9	2.1	4.2	2.8	7.0	2.6	4.1	4.3	3.9	7.8	5.7	4.4	5.4
Református	14.5	10.7	18.0	14.0	1.8	2.5	16.5	10.3	14.8	16.7	18.2	16.1	16.9
Unitárius	—	1.1	0.3	0.9	—	—	0.2	—	0.2	—	—	0.4	0.2
Izraelita	6.5	33.0	6.0	30.9	5.3	35.9	12.7	37.6	12.9	11.7	3.8	6.3	6.5
Egyéb	—	—	0.3	—	—	—	0.2	0.8	0.1	—	—	—	—
Ismeretlen	0.5	0.5	0.5	—	—	—	0.1	0.8	0.4	—	0.3	—	0.1
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A kovácspár mellett, amely kevésszámú tanulóját leginkább a vidéki származású fiúkból választja, a három élelmiszeripari szakma és a szintén kisiparszerűen üzemelő és a tanulók egy részének ellátásos helyet biztosító lakatos-, cipész-, szabó- és szobafestőipar foglalja el a — jelentős részben *vidéki származású* — protestáns tanulók ipari pályaválasztásában az első helyeket.

A fővárosi és környékbeli származású és leginkább itt lakó katolikus tanulók nem keresik annyira az ellátásos helyeket. Előképzettségük a legkedvezőtlenebb valamennyi felekezeti csoport között s ezért leginkább azokat a szakmákat látják el tanulóanyaggal, amelyek kevésbé igényesek az iskolai előképzettség magasabb foka tekintetében. Ezért szerepelnek a *katolikus tanulók* az összlétszám háromnegyed részét meghaladó vagy azt elérő számmal a kelmefestők és vegytisztítók, vasöntők, kőfaragók, kőművesek, lakatosok, asztalosok, szobafestők és mázolók, vas- és fémestergályosok sorában és a borbély-fodrásziparban. Nehéz, sokszor egészségtelen fizikai munka, alacsony kultu-

rális igények, aránylag legkedvezőtlenebb szociális és munkaviszonyok jellemzik ezeket a városlakó, leginkább a szerényebb életkörülmények között élő katolikus vallású családok fiai által felkarolt iparospályákat. Ezek a tanulók tudnak legkevesebbé válogatni, fokozottabb igényeket támasztani az életpályául kínáló iparágakkal szemben.

24. A sokszorosító-, díszítő-, fa-, kő- és üvegyipari, egyéb és ismeretlen foglalkozású iparos-tanulók megoszlása hitfelekezet szerint.

A tanulók hitfelekezete	Fiúiparostanulók															Egyéb és ismeretlen szakma
	Sokszorosító iparok				Díszítőiparok			Faiparok			Kő- és üvegyiparok					
	Betűszedő, nyomdász	Fényképész	Könyvkötő	Összesen	Kárpitos, tapétázó	Szobafestő és mázó	Összesen	Asztalos, ács, bognár	Fasztorgályos faszobrász	Összesen	Kőfaragó, szobrász	Kőműves	Üveges, üveg- megmunkáló	Összesen		
százalékban																
Római katolikus	59.7	54.3	70.9	61.9	66.5	73.1	69.8	75.8	70.5	75.1	80.2	74.3	71.7	75.8	66.1	
Görög katolikus	0.6	—	0.6	0.6	0.7	1.6	1.1	1.1	0.8	1.1	—	2.8	—	0.9	1.2	
Görög keleti	0.2	—	—	0.1	0.2	—	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	
Ag. evangélikus	5.3	—	5.1	5.0	4.3	4.7	4.5	3.6	4.9	3.7	4.1	5.5	1.1	3.7	3.5	
Református	12.1	20.0	12.0	12.5	11.2	15.1	13.1	14.1	14.8	14.2	10.7	13.8	6.5	10.6	14.0	
Unitárius	—	—	0.6	0.1	0.4	0.2	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	
Iszraelita	21.7	25.7	10.1	19.4	16.1	5.1	10.7	4.6	8.2	5.1	3.3	1.8	20.7	7.8	14.4	
Egyéb	0.4	—	—	0.3	0.2	—	0.1	—	0.8	0.1	—	0.9	—	0.3	0.4	
Ismeretlen	—	—	0.7	0.1	0.4	0.2	0.3	0.8	—	0.7	1.7	0.9	—	0.9	0.4	
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

A *leányiparostanulók* között az izraeliták 15.4%-os aránya miatt általában alacsonyabb a keresztény felekezetekhez tartozók részesedése, mint a fiúknál láttuk. A protestáns vallású szülők gyermekei — a katolikusok rovására — sokkal inkább vállalkoznak valamely nőiipari szakma megtanulására. Az *iszraelita tanulóleányok* közül legtöbbet a fényképész és a női-alkapkészítő szakmában találjuk, míg a többi ruházati iparok a kevesebb iskolázottsággal bíró keresztény vallású tanulóleányokkal dolgoznak inkább.

A *kereskedőtanulók* között az egyharmadrészt felülhaladó százalék-aránnyal találjuk az iszraelita vallásúakat. Mostani 35.9%-os arányszámuk azonban a 25—30 év előtti 60—64%-hoz viszonyítva eléggé mutatja azt a térhódítást, amelyet ez idő alatt a keresztény magyarság fiai a kereskedelmi foglalkozások körében értek. De a fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem körében még ma is abszolút többségben vannak az izraeliták (56.4%) s e mellett a vas- és fémárakereskedelemben is meghaladják átlagos arányszámukat. Az *élelmiszerkereskedelem* szakképzett segédmunkásainak utánpótlása azonban ma már szinte teljesen a keresztény felekezetek hívei köréből kerül ki: *száz tanuló között csak öt volt már iszraelita a szakmában.* Ha ez a térfoglalás a háború óta eltelt évtizedek ütemében folytatódik a többi kereskedelmi szakmában is, nem messze van az az idő,

25. A leányiparostanulók hitfelekezete szakmai csoportok szerint.

A tanulók hitfelekezete	Leányiparostanulók									
	Női szabó	Női kalap-készítő	Cipész, cipő-tűző és szűcs	Fehérnemű-varró, tisztító és paplanos	Fűző- és ernyő-készítő, hímző, kézimunka-varró	Összesen	Női fodrász	Sokszorosítóipar	Egyéb és ismeretlen	Mindössze
	Ruházati iparok									
	százalékban									
Római katolikus	64.2	56.7	65.4	73.7	61.1	63.8	68.2	50.4	67.2	63.8
Görög katolikus	0.8	0.3	0.7	—	0.9	0.7	1.0	1.7	0.7	0.8
Görög keleti	0.1	—	—	—	—	0.1	0.4	1.6	—	0.2
Ág. evangélikus	4.6	3.9	7.4	3.4	5.3	4.6	4.1	2.5	0.8	4.4
Református	14.7	14.8	14.0	17.0	17.7	14.9	13.7	21.5	9.7	14.8
Unitárius	0.3	—	—	0.8	—	0.3	0.3	—	—	0.2
Izraelita	14.8	24.3	¹⁾ 11.8	5.1	14.1	15.2	12.3	²⁾ 22.3	20.1	15.4
Egyéb	0.1	—	—	—	0.9	0.1	—	—	1.5	0.1
Ismeretlen	0.4	—	0.7	—	—	0.3	—	—	—	0.3
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

amikor ezekben is elérik, ha meg nem haladják majd, a keresztény magyarság fiai *népességi arányszámukat* s ezzel fokozatosan előmozdítják a fővárosi kereskedelem megmagyarosodását.

26. A kereskedőtanulók hitfelekezete szakmai csoportok szerint.

A tanulók hitfelekezete	Fiú- és leánykereskedőtanulók							
	Vas- és fémáru-kereskedelem	Fa-, bőr- és díszmáru-kereskedelem	Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem	Élelmiszeri és élvezeti cikkekkel való keresked.	Gyógy- és vegyszeti árukkal való keresked.	Könyv- és műkereskedés	Egyéb és ismeretlen	Összesen
	százalékban							
Római katolikus	60.7	47.9	32.3	71.8	56.3	50.0	41.7	48.6
Görög katolikus	—	—	0.3	1.9	1.3	—	—	0.8
Görög keleti	—	—	—	0.6	0.4	—	—	0.2
Ág. evangélikus	4.7	6.3	2.8	4.7	2.6	9.1	3.3	3.6
Református	8.4	10.4	7.4	14.9	10.8	13.6	13.3	10.2
Unitárius	—	—	—	0.3	0.4	—	—	0.1
Izraelita	36.2	35.4	56.4	5.0	28.2	27.3	41.7	35.9
Egyéb	—	—	0.1	—	—	—	—	0.1
Ismeretlen	—	—	0.7	0.8	—	—	—	0.5
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ Ebből: szűcs: 12, a szűcsstanulók 12.9%-a.

²⁾ Ebből: fényképész: 23, a fényképésztanulók 40.4%-a.

5. Az iparos- és kereskedőtanulók életkor szerinti megoszlása.

Az iparos- és kereskedőtanulók korviszonyainak vizsgálata a gyakorlati szociálpolitika, az ifjúságvédelem és a művelődési politika szempontjából egyaránt kiváló fontossággal bír, de e mellett a demográfiai és társadalomrajzi kutatások körét is érdekelhetik a dolgozó ifjúság korösszetételéről beszámoló adatok. Ha ezek arról is tájékoztatnak, hogy a szerződéskötés időpontjában milyen korúak voltak az iparos- vagy kereskedőpályára lépő ifjak s másrészt tudjuk, hogy iskolai tanulmányaikat hány éves korukban hagyhatták abba, annak az időköznek szélességére is biztosan következtethetünk, amelyet az iparos- és kereskedőtanulók iskolai tanulmányaik abbahagyása (befejezése) és tanulónak való elszegődésük között bizonytalan, bár legtöbbször sem testi, sem lelki épülésükre nem szolgáló munkakörben vagy elfoglaltságban töltöttek.

Az egyes szakmákon belül a foglalkozási ágak fizikai követelményei és műveltségbeli igényei határozzák meg leginkább a tanulók korösszetételét. Ahol alacsonyabb iskolai előképzettség is megfelel, az elemi iskolai tanulmányok befejezése után, már 12 éves korában munkába állhat a tanuló, viszont ahol legalább négy középiskolát kívánnak meg, minimálisan 14—15 éves kor az alsó határ.

Az 1930. évi felvétel idején az iparos- és kereskedőtanulók legnagyobb része 16 éves volt (26·8%), tehát 1913-ban született, a második legnépesebb csoportot pedig az 1914-ben született 15 évesek jelentik, vagyis az az évjárat, amelyet még szintén nem érintett a háborúnak a *születéseket csökkentő hatása*.¹⁾

Az 1912-ben született 17 éves tanulókkal együtt erre a három évjáratra esik az összes tanulók 71·1%-a. *A fiúk általában magasabb életkorúak, mint a lányok.* 4·6%-uk, számszerint 570, húsz évesnél is idősebb volt közöttük s még ilyen előrehaladott korában sem szerezte meg a segédi munkakönyvet. A lányok között a 15 éves, illetőleg ennél fiatalabb tanulók korcsoportja volt a legnépesebb, azonban az ipartörvény által engedélyezett legalacsonyabb, 12 éves korban még közöttük is csak elvétve dolgozott iparostanuló.

A háború előtti viszonyokkal összehasonlítva a tanulók korösszetételét, elég *jelentős arányú eltolódást látunk az idősebb korcsoportok számának növekedése felé.* A továbbtartó iskoláztatás hatása ez részben, hiszen a négy közép-

¹⁾ Az éveszülések száma a trianoni országterületre számítva, Magyarországon a következő volt:

1911	261.372	1915	187.734
1912	270.804	1916	135.443
1913	264.418	1917	130.817
1914	270.690	1918	127.894
Átlag	266.822	Átlag	145.472
		1919	249.458
		1920	255.453

iskolai osztályt végzők száma a háború előtti időkhöz viszonyítva erősen megnőtt a tanulók között. A század elején még nem volt olyan elterjedt az iparosnak, vagy kereskedőnek készülő ifjúság között a 14—15 éves korig tartó iskolázás. Az 1900—1901. tanévben a tanulók között mindössze 0·7% volt 20 éves, vagy ennél idősebb és 31·1%-uk nem haladta meg a 14. életévét. Ezzel szemben az 1930—1931. tanévben a teljes iskolai statisztika szerint már 6·1%-os volt a 20 évesek és idősebbek aránya és mindössze 10% a 14. évet betöltötték, vagy ennél fiatalabbaké. Napjainkban tehát idősebb korban sokkal több tanuló szerződik iparosnak, mint a háború előtt. 1911—1912-ben pl. a tanulók 63·7%-a nem haladta meg a 15. évet, az 1930-as évi felvétel idején pedig a tanulóknak már csak 38·9%-a volt ilyen fiatalokú.¹⁾

27. Az iparos- és kereskedőtanulók korviszonyok szerint.

Születési év	Kor (1929 dec. 31-én)	Iparostanulók					Iparostanulók				
					Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és keres- kedőtanulók együtt				Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és keres- kedőtanulók együtt
		fiúk	leányok	összesen			fiúk	leányok	összesen		
számszerint						százalékban					
—1917	12 éves v. fiatalabb	14	2	16	1	17	0·1	0·1	0·1	0·1	0·1
1916	13 éves ..	124	72	196	13	209	1·0	2·1	1·3	0·9	1·2
1915	14 « ...	1.214	594	1.808	172	1.980	9·8	17·8	11·5	11·4	11·5
1914	15 « ...	2.924	1.189	4.113	377	4.490	23·7	35·7	26·2	24·9	26·1
1913	16 « ...	3.357	771	4.128	473	4.601	27·2	23·2	26·3	31·3	26·8
1912	17 « ...	2.431	395	2.826	298	3.124	19·7	11·9	18·0	19·7	18·2
1911	18 « ...	1.179	157	1.336	99	1.435	9·6	4·7	8·5	6·5	8·4
1910	19 « ...	462	50	512	33	545	3·7	1·5	3·3	2·2	3·2
1909	20 « ...	228	32	260	18	278	1·9	0·9	1·7	1·2	1·6
1904—1908	21—25 éves	299	46	345	16	361	2·4	1·4	2·2	1·1	2·1
1899—1903	26—30 «	28	3	31	2	33	0·2	0·1	0·2	0·1	0·2
—1898	30— «	15	3	18	—	18	0·1	0·1	0·1	—	0·1
—	Ismeretlen	71	16	87	9	96	0·6	0·5	0·6	0·6	0·5
Összesen		12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Ez a fejlődés *nem mondható kedvezőtlennek*, hiszen szociális szempontból csak előnyös, ha a fejletlenkorú gyermekeket minél kevesebb számmal alkalmazzák még ipari munkára. A fiatalkori munkanélküliség csökkentésének is egyik legjobb módja az, ha az ifjúság minél tovább tartó iskolázás után minél később lép fel munkaerőkínálatával a gazdasági életben.

¹⁾ A tanulók átlagos korának emelkedése kiderül a budapesti hatósági munkaközvetítő által elhelyezett tanulók *háború utáni* korviszonyainak alakulásából is. 1918-ban az elhelyezett tanulóknak még 81%-a volt 12—15 éves, de az 1929-ben elhelyezettek közül már csak 38%. Ugyanekkor a 16—18 évesek arányszáma 19%-ról 50%-ig emelkedett s a 19 éveseké is pontosan tízszer magasabb arányt mutat (5%), mint 1918-ban. (L. a m. kir. állami Munkaközvetítő Hivatal 1917/1918. évi jelentésének 37. l. és 1920. s következő évi jelentéseinek 32., 33., 28., 9., 23., 16., 28., 26., 25. lapján.)

Ezért törekszenek a külföldi államok törvényhozásai és munkásérdekelt-ségei még a nyolcosztályos elemi iskolákon felül is emelni a kötelező iskoláz-tatás korhatárát. Nálunk, ahol az ipari és kereskedelmi szakmák körében, kevés kivételtől eltekintve, még a minimális négy elemi iskolai műveltség sincs kötelezően előírva, tulajdonképpen nincs semmi akadályja annak s ezt az ipartörvény is megengedi, hogy már 12 éves korában tanulónak szer-ződjék a gyermekifjú és ehhez képest már 15—16 éves korában segédi munka-könyvet kapjon. Felvételünk is azt bizonyítja, hogy 18 éves vagy ennél idősebb az összes tanulónak mindössze 15·6%-a volt, a túlnyomó többség tehát ebben a korában már kikerül a tanoncsorból és segédi munkakönyve birtokában elhelyezkedést keres.

Igaz, hogyha külföldi mintára négy középiskolát végeznének a mi iparos- és kereskedőifjaink is, akkor is felszabadulhatnának 18 éves korukra, de a szociális veszély adott társadalmi viszonyaink között épen abban rejlik, hogy az iparos- és kereskedőtanulók nagyobb része *nem végez négy közép-iskolát*, tehát nem jár 15—16 éves koráig iskolába. Még az elemi iskolai tanulmányokat is csak csonkán végzik el sokan, akik azután 10—11 éves koruktól 17—18 éves korukig, tehát a legfogékonyabb serdülő évek idején, legfeljebb csak a tanonciskolák erőtlen nevelő- és oktatóhatása alatt állanak, amely idő alatt nagyrészt feledésbe merülnek, elmosódnak azok a nevelő-hatások is, amelyeket az iparosifjú az elemi iskola légköréből — esetleg — magával hozott.

Az iparos- és kereskedőtanulók korviszonyainak vizsgálatából, mint legfontosabb eredményt összegezhetjük, hogy *bár kívánatos szociális szem-pontból is, hogy a dolgozó ifjú minél előbb kereső munkához jusson s ezáltal segítsen szülőinek terhein könnyíteni, de ezzel szemben ott kell, hogy álljon az a követelmény, hogy a pályaválasztó ifjak minél kevesebb időt vesztegessenek iskolai tanulmányaik abbahagyása és tanulónak való elszerződésük között s hogy iskolai előtanulmányaik ne fejeződjenek be 14 éves koruk előtt.*

*

A háborús években született nemzedék élcsapatai körülbelül az 1927—1928. tanév során kezdtek elhelyezkedni az ipari és kereskedőtanulók sorában. Az 1915—1918-as háborús születésű évfázatokból azóta évről-évre egyre kisebb számú tanulmányanyag jelentkezik az ipari pályára, úgyhogy az 1930—1931. tanévben mindössze 207 olyan 13 éves tanuló volt, aki 1917-ben született, holott az 1923—1924. tanévben még 1275 volt a 13 éves tanulók száma. Az akkori számukhoz képest 1930—1931-ben már több, mint ezer 13 éves tanuló hiányzott az iparos- és kereskedőifjak közül, úgyhogy arányszámuk az 1923—1924. évi 6·1%-ról 1·2%-ra hanyatlott, amely szám békebeli 12—14%-os arányszámukhoz képest még a tizedrészt sem éri el.

A háborús születésű évfázatokhoz tartozó tanulóifjúság számának megfogyatkozása azokban az években lesz a legerősebb, amikor valamennyi (jelentősebb korcsoportot alkotó) évfázathoz háborús születésű tanulók fognak tartozni, tehát az 1933—1934. és 1934—1935. tanévben, amikor az 1915—1918-ban született 15—19 éves tanulók kerülnek sorra. A legkritikusabb év az 1934. lesz, amikor az 1918. évben született és 16. életévüket már betöltő korosztály kerül tanoncsorba. Az ipar és kereskedelem tanoncsükségletétől függ aztán, hogy ez a hiány fog-e érezhető fennakadást okozni a munkásanyag kellő utánpótlásában.

A születések háborús csökkenése mint generális jelenség, minden iparágban egyformán érezteti majd hatását. Természetes, hogy a meglevő tanulóanyag ott fog leginkább rendelkezésre állani, ahol legkedvezőbbek a felkínált munkaviszonyok. Egyes szakmák kénytelenek lesznek minőségi tekintetben is engedelményeket tenni, csak hogy a kellő számú tanoncutánpótlást biztosítsák, mások viszont a munkaviszonyok javítása révén törek-szenek esetleg magasabb előképzettségű, tehát idősebb korú tanulókkal ellátni az üresen maradt munkahelyeket. Valószínű tehát, hogy átmenetileg úgy az ipar, mint a kereskedelem a normális korösszetételű tanulóanyagnál fiatalabb, illetőleg idősebb korcsoportokból álló tanulókat fog alkalmazni, amely miatt minőségi tekintetben is jelentős mértékben meg fog változni a tanulók összeségének arculata.

*

Az egyes foglalkozási ágak tanulóinak korviszonyait vizsgálva, azt látjuk, hogy a vas- és fémipari szakmák között a villanszerelő, műszerész és az arany- és ezüstműves szakmában legmagasabb a fiatalok száma. Ezek a polgári iskolai, vagy más középfokú tanulmányok, illetőleg az elemi iskola abbahagyása után rendszerint mindjárt műhelybe szegődnek s már e miatt is a legkedvezőbb eredményű e tanulóknál az iparosnevelés munkája. Legtöbb idősebb tanuló viszont a gép- és autószerelő iparában, a bádigosok és szerelők, valamint a kovácsok között találunk. Legkésőbbben ezek fognak hozzá az ipar megtanulásához, miután egy részük előzőleg mint segédmunkás vagy napszámos dolgozott a szakma munkakörében. Az autószerelők között nem ritka különben a középiskolát végzők, sőt az érettségizettek száma sem, akik már e miatt is nem szabadulhatnak korábban 18—19 éves koruknál.

A ruházati iparok csoportjában a kesztyűsök, kötszerészek, bőröndösök között szintén azokat a fiatalokat találjuk, akik iskolai tanulmányaik elvégzése után idővesztés nélkül akarják a szakmát elsajátítani, amely a kellő értelmi fejlettség megkívánása mellett fizikailag nem veszi túlságosan igénybe a fejlődő szervezetet.

28. A fiúiparostanulók korviszonyai szakmai csoportok szerint.

Megnevezés Foglalkozás (Szakmai csoport)	12 vagy fiatalabb	13	14	15	16	17	18	19	20	21—25	26—30	30—	Ismeretlen
	éves volt a főlvétél idején												
	százalékban												
Vas- és fémipar	0-2	0-8	10-1	24-5	28-0	19-6	9-1	3-5	1-4	1-8	0-2	0-1	0-7
Ruházati és egészségügyi szakmák	0-1	1-9	12-8	27-2	29-0	16-6	7-1	2-2	1-2	1-0	0-2	0-0	0-7
Élelmészeti ipar	—	0-3	6-3	19-2	24-8	21-6	11-4	6-8	3-5	5-8	0-1	0-1	0-1
Faipar	0-1	1-3	8-3	21-9	29-3	22-9	10-4	2-8	1-3	1-2	—	—	0-5
Sokszorosítóipar	0-1	—	4-5	16-3	22-9	26-9	16-0	7-3	2-3	3-0	0-6	0-1	—
Kő-, föld- és üvegipar	0-3	0-6	5-6	18-3	19-9	17-1	12-4	7-5	5-9	11-8	0-6	—	—
Díszítőipar	—	0-9	10-1	23-0	23-3	19-4	11-2	3-7	2-7	4-3	0-3	0-4	0-7
Egyéb és ismeretlen	0-4	1-2	9-3	21-4	25-6	20-6	8-2	3-9	3-9	3-5	0-8	0-4	0-8
Összesen	0-1	1-0	9-8	23-7	27-2	19-7	9-6	3-7	1-9	2-4	0-2	0-1	0-6

Valamennyi iparág közül a szabóipar alkalmaz legtöbb fiatalokú tanuló. A kelmefestők és cipészek, de különösen a kőfaragók, kőművesek, sütők, mészárosok és díszítő iparosok között, tehát a vidéki származásúak által jobban telített szakmákban, az idősebb tanulók száma jelentősebb. Ezek az alacsony iskolai előképzettségű, már a fővárosba is későn (idősebb korukban) érkező vidékiek aránylag legkésőbb tudnak tehát hozzájutni a segédi munkakönyvhöz. A városi lakosságnak azok az alacsonyabb előképzettségű fiai, akik az elemi iskola elhagyása után, esetleg a középiskolai tanulmányokat egy-két osztállyal abbahagyva, mindjárt iparospályára mennek, leginkább a szabó-, asztalos- és az üveges-, valamint a díszítő iparban helyezkednek el, amelyek sem fizikai, sem szellemi tekintetben nem támasztanak a tanulókkal szemben átlagon felüli igényeket.

6. Az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképzettsége.

A tanulók korszerinti tagozódásának vizsgálatával elhagyjuk az iparos- és kereskedőifjak azon életviszonyainak megfigyelési területét, a melyekről a hivatalos statisztikai adatgyűjtés több évtizedre visszanyúló anyaga alapján történeti áttekintések kapcsán számolhattunk be a tanulók népességi viszonyaiban a legutolsó évtizedek, különösen a háború óta beállott oly erős változásokról.

Az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképzettségére vonatkozó statisztikai adatok a régebbi évtizedekről úgyszólván teljesen hiányoznak. Pedig ennek ismeretére annál inkább szükségünk lenne, mert — mint már említettük — a képzéshez kötött ipari vagy kereskedelmi szakmák gyakorlásához — az általános népiskolai kötelezettségen kívül — az egyetlen fogtechnikus iparágat kivéve, nincs előírva semmiféle magasabb, vagy alacsonyabb iskolai előképzettség. E miatt az iparos- és kereskedőtanulók között az iskolába egyáltalában nem jártaktól vagy csak egy-két elemi osztályt

végzettektől kezdve a főiskolai tanulmányokig is eljutó tanulókig igen széles skáláját találjuk a különböző iskolai előképzettséggel bíró ifjaknak.

A gazdasági élet versenyében a magasabbfokú tudás, az alaposabb szakmai felkészültség idővel természetesen fölébe kerekedik a gyöngébb versenyképességű, alacsonyabb műveltségű iparosságnak. Természetes, hogy az iparos- és kereskedőpályákon való boldogulás igen nagymértékben függ az előzőleg megszerzett általános műveltség színvonalától. Ezért sem közömbös a nemzeti politika szempontjából, hogy a gazdasági élet versenyében a különböző előképzettséggű nemzetiségek, faji és vallási népcsoportok közül a magasabb műveltség birtokában *kik kerekednek felül és kik maradnak ebben a versenyben alul.* Főleg ebből a szempontból érdemli meg figyelmünket az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképztségének vizsgálata, amelyre vonatkozó adatainkat áttekintő és foglalkozások szerint részletezett kimutatásokban a mellékelt táblákon találjuk.

Ha a fővárosi *összes népesség* műveltségi viszonyait hasonlítjuk össze az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképztségével, általában jóval *kedvezőbb* ez utóbbiak műveltségi állapota, mint az össznépessége, amelyben a kedvezőtlenebb műveltségi viszonyokkal bíró idősebb korosztályok erősen leszállítják az általános műveltségi színvonalat. Ha az 1930. évi népszámlálásnak a lakosság műveltségi viszonyaira vonatkozó adatait *megfelelően redukáljuk*, kihagyva nevezetesen a magasabb, főiskolai tanulmányokat végző népeiséget és az írni-olvasni még nem tudó gyermekeket az összehasonlításból, megállapíthatjuk, hogy míg az iparos- és kereskedőtanulók között 33·2% járt legalább négy középiskolát, vagy ennél magasabb osztályt, addig az említett módon redukált néptömegben csak 25·2% volt ezek aránya. Négy—hat elemi osztályt a népességnek csak 45·9%-a járt, míg az iparos- és kereskedőtanulók között (az I—III. középiskolát végzeteket is ideszámítva) 64·4%-ot tett az elemi iskolai tanulmányokat teljesen bevégezők száma, viszont négy eleminél alacsonyabb előképzettséggűt az össznépességben 11·0%-ot, az iparos- és kereskedőtanulók között csak 2·0%-ot mutatnak a statisztikai adatok. Még kedvezőbbnek látszik az ifjabb iparos- és kereskedőnemzedék műveltségi színvonala, ha a felnőtt (önálló) iparos- és kereskedőosztály műveltségi viszonyaival hasonlítjuk össze. A fővárosi önálló iparosok között még csak 13·4% végzett négy középiskolai osztályt, középiskolába általában csak 24·5%-uk járt és 67·2% csak elemi iskolai tanulmányokat végzett. (V. ö. dr. *Laky Dezső*: Az iparosok gazdasági és szociális viszonyai Budapesten c. id. mű 362 l.)

A külföldi iparos- és kereskedőifjúság műveltségi színvonalához képest már nem lehet ilyen kedvező az összehasonlítás mérlege. Ott, ahol a nyolcosztályos népiskola majdnem általánosan el van terjedve, a népességnek fiatalabb korosztályai legnagyobb részben meg is szerzik ezt a nyolcosztályos előképzettséget. Ha magyar viszonyaink között is ezt a tanulmányi

29. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása iskolai végzettség és ujságolvasás szerint.

A tanulók iskolai végzettsége Ujságolvasása	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók összesen	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók összesen	
	fiúk	leányok	együtt			fiúk	lányok	együtt			
számszerint						százalékban					
Az elemi iskola											
1 osztályát végezte	15	1	16	—	16	0.1	0.0	0.1	—	0.1	
2 „ „ „	73	7	80	—	80	0.6	0.2	0.5	—	0.5	
3 „ „ „	212	32	244	3	247	1.7	1.0	1.6	0.2	1.4	
4 „ „ „	1.119	225	1.344	40	1.384	9.1	6.8	8.6	2.6	8.0	
5 „ „ „	1.143	220	1.363	43	1.406	9.2	6.6	8.7	2.8	8.2	
6 „ „ „	3.847	991	4.838	232	5.070	31.2	29.8	30.9	15.3	29.5	
7 „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8 „ „ „	4	—	4	—	4	0.0	—	0.0	—	0.0	
A siketnéma intézet											
7 osztályát végezte	5	5	10	—	10	0.0	0.1	0.0	—	0.1	
8 „ „ „	26	—	26	—	26	0.2	—	0.2	—	0.2	
A középiskola											
1 osztályát végezte	528	193	721	57	778	4.3	5.8	4.6	3.8	4.5	
2 „ „ „	1.132	375	1.507	147	1.654	9.2	11.2	9.6	9.7	9.6	
3 „ „ „	550	121	671	99	770	4.5	3.6	4.3	6.6	4.5	
4 „ „ „	3.458	1.055	4.513	805	5.318	28.0	31.7	28.8	53.3	30.9	
5 „ „ „	92	86	178	45	223	0.7	2.6	1.1	3.0	1.3	
6 „ „ „	30	12	42	25	67	0.2	0.4	0.3	1.6	0.4	
7 „ „ „	7	1	8	1	9	0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	
8 „ „ „	68	3	71	10	81	0.6	0.1	0.5	0.7	0.5	
Egyetemet végzett	5	—	5	—	5	0.0	—	0.0	—	0.0	
Ismeretlen	32	3	35	4	39	0.3	0.1	0.2	0.3	0.2	
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Ebből :											
Csak elemi iskolába járt	6.413	1.476	7.889	318	8.207	51.9	44.4	50.4	20.9	47.7	
Legfeljebb 4 elemi osztályt végzett	1.419	265	1.684	43	1.727	11.5	8.0	10.8	2.8	10.0	
Legalább 4 középiskolai osztályt végzett	3.655	1.157	4.812	886	5.698	29.5	34.8	30.7	58.5	33.2	
4 középiskolánál magasabb tanulmányokat végzett	202	102	304	81	385	1.6	3.1	1.9	5.4	2.3	
Ifjúsági lapot											
állandóan	852	342	1.194	143	1.337	6.9	10.3	7.6	9.5	7.8	
gyakran	1.051	465	1.516	133	1.649	8.5	13.9	9.7	8.8	9.6	
ritkán	1.806	562	2.368	206	2.574	14.6	16.9	15.1	13.6	15.0	
nem	8.072	1.804	9.876	639	10.515	65.4	54.2	63.0	42.3	61.2	
Ismeretlen	565	157	722	390	1.112	4.6	4.7	4.6	25.8	6.4	
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Sportlapot											
állandóan	1.868	116	1.984	323	2.307	15.1	3.5	12.7	21.4	13.4	
gyakran	2.455	158	2.613	296	2.909	19.9	4.7	16.7	19.6	16.9	
ritkán	2.614	348	2.962	265	3.227	21.2	10.5	18.9	17.5	18.8	
nem	4.912	2.443	7.355	412	7.767	39.8	73.4	46.9	27.3	45.2	
Ismeretlen	497	265	762	215	977	4.0	7.9	4.8	14.2	5.7	
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
Napilapot											
állandóan	4.144	771	4.915	639	5.554	33.6	23.2	31.4	42.3	32.3	
gyakran	2.540	589	3.129	316	3.445	20.6	17.7	19.9	20.9	20.1	
ritkán	2.229	774	3.003	262	3.265	18.0	23.2	19.2	17.3	19.0	
nem	3.005	953	3.958	152	4.110	24.3	28.6	25.2	10.1	23.9	
Ismeretlen	428	243	671	142	813	3.5	7.3	4.3	9.4	4.7	
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

fokot tekintenők annak a kellő műveltségi alapnak, amely a korszerű ipar-üzés, illetőleg a versenyképesség egyik alapvető föltétele, megállapíthatjuk, hogy *ezt a színvonalat leginkább a kereskedőtanulók közelítik meg*, akiknek 58·5%-a végzett legalább négy középiskolát.

Iparos- és kereskedőtanulóink között számos érettségizett, vagy négy osztálynál magasabb tanulmányokat végző tanulót is találunk. Bizony-ság ez arra, hogy középiskolát végző ifjúságunk, amely régebben már négy polgári iskolával is leginkább csak a közszolgálati és hivatalnoki pályákra akart menni, ma már az érettségi bizonyítvány birtokában is hajlamos arra, hogy az iparosműhelyek szerszámaait kezébe vegye. De a négy középiskolai osztályt végzettek 33·2%-os arányszáma is azt mutatja, hogy iparos- és kereskedőifjúságunk a műveltségi színvonal tekintetében örvendetes ütem-ben közeledik ama magasabb mérték felé, amely a külföldi viszonyok között ma már általánosságban megkívánt előfeltétele a korszerű iparüzésnek és kereskedelmi tevékenységnek.

Ha viszont, mint minimális követelményt, a *négy elemi osztály* elvég-zését kívánjuk meg hazai viszonyaink között az iparos- és kereskedőtanulók-tól, megállapíthatjuk, hogy csak 10% volt olyan, aki ezt a mér-téket sem ütötte meg, sőt a kereskedőtanulók között mindössze 2·8% volt a legfeljebb négy elemi osztályt végzők arányszáma. Egyébként is csak 20·9% volt az olyan kereskedőtanulók száma, akik *az elemi iskolából indultak* a kereskedő pályára, míg a fiúiparostanulóknak 51·9%-a volt olyan, aki csupán elemi iskolai tanulmányokat folytatott. Az iparosfiúk között volt legmagasabb azoknak arányszáma is, akik az elemi iskolai mindennapos tanfolyamot *teljesen elvégezték*. A legtöbb középiskolai tanulmányait *befeje-zetlenül* abbahagyó tanulót az iparosleányok körében számlálhatunk, bár a kereskedelmi pályákra is elég sokan lépnek olyanok, akik anyagi körülményeik vagy szellemi képességeik mellett nem tudták elérni a teljes négy középiskolai végzettséget.

*

Az iparos- és kereskedőtanulóknak fentiekben vázolt általános művelt-ségi állapota, amely már ilyen nagy vonalakban is erősen eltérő a három tanulócsoport között, a szakmai csoportok s még inkább a különböző foglal-kozási ágak szerint nagyon jellegzetes eltéréseket mutat. Ez eltérések vizs-gálatából mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy olyan szakmákban, ame-lyekben az *izraeliták aránya* magasabb, a tanulók általános műveltségi szín-vonala is a kedvezőbb irányban tér el az átlagostól. Viszont, ahol a vidéki eredetű, különösen a távolabbról származó tanulók aránya jelentős, ott a csupán elemi iskolai tanulmányokat végzők száma emelkedik az átlag fölé.

Legjellemzőbb példa erre az *élelmiszeripari szakmák* csoportja a *sok-szorosítóiparral* szemben. Ez utóbbi szakmában, amelyre leginkább a város-

31. A vas- és fémipari tanulók iskolai végzettsége, egybevetve a tanulók születés- és szüleik lakóhelyére vonatkozó adatokkal.

Iparág	Legalább négy középiskolát	Csek elemi iskolát	Vidéki születésű	Vidéken lakó
	v é g z e t t			
	tanulók százaléka			
1. Vésnök	73·6	15·3	29·2	28·8
2. Műszerész	63·5	18·4	45·7	51·7
3. Arany- és ezüstműves	51·6	25·5	42·6	36·8
4. Órás	43·3	31·6	40·0	34·7
5. Gép- és autószerelő	41·0	38·3	49·8	37·4
Átlag	37·0	44·9	53·4	42·5
6. Villanyszerelő	36·7	45·4	50·0	30·0
7. Lakatos	25·3	56·9	59·7	51·7
8. Vas- és fémesztergályos	24·6	59·1	67·8	33·1
9. Bronz- és rézműves	19·0	60·2	53·8	47·7
10. Bádgos, szerelő	15·4	70·9	64·8	54·3
11. Vasöntő	13·1	73·8	42·6	38·1
12. Kovács	—	93·5	69·6	54·8

Íme, ilyen széles skálája mutatkozik a tanulók műveltségbeli felkészültségének a 12 vas- és fémipari szakmán belül is a $\frac{3}{4}$ részben négy középiskolát végzett tanulókat alkalmazó vésnökipartól a kovácsszakmáig, amelynek tanulói között egyetlen egy sem volt, aki ezt a műveltségi fokot megszerezte volna. A sorrend végén álló 5—6 szakma általában nem támaszt felfokozott követelményeket a tanulók előképzettségére nézve. Ezért kerülnek ide olyan nagy számmal a kisebb előképzettséggel bíró vidéki elemek, akik a sorrend elején álló foglalkozások körében szinte csak kivételképen kapnak alkalmazást.

A jobb előképzettségű tanulók, köztük a műveltségi fokozatok legeliején járó zsidóság fiai, szívesebben alkalmazott munkaerők e szakmakörökben, amelyek az önállósulásnak is több lehetőségét nyújtják, mint a hérmunkásokat nevelő lakatos-, vas- és fémesztergályos-, bronz- és rézműves-, vasöntő- vagy kovácsipar. Még a kisipari jellegű villanyszerelő, bádgos-szerelő szakmákban is a jobb előképzettségű elemek kerülnek idővel az önállósulás terén előbbre, míg a szellemileg kevésbé felkészült munkaerők elől késő öregségükig is elzárva marad az önállósulás útja.

Igy maradnak el az ipari élet versenyében azok a magyarság sorából a főváros falai közé települő rétegek, amelyek a falusi elemi iskola hiányos oktatási eredményeit hozzák csak magukkal az ipari pályákra. Kimutatásunkban világosan látszik, hogy amilyen sorrendben csökken az egyes szakmákban a négyközépiskolás végzettségűek aránya, olyan mértékben nő a csak elemi iskolát végzettek s ezzel párhuzamosan a vidéki származásúak és vidéken lakó tanulók százaléka. S ez természetes is, hiszen ezeknek a vidékről származó elemeknek sokkal kevesebb lehetősége van a magasabbfokú iskolai tanulmányok elvégzésére, mint a városlakó elemnek, ami már pályaválasztásuk

legelején is az önálló boldogulás lehetőségével *legkevésbé* biztató ipari foglalkozásokra kényszeríti őket, teljesen elzárva attól, hogy az esetleg bennük élő kiváló *tehetségeknek* megfelelő munkakörben helyezkedjenek el a főváros ipari életében, amely többet nyújtana nekik, mint a gyári bér munka vagy a kisipari segédmunka reménytelen szociális helyzetét.

A *ruházati szakmák* tanulói a középiskola négy osztályát végzettek arányszámát tekintve általában jóval alacsonyabb műveltségi színvonalat mutatnak, mint a vas- és fémipariak. A fogtechnikus szakma a maga 100 százalékos arányszámával egészen különleges helyzetben van, mert itt törvényes rendelkezés írja elő ezt az előképzettséget. Ezenkívül csak a kesztyűs-, bőrröndös- és szűcsiparban találunk 30%-os vagy ezen felüli számmal négy középiskolát végzett tanulókat, tehát azokban a kevés tanulót alkalmazó iparágakban, amelyekben az izraeliták arányszáma szintén meghaladja a 33%-ot. Ezekben a szakmákban tehát nyilvánvalóan a zsidóság nagyobb arányszáma befolyásolja kedvezően a tanulóanyag műveltségi színvonalát.

32. A ruházati, egészségügyi és élelmiszeripari tanulók megoszlása iskolai végzettség szerint.

Iskolai végzettség	Fiú iparostanulók												
	Ruházati és egészségügyi ipar								Élelmészeti ipar				
	Borbély és fodrász	Bőrröndös, szűgyártó	Cipész, cipő-felsőrész.	Fog-technikus	Kelmefestő, vegytiszt.	Kesztyűs, kötészrész	Szabó	Szűcs	Összesen	Cukrász, cukorkakész.	Mészáros és hentes	Sütő, pék	Összesen
	százalékban												
Az elemi iskola													
1—3 osztályát végezte	1-2	1-1	6-6	—	—	—	2-7	1-7	2-3	1-7	1-9	12-1	6-9
4	6-5	7-4	19-4	—	10-5	2-6	12-9	7-7	10-1	11-7	9-2	22-3	16-1
5	7-1	4-8	14-1	—	10-5	7-7	13-1	9-4	9-8	5-6	11-5	19-6	14-4
6	33-2	31-9	45-2	—	38-6	17-9	44-3	30-8	37-0	32-2	32-8	28-8	30-8
Magasabb elemi oszt. végzett ..	—	0-5	0-6	—	—	—	0-8	—	0-4	—	—	—	—
A középiskola													
1 osztályát végezte	7-4	3-2	3-6	—	7-0	5-1	4-7	5-1	5-3	5-0	5-4	3-8	4-5
2	13-3	14-9	4-8	—	8-8	7-7	8-3	7-7	9-8	11-1	9-9	6-1	8-2
3	6-9	2-7	1-8	—	—	7-7	3-5	7-7	4-5	5-5	3-5	1-7	3-0
4	22-7	30-3	3-3	86-9	22-8	51-3	9-3	25-6	19-1	22-8	25-2	4-8	14-7
Magasabb osztályokat végzett ..	0-7	3-2	0-3	12-2	1-8	—	0-4	4-3	1-3	4-4	0-6	0-2	1-1
Egyetemet végzett	—	—	—	0-9	—	—	—	—	0-0	—	—	—	—
Ismeretlen	1-0	—	0-3	—	—	—	—	—	0-4	—	—	0-6	0-3
Összesen	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0
Ebből:													
Csak elemi iskolába járt	48-0	45-7	85-9	—	59-7	28-2	73-8	49-6	59-6	51-2	55-4	82-8	68-2
Legfeljebb 4 elemi osztályt végzett	7-7	8-5	26-0	—	10-5	2-6	15-6	9-4	12-4	13-4	11-1	34-4	23-0
Legalább 4 középiskolai osztályt végzett	23-4	33-5	3-6	100-0	24-6	51-3	9-7	29-9	20-4	27-2	25-8	5-0	15-8

Adataink alapján nincs ugyan módunk pozitíve igazolni az *összefüggést a felekezeti és a műveltségi viszonyok között*, mert ez a részletezésünk hiányzik, mégis hivatkozhatunk annak az 1924—1925. tanév folyamán a szerző által készített magánadatgyűjtésnek idevonatkozó adataira,¹⁾

¹⁾ L. dr. Áfra Nagy János: A fővárosi iparostanoncügy társadalompolitikai problémái. Magyar Statisztikai Szemle, 1928. (V.) évf., májusi szám.

amelyek kétségtelenül bebizonyították, hogy a különböző felekezetek műveltségbeli »sorrendje«, egymásutánja olymódon alakult az iparostanulók között, hogy *legelső helyen az izraeliták szerepeltek*, akiknek 34·0%-a végzett már akkor is legalább négy középiskolát és csak 13·8% volt közöttük a négy elemi vagy ennél alacsonyabb tanulmányt felmutatók száma. Második helyen a protestáns vallásúak állottak 14·4%-os középiskolai és 22·2%-os elemi iskolai aránnyal, míg a katolikusoknak szintén 14·4%-os középiskolai aránya mellett 27·7%-a végzett legfeljebb négy elemi iskolai osztályt.

33. A sokszorosító-, díszítő-, fa-, kő-, üveg-, egyéb és ismeretlen ipari tanulók megoszlása iskolai végzettség szerint.

Iskolai végzettség.	Fiúiparostanulók														
	Sokszorosítóipar				Díszítőipar			Faipar			Kő- és üvegipar				Egyéb és ismeretlen ipar
	Betűszedő, nyomdász	Fényképész	Könyvkötő	Összesen	Kárpitos, tapétázó	Szobafestő, mázó	Összesen	Asztalos, ácsműnár	Fesztergályos, faszobrász	Összesen	Kőfaragó, szobrász	Kőműves	Üveg-, üveg-megmunkáló	Összesen	
százalékban															
Az elemi iskola	—	—	—	—	2·3	3·3	2·8	3·2	1·6	3·0	1·7	10·0	1·1	4·3	1·9
1—3 osztályát végezte	0·4	2·9	5·1	1·5	9·9	16·0	12·9	8·7	3·3	8·0	9·9	19·3	13·1	14·0	12·9
4 „ „ „	—	—	1·3	0·3	9·4	14·0	11·7	12·4	9·0	11·9	10·7	14·7	12·0	12·4	12·8
5 „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6 „ „ „	9·7	5·7	30·4	14·0	42·1	37·5	39·9	40·3	23·0	38·2	21·5	33·0	31·5	28·3	33·5
Magasabb elemi osztályokat végzett	0·8	—	1·3	0·8	—	—	—	1·0	—	0·9	0·8	0·9	—	0·8	—
A középiskola	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1 osztályát végezte	0·9	—	5·7	1·9	5·4	3·6	4·5	5·1	5·7	5·2	4·1	1·9	4·3	3·4	4·8
2 „ „ „	9·4	5·7	10·7	9·5	10·7	8·2	9·5	7·5	10·7	7·9	5·8	1·8	6·5	4·7	10·5
3 „ „ „	7·7	8·6	8·2	7·9	2·8	1·8	2·3	3·5	6·6	3·8	6·6	2·8	4·3	4·7	3·2
4 „ „ „	64·0	74·3	36·7	58·6	15·5	14·4	15·0	17·9	39·3	20·6	38·0	15·6	27·2	27·3	19·5
Magasabb osztályokat végzett	6·4	2·8	0·6	5·0	1·1	0·9	0·9	0·4	0·8	0·5	0·9	—	—	0·3	0·6
Egyetemet végzett	0·7	—	—	0·6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	—	—	0·8	0·3	0·5	—	—	—	—	—	—	—	0·3
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ebből:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csak elemi iskolába járt	10·9	8·6	38·1	16·6	63·7	70·8	67·3	65·6	36·9	62·0	44·6	77·9	57·7	59·6	61·1
Legfeljebb 4 elemi osztályt végzett	0·4	2·9	5·1	1·5	12·2	19·3	15·7	11·9	4·9	11·0	11·6	29·3	14·2	18·3	14·8
Legalább 4 középiskolai osztályt végzett	71·1	77·1	37·3	64·2	16·6	15·3	15·9	18·3	40·1	21·1	38·9	15·6	27·2	27·6	20·1

Az egyes felekezeti csoportok ilyen művelődésbeli egymásutánját a most rendelkezésünkre álló adatok közvetett bizonyágaival is igazolhatjuk. Ha a fentiekben még részletesen nem tárgyalt többi iparágakat a négy középiskolát végzettek arányszáma szerint a felekezeti arányszámok felüntetésével sorrendbe állítjuk, ez az összefüggés elég világosan felismerhető. Amilyen mértékben növekszik az egyes szakmákban a katolikus tanulók aránya és fogy az izraeliták és protestánsok együttes százaléka, olyan mértékben csökken általában a négy középiskolai végzettségűek százaléka is. (A szabály általános érvényét némely foglalkozási ágban a tanulók *kis száma*, másutt viszont az a körülmény is gyöngíti, mint pl. a kőfaragóiparban, hogy ezekben az izraeliták általában kis hányaddal szerepelnek).

34. A négy középiskolát osztályt végzett tanulók arányszáma egyes iparágak körében, egybevetve a tanulók felekezeti megoszlásával.

Iparág	Legalább négy középiskolát végzett	vallású		
		Az izraelita	A protestáns	A katolikus
		tanulók százaléka		
1. Fényképész	77·1	25·7	20·0	54·3
2. Betűszedő és nyomdász	71·1	21·7	17·4	60·5
3. Faesztergályos, faszobrász ..	40·1	8·2	19·7	71·3
4. Kőfaragó, szobrász	38·9	3·3	14·8	80·2
5. Könyvkötő	37·3	10·1	17·7	71·5
6. Üveges, üvegmegmunkáló ..	27·2	20·7	7·6	71·7
7. Cukrász, cukorkakészítő	27·2	11·7	24·5	63·8
8. Mészáros és hentes	25·8	3·8	23·9	72·0
9. Asztalos, ács, bognár	18·3	4·6	17·7	76·9
10. Kárpitos, tapétázó ¹⁾	16·6	16·1	15·9	67·4
11. Kőműves	15·6	1·8	19·3	77·1
12. Szobafestő, mázoló	15·3	5·1	20·0	74·7
13. Sütő, pék	5·0	6·3	20·9	72·8

Ez az összefüggés különben a leányiparostanulók és a kereskedőtanulók adatai alapján is kétségtelennek látszik. E foglalkozási ágakban is a katolikus vallásúak növekvő arányával halad együtt a magasabb előképzettségek számának fogyása. A sokszorosítóiparban pl., amelyben 49·6%-a a tanulóknak négy középiskolát végzett, csak 53·7% a katolikus vallású tanulók aránya és a 38·6%-os középiskolai arányszámmal bíró nőiszabóiparban is alig haladja meg az átlagos 64·8%-ot, viszont a cipészek, cipőtűzők és a fehérneművarrók, vegytisztítók és paplanosok között, amelyeknél csak 17·7%-os a négy középiskolát végzettek aránya, a katolikusok százaléka jóval meghaladja az átlagot. (66·1% és 73·7%).

A kereskedőtanulóknál — a szélső arányszámokat tekintve — ugyanígy érvényesül ez az összefüggés. Azokban a kereskedelmi foglalkozásokban, amelyekben legmagasabb általában az izraeliták arányszáma, a jobb előképzettségek száma is növekszik. Kivételt csak a *textilkereskedelem* mutat, amelyben az izraelita tanulók legnagyobb része szintén nem végezhetett négy középiskolát. A kereskedelmi foglalkozások között különben a gyógy-áru- és vegyészeti cikkekkel való kereskedelem körében (drogériák) legmagasabb a négy középiskolát végzettek aránya, ahol megközelíti a száz százalékot, tehát majdnem ugyanolyan, mint a fogtechnikusipar tanulóinál láttuk. Egyedül az élelmiszeriparban nem éri el az 50%-ot a kereskedelmi foglalkozások közül a négy középiskolát végzettek száma, amelyben, mint láttuk, igen nagy számmal kapnak alkalmazást a vidéki származású elemek.

¹⁾ A sor végén álló szakmák közül a kárpitos- és tapétázóiparban feltűnő magasra ugrik az izraeliták számaránya, ami a középiskolát végzettek kis arányai mellett azt igazolja, hogy ebben a szakmában a szerényebb szociális viszonyok között nevelkedett alacsonyabb előképzettségű izraelita fiúk keresnek leginkább elhelyezkedést.

35. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók megoszlása szakmai csoportonként iskolai végzettség szerint.

Iskolai végzettség	Leányiparostanulók										Kereskedőtanulók									
	Ruházati ipar																			
	Cipész, cipőtűző és szűcs	Fehérnemű-tiszt., varró- és paplanos	Fűző- és ernyőkészítő, himzőnő, kézim.	Női kalapkészítő	Női szabó	Együtt	Női fodrász	Sokszorosítóipar	Egyéb és ismeretlen	Összesen	Vas- és fémáru-kereskedelem	Fa-, bőr- és dízműárakeresk.	Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való keresk.	Élelmezési és élvezeti cikkekkel való keresk.	Gyógy- és vegyszeti áru keresk.	Könyv- és műkereskedés	Egyéb és ismeretlen	Összesen		
s z a z a i l é k k b a n																				
Az elemi iskola																				
1—3 osztályát végezte	0-7	2-5	3-5	1-5	1-0	1-2	1-0	2-5	1-5	1-2	—	2-1	—	0-6	—	—	—	0-2		
4 „ „ „ „	8-1	6-8	6-2	8-5	6-0	6-4	9-6	7-4	7-5	6-8	1-9	8-3	1-2	6-9	—	—	1-7	2-6		
5 „ „ „ „	11-8	9-3	8-9	6-3	6-0	6-5	5-1	6-6	11-2	6-6	0-9	—	1-6	7-5	0-9	—	3-3	2-8		
6 „ „ „ „	39-7	44-1	33-6	34-2	28-6	30-6	26-0	19-0	30-6	29-8	10-3	8-4	12-2	31-8	3-0	18-2	13-3	15-3		
A siketnéma intézet magasabb osztályait végezte..	0-7	—	—	—	0-1	0-1	—	0-9	—	0-1	—	—	—	—	—	—	—	—		
A középiskola																				
1 osztályát végezte	5-9	5-9	5-3	8-4	5-3	5-7	7-2	4-1	6-0	5-8	—	6-3	4-7	4-4	0-8	—	6-7	3-8		
2 „ „ „ „	10-3	10-2	11-5	11-6	11-0	11-0	15-8	7-4	9-7	11-2	12-2	18-7	10-6	10-8	1-7	13-6	11-7	9-7		
3 „ „ „ „	5-1	3-4	4-4	3-5	3-3	3-5	5-5	2-5	4-5	3-6	6-5	4-2	10-3	3-0	0-4	—	13-3	6-6		
4 „ „ „ „	17-8	17-8	24-8	24-3	34-6	31-6	29-4	44-6	26-9	31-7	64-5	45-8	54-5	32-9	81-0	45-5	45-0	53-3		
Magasabb osztályokat végzett	—	—	1-8	1-7	4-0	3-3	0-4	5-0	2-1	3-1	2-8	6-2	4-9	1-3	12-2	22-7	5-0	5-4		
Ismeretlen	—	—	—	—	0-1	0-1	—	—	—	0-1	0-9	—	—	0-8	—	—	—	0-3		
Összesen	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0		
Ebből:																				
Csak elemi iskolába járt ...	61-0	62-7	52-2	50-5	41-7	44-8	41-7	36-4	50-8	44-8	13-1	18-8	15-0	46-8	3-9	18-2	18-3	20-9		
Legfeljebb 4 elemi osztályt végzett	8-8	9-3	9-7	10-0	7-0	7-6	10-6	9-9	9-0	8-0	1-9	10-4	1-2	7-5	—	—	1-7	2-8		
Legalább 4 középiskolai osztályt végzett	17-7	17-8	26-6	26-0	38-6	34-9	29-8	49-6	29-0	34-8	67-3	52-0	59-4	34-2	93-2	68-2	50-0	58-7		

Az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképzettségére vonatkozó vizsgálatainkat azzal zárhatjuk le, hogy *egy előrelátó, szervesen felépített, nemzeterősítő művelődési politikának különös figyelmet kellene szentelnie az itt mutatkozó tapasztalatoknak tanulságos voltára.* A nemzet lelki felfegyverzett-ségét, egészséges belső ellenálló erejét sohasem a magas iskolákat végzetek nagy száma, hanem a minél szélesebb, mélyebb és gyakorlatiasabb nép-műveltség határozza meg. Láttuk, hogy *épen a magyarság fiai azok az iparos- és kereskedőtanulók között, akik anyagilag is, műveltségbelileg is legkedvezőte-
lenebb felkészültséggel indulnak az iparos- és kereskedőpályákra* s nem csoda, ha ez a keresztény iparos- és kereskedőréteg tudja legkevésbé megállania majd a helyét a rászűnyosodó nehéz gazdasági viszonyok között s mind-inkább visszaszorul, tért veszít, részben a gyáripár, részben a jobb felkészült-ségű és tőkeerősebb városlakó rétegekkel szemben. A legerőteljesebben kellene törekednünk tehát az iparos- és kereskedőtanulók szakszerű művelt-ségének emelésére, továbbképzésük tökéletesítésére. Erre legelsősorban a keresztény magyarság fiainak lenne szüksége, mert ők vannak leginkább ráutalva a jórészt abbahagyott vagy meg sem kezdett magasabbfokú tanul-mányok megszerzésére, illetőleg pótlására.

7. Az iparos- és kereskedőtanulók ujságolvasása.

Az iparos- és kereskedőtanulók műveltségi viszonyaira vonatkozó tájékozódásunkat igen értékes módon egészítik ki azok az adatok, amelyek beszámolnak arról, vajjon milyen mértékben jutnak hozzá ezek a tanulók szabad idejükben az általános műveltséget alakító, de a jellemet és lelkületet is oly nagy mértékben befolyásoló *időszaki sajtótermékek*, napilapok, sportlapok és ifjúsági lapok olvasásához.

Az adott s a fentiekben részletesen ismertetett műveltségbeli színvonal által meghatározott lelkihiányosság mellett kétségtelenül az alkalomtól, a hiány-ságos idő rendelkezésre állásától is függ, hogy a dolgozó ifjúság olvas-e egy-általában ujságot vagy más időszaki lapot, illetőleg az, hogy mennyire elterjedt közöttük ezeknek a sajtótermékeknek olvasása. Ismét csak az alkalomtól függ, hogy *mit, milyen irányú, milyen tartalmú lapokat olvas leg-inkább az ifjúság*, ami az iskolai és családi nevelés eredményeit a legmesszebb-menően befolyásolja.

Az 1930. évi fölvetel csak általánosságban tudakolta, hogy az iparos- és kereskedőtanulók között hányan olvasnak általában napilapot, ifjúsági lapot vagy sportlapot, a nélkül, hogy kiterjeszkedett volna az egyes lapok címének vagy irányzatának kérdésére. A feltett kérdések teljes mértékben felébresztették az ifjúság érdeklődését, úgyhogy alig 5—6%-ban nem nyer-tünk kielégítő választ erre a kérdésre. A nyert válaszok önmagukban is rendkívül értékesek. (L. 29. tábla.)

A könyv, az újságolvasás s általában a nyomtatott betű iránt olyannyira fogékonylelkű ifjúság érdeklődésének irányát eléggé jellemzik azok az adatok, hogy az iparos- és kereskedőtanulók között *leginkább a napilapokat olvassák* állandóan, illetőleg rendszeresen, bár ez az arányszám sem éri el az összes tanulók számának egyharmadát. Viszont ifjúsági lapot mindössze 17·4%-a olvasott az összes tanulónak rendszeresen vagy gyakran. Napilapot — akár az alkalom, akár az érdeklődés hiánya folytán — az összes tanulónak csak 23·9%-a *nem olvasott*, de ifjúsági lapot, amely pedig bizonyára jobban lekötötte volna érdeklődésüket, ha ehhez egy tervszerű ifjúsági sajtópolitika hozzájuttatná őket, a tanulónak több mint 61%-a nem is látott. Ez az arányszám a fiúiparostanulók között 65·4%-ra emelkedik, bizonyosságul annak, hogy éppen ennél az ifjúságnál hiányzik legjobban az a lap, amely lelkivilágával megegyezhetne.

Még a leánytanulók között is alig *egynegyed* rész csak, aki valamelyik ifjúsági lap olvasótáborához tartozott, őket viszont a napilapok olvasása érdekelte legkevésbé, szemben a kereskedőtanulókkal, akiknek 63·2%-a gyakran, vagy állandóan olvasta a napilapokat. Még *a sportlapok olvasása is elterjedtebb tanulóinknál*, mint az ifjúsági lapoké. Sokkal inkább rendelkezésükre is állanak, de a sportkedvelő ifjúságnál az érdeklődést is nagyobb mértékben foglalkoztatják. A leányiparostanulók legkevésbé érdeklődtek a sportlapok iránt, de a kereskedőtanulónak 41%-a rendszeres sportlap-olvasó volt.

Az egyes szakmai csoportokat tekintve, a sokszorosító iparostanulók között a legmagasabb (66·5%) a politikai napilapot olvasók száma. Ezek a tanulók értelmi fejlettségük, idősebb koruk, nagyobb intelligenciájuk, de foglalkozásuk és környezetük hatása alatt is művelik az újságolvasást, közöttük a legmagasabb általában az egyéb lapokat olvasók arányszáma is. Föltehető ugyan, hogy a legtöbb esetben csak a foglalkozásuk közben látott, illetőleg általuk előállított sajtótermékek olvasásáról számoltak be, de ez a szempont mellékes, ha azt mérlegeljük, hogy milyen mértékben jutnak hozzá egyáltalában az egyes ipari szakmák tanulói az általános műveltséget terjesztő sajtótermékek olvasásához. Rajtuk kívül a szintén elég intelligens tanulóanyagot foglalkoztató vas- és fémipari szakmák, továbbá a faipari és díszítőipari foglalkozások tanulói körében legelterjedtebb — az 50%-ot meghaladó — a napilapok rendszeres, vagy gyakori olvasása. *A leginkább vidéki származásúakból álló köipari és élelmiszeripari tanulók mutatják a legkisebb arányú érdeklődést az újságolvasás tekintetében.* Ezeknek alacsonyabb iskolai előképzettsége mellett, szinte természetesnek látszik a nyomtatott betű iránti közönyük, (a köipari tanulónak 15·5—21·6%-a válasza sem érdemesítette pl. az újságolvasásra vonatkozólag feladott kérdést, ami az esetek nagyobb részében egyértelműnek tekinthető azzal, hogy az illetők nem olvastak újságot).

36. A fiúiparostanulók megoszlása szakmai csoportonként, újságolvasás szerint.

Újságolvasás	Fiúiparostanulók								
	Vas- és fémipari szakmák	Ruházati és egészségügyi ipari szakmák	Élelmiszeripari szakmák	Szöszorítóiipari szakmák	Faipari szakmák	Kő- és üvegipari szakmák	Díszítőipari szakmák	Egyéb és ismeretlen szakmák	Összesen
százalékban									
Ifjúsági lapot									
állandóan	8·0	5·2	3·4	12·3	5·5	8·4	5·8	9·3	6·9
gyakran	9·9	5·4	8·6	9·2	7·2	13·4	8·7	10·1	8·5
ritkán	16·3	10·8	16·4	12·9	14·1	16·8	16·2	15·6	14·6
nem	62·1	73·6	71·6	55·4	70·4	39·8	66·7	54·1	65·4
Ismeretlen	3·7	5·0	—	10·2	2·8	21·6	2·6	10·9	4·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Sportlapot									
állandóan	16·1	14·2	11·0	20·4	13·3	11·5	15·1	17·9	15·1
gyakran	22·9	16·1	16·1	21·4	17·8	15·5	21·6	18·3	19·9
ritkán	22·0	16·7	23·9	17·2	27·7	20·8	22·2	27·2	21·2
nem	35·7	48·6	49·0	30·4	39·5	31·7	39·4	29·2	39·8
Ismeretlen	3·3	4·4	—	10·6	1·7	20·5	1·7	7·4	4·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Napilapot									
állandóan	37·5	30·6	17·6	50·6	33·1	13·4	31·8	33·8	33·6
gyakran	23·2	15·0	21·2	15·9	23·7	14·9	24·0	22·9	20·6
ritkán	18·0	13·6	24·6	12·0	23·5	23·0	22·2	19·5	18·0
nem	18·0	37·1	36·6	14·2	19·1	33·2	19·2	19·1	24·3
Ismeretlen	3·3	3·7	—	7·3	0·6	15·5	2·8	4·7	3·5
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Még a dolgozó ifjúság által olyannyira kedvelt sportlapokat is csak igen mérsékelt arányban olvasgatják ezek a vidéki származású fiúk, akiket kevés sikerrel tudott megkedveltetni a nyomtatott betű szeretetével a falusi iskola. Hogy az ifjúsági lapot olvasók között olyan elenyésző aránnyal szerepelnek, azon aránylag a legkevésbé csodálkozhatunk, hiszen nem is áll rendelkezésükre megfelelő ifjúsági lap,¹⁾ de hogy a napi újságok olvasása tekintetében is oly erőtlén érdeklődésük, ezt úgy művelődési, mint szociális tekintetben nagyon kedvezőtlen jelenségnek kell minősíteni.

¹⁾ A kifejezetten szociáldemokrata politikai pártcélokat szolgáló »Munkásifjúság« című röplapon kívül az 1930—1932-es években csak a Pécsen megjelenő »Munkásifjú« című kéthetenként megjelenő, de csak nagyon kevésbé elterjedt ifjúsági lap volt tekinthető kifejezetten a munkásifjúság részére szerkesztett lapnak. 1929 végén és 1930 elején, néhány hónapon keresztül az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület kiadásában »Magyar Tanoncok Lapja« címmel jelent meg egy olyan munkásifjúsági lap, amely a dolgozó magyar fiatalság hazafias szellemű, vallásferkölcsös nevelését hangoztatta és törekedett megvalósítani, de a mostoha viszonyok, különösen az elterjesztéshez szükséges nagyobb tőke hiánya miatt, ez a kezdeményezés — sajnos — nem tudott elég erős gyökereit verni. 1933. májusában ez a lap »Dolgozó Ifjúság« címmel új alakban ismét megjelent.

Igaz, hogy a tanoncszerződés ideje alatt fizikai alkalmak is alig vannak erre az újságolvasásra a tanulóknak, de mert egyes szakmáknál mégis elég magas az újságolvasó tanulók aránya, ez kétségtelenül igazolja, hogy *nem a fizikai ráérés, hanem a betű utáni vágyódás, az általános műveltségi színvonal, a magávalhozott nevelés a döntő tényezője a nyomtatott betű szeretetének*. Vajjon várhatjuk-e ettől az ifjúságtól, amely nagy részében még a napilapok és a sportlapok érdekesítő közlései iránt sem tanúsít különösebb érdeklődést, ha mindjárt anyagi okokból kifolyólag is, hogy önállósulása után saját szakmájának ipari szaklapját olvasni, vagy áldozatkézséggel támogatni fogja s hogy általában felébred s megerősödik benne a nyomtatott betűnek, a művelődés leghatalmasabb erejű terjesztőjének, a politikai és gazdasági felvilágosítás, a technikai útmutatás legértékesebb eszközének kedvelése. Lesz-e abból az iparosifjúságból felnőtt korában a művelődésnek, a kultúra terjesztésének áldozatkész híve és barátja, amely serdülő ifjúságában 25—40—65%-ban nem vesz nyomtatott újságot vagy ifjúsági lapot a kezébe? Nem az olyannyira fogékony ifjúkorban kellene-e ezeket a tanulókat megkedveltetni a betűk világával és elhárítani e célból mindazokat az anyagi természetű vagy szociális akadályokat, amelyek miatt a tanulóknak oly nagy hányada ma még napilapot sem vesz a kezébe.

III. RÉSZ.

Az iparos- és kereskedőtanulók életmódja és szociális helyzete.

1. A tanulók életmódjáról általában.

Az 1930. évi tanoncügyi fölvételnek egész sor olyan kérdése volt, amelyek alapján az iparos- és kereskedőtanulók *mindennapi élete folyásáról*, ennek legjellemzőbb mozzanatairól nyerhetünk tanulságos képet. E kérdésre adott válaszok valóban az élet eleven s nyomban hozzátehetjük, legtöbbször sötét színeivel, húsával és vérével telítik és teszik teljessé azt a sokoldalú képet, amelyet az eddigiek során a tanulók népességi és műveltségi viszonyairól kaptunk. A naphosszat nehéz munkában fáradó, éjjeli pihenőre későn térő s alig kielégítő éjjeli pihenés után korán reggel ismét munkába induló fiatal fiúk és leányok ezreinek jellegzetes életmódja áll előttünk ez adatok beszédes tájékoztatásaiban. Megismerjük belőlük annak a dolgozó ifjúságnak életfolyását, amely napközben rendszerint nem tér haza otthonába, hogy ott meleg ebédet fogyasszon, ahogy a kereső felnőttek legtöbbször megteheti, hanem legnagyobb részben munkahelyén költi el a magával hozott hideg ebédet. Lakásuk sincs mindig a szülői háznál, még azok egy részének sem, akiknek pedig életben vannak a szülői, hanem idegeneknél vagy a munkaadójuknál kapnak lakást, néha teljes ellátást. Ami szabadidejük a műhelyi munkán, a tanonciskolai és a leventeoktatási kötelezettség teljesítésén túl marad, azt némi rendszertelenül űzött sporttal, olvasással, mozilátogatással töltik el. Szabadságidejük nincs törvényesen szabályozva s így jelentős részük nem is kap 2—3 éven át egyetlen szabad napot sem munkaidőben. Elfáradt, rosszul táplált, a korai fölkeléssel és a ki nem elégítő éjszakai pihenővel elcsigázott, leromlott szervezetükön megdöbbentő arányban válnak úrrá a legkülönbözőbb betegségek.

A főváros száz és száz iparosműhelyében és kereskedelmi üzleteiben a társadalom részéről alig észrevéve, legjobb esetben csak futó sajnálatot keltve, dolgozik napról-napra az iparos- és kereskedőtanulók húszezer főnyi, nélkülözhetetlen munkásserege. Milyen kevesen gondolkodtak rajta, hogy miként élhet ez a nagyszámú dolgozó ifjúság, milyen életkörülmények és

munkaviszonyok rajzolják arcukra az időelőtti érettség jellegzetes vonásait, micsoda életmód benyomásai tükröződnek ezeken a sovány, szennylepett, fáradt ifjú arcokon.

A székesfőváros Statisztikai Hivatala vezetőjének melegszívű szociális lelkületében fogamzott meg az eszme, hogy a szociális statisztika minden alkalmazható eszközével jól kellene deríteni ennek az oly kevésbé ismert dolgozó ifjúságnak demográfiai és művelődési viszonyai mellett szociális helyzetét és mindennapi életmódját is. Ezzel a felvétellel a külföldi szakirodalmat is messze meghaladó részletességgel világított bele az iparos- és kereskedőtanulók életmódjának folyásába s ezzel a magyar társadalomrajz statisztikai anyagát egy egészen új, szinte kimeríthetetlen bőségű és minőségi tekintetben is felbecsülhetetlen értékű adatgyűjtéssel tette gazdagabbá.

37. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása a lakás helye szerint.¹⁾

A tanulók lakása	Iparos tanuló					Iparos tanuló					
				Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és kereskedőtanu- lók együtt				Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok) összesen	Iparos- és kereskedőtanu- lók együtt	
	fiúk	leányok	összesen			fiúk	leányok	összesen			
számszerint						százalékban					
Szülőinél	} lakók	9.220	2.965	12.185	1.189	13.374	79.6	95.5	82.9	82.1	82.9
Rokonainál.		382	70	452	41	493	3.3	2.2	3.1	2.8	3.1
Munkaadójánál		1.526	36	1.562	136	1.698	13.2	1.2	10.6	9.4	10.5
Internátusban		102	6	108	10	118	0.8	0.2	0.7	0.7	0.7
Lakásadónál v. saját főbérleti lakásában		249	16	265	31	296	2.1	0.5	1.8	2.1	1.8
Ismeretlen		112	12	124	42	166	1.0	0.4	0.9	2.9	1.0
Összesen		11.591	3.105	14.696	1.449	16.145	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*

Hálás feladat ennek a sokoldalú szociális adatgyűjtésnek anyagára támaszkodva szemlét tartani a fővárosban dolgozó iparos- és kereskedőifjúság mindennapi életének folyása fölött, amelynek egyes mozzanatairól az alábbi fejezetek során számolunk be.

2. A tanulók természetbeni ellátása a munkaadók részéről.

a) A lakásviszonyok.

Abban a korban, amelyben az iparos- és kereskedőtanulók zöme van a jobb sorsban élő, továbbiskolázó, vagy kereső munkára még nem kényszerült ifjúság szinte kivétel nélkül szülőinek házában lakik, azok családi környezetében részesül teljes ellátásban, testi, lelki gondviselésben. Az iparos- és kereskedőpályára készülő ifjúságnak jóval jelentékenyebb része szakad

¹⁾ Csak azok a tanulók, akiknek a felvétel idején éltek a szülői.

el serdülő korában a szülői háztól és eszi idegen környezetben, idegenek kenyerét vagy veszi igénybe az idegenek által nyújtott éjszakai szállást. Igaz, hogy régebben még sokkal nagyobb arányú volt a szülőitől távol élő iparostanulók száma, mint manapság. Az 1930. évi fölvétel szerint az összes tanulónak 86·0%-a szülőinél, illetőleg rokonainál lakott s tőlük járt be naponta munkahelyére. A helybeli szülőknél lakó tanulók nagyobb része nem is szívesen változtatna ezen a helyzeten, de a távolabbi környéken szülőinél lakó tanulók között sok van olyan, akinek, ha módjában állana, szívesebben maradna a napi munka után a fővárosban, ha nem lenne kénytelen — gyakran igen megerőltető fizikai fáradságok árán — éjjeli szállásra és a másnapi ételmezés biztosítása céljából esténként hazatérni.

A tanulók munkaadói ma már csak néhány kisipari szakmában biztosítanak természetbeni ellátást a hozzájuk kerülő ifjúságnak. A helybenlakó szülők gyermekeivel szemben nincsenek is erre kényszerülve, de módjuk sincs legtöbbször arra, különösen a nagyipari jellegű szakmáknál, hogy lakást és ételmezést biztosítsanak a rendszeren nagy számmal alkalmazott tanulónak. Az *iparosleányok között*, bár ezek legnagyobbbrészt kisipari üzemekben dolgoznak, egészen jelentéktelen például a *munkaadóknál lakók* száma. A tanulóleányok leginkább szülőiknél vagy rokonaiknál találnak éjszakai szállást, akiknek nagy része benn lakik a fővárosban. Lakásadóhoz csak a fiútanulók közül folyamodnak az idősebbek.

Foglalkozásonként vizsgálva a tanulók lakásának helyét, az élelmiszeripari szakmákban látjuk legmagasabbnak a munkaadónál lakó tanulók arányát (71·7%). A sütőknek 85·7, a mészárosoknak és henteseknek 64·0, a cukrászoknak 50·0%-a lakott munkaadójánál. E szakmák mellett még csak a két jellegzetesen kisipari *ruházati szakmában* a szabó- és cipésziparban nyújtanak nagyobb számmal a mesterek tanulóiknak lakást és pedig az előbbi 42·1, a cipészipar 35·8%-os hányaddal. A kovács-, lakatos- és asztalosipart lehet még megemlíteni, mint olyan kisipari szakmákat, amelyek a fővárosban jelentősebb számú tanulónak tudnak lakást biztosítani s ezáltal lehetővé teszik, hogy a távolabblakó, vidéki szülők gyermekei is el tudjanak helyezkedni ezekben a munkakörökben. Lakásadónál leginkább a kőműves s az idősebb korú fényképésztanulók bérelnek éjjeli szállást.

A szülőknél lakó tanulók aránya a bőröndös és kesztyűs, fogtechnikus, üveges, műszerész, arany- és ezüstműves, bronz- és rézműves, autószerelő, vas- és fémesztergályos, vésnök, villanyszerelő, bőrbély-fodrász, szűcs, kelmefestő, betűszedő, könyvkötő, kárpitos és tapétás szakmában a legnagyobb. Azért adtuk itt ezeknek a szakmáknak teljes névsorát, mert *ezekben* leginkább a fővárosi szülők fiai helyezkednek el. Van ugyan ezek között is néhány olyan foglalkozási ág, amelyben jelentős a környékbeli városokban lakó tanulók száma — különösen a nagyipari jellegű szakmákban, amelyek a napi munka korai befejezésével lehetővé teszik a környező

38. A fiúiparostanulók megoszlása a lakás helye szerint foglalkozási ágankint.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	Szülőföld	Rokonainál	Munkaadójánál	Tanonc- otthonban	Lakásadónál	Ismeretlen helyen	Összesen
	lakott, százalékban						
Vas- és fémipar :							
arany- és ezüstműves	94·0	3·7	1·5	0·4	0·4	—	100·0
bádogos és szerelő	73·1	4·9	4·6	1·2	6·2	10·0	100·0
bronz- és rézműves	92·7	1·4	0·5	0·4	3·2	1·8	100·0
gép- és autószerelő	92·7	3·6	0·2	0·8	1·6	1·1	100·0
kovács	64·3	2·4	26·2	—	4·8	2·3	100·0
lakatos	79·8	4·2	10·4	1·8	3·3	0·5	100·0
műszerész	95·1	3·0	0·2	0·5	1·2	—	100·0
órás	90·7	—	3·7	1·9	3·7	—	100·0
vas- és fémestergályos	92·1	3·8	0·3	0·4	0·7	2·7	100·0
vasöntő	89·8	3·4	—	—	1·7	5·1	100·0
vésnök	92·9	2·8	1·4	—	1·5	1·4	100·0
villanyszerelő	91·4	2·4	1·3	1·3	2·9	0·7	100·0
Együtt	87·8	3·5	3·7	1·0	2·5	1·5	100·0
Ruházati és egészségügyi szakmák:							
borbély és fodrász	92·7	2·6	2·2	0·2	1·2	1·1	100·0
bőröndös és szíjgyártó	97·2	2·2	0·6	—	—	—	100·0
cipész, felsőrészkesztő	56·9	3·7	35·8	1·3	2·3	—	100·0
fogtechnikus	96·1	2·0	1·0	—	0·9	—	100·0
kelmefestő	90·9	—	7·3	—	1·8	—	100·0
kesztyűs, kötszerész	97·2	2·8	—	—	—	—	100·0
szabó	50·1	4·7	42·1	0·6	1·4	1·1	100·0
szűcs	91·8	0·9	2·7	—	2·8	1·8	100·0
Együtt	74·4	3·3	19·7	0·4	1·4	0·8	100·0
Élelmiszeripar :							
cukrász, cukorkakészítő	39·0	6·7	50·0	0·6	3·1	0·6	100·0
mészáros, hentes	27·3	5·5	64·0	0·4	2·8	—	100·0
sütő, pék	11·6	1·5	85·7	—	1·2	—	100·0
Együtt	22·1	3·8	71·7	0·2	2·1	0·1	100·0
Faipar :							
asztalos, ács	81·0	3·6	12·4	1·3	1·7	—	100·0
faestergályos	88·0	6·8	0·9	0·9	3·4	—	100·0
Együtt	81·9	4·0	11·0	1·1	2·0	—	100·0
Sokszorosítóipar :							
betűszedő, nyomdász	94·7	2·3	0·1	2·5	0·4	—	100·0
fényképész	78·1	6·3	—	6·2	9·4	—	100·0
könyvkötő	95·3	0·7	0·7	0·7	0·6	2·0	100·0
Együtt	94·0	2·1	0·3	2·3	0·9	0·4	100·0
Kő-, föld- és üvegipar :							
kőfaragó, szobrász	88·7	1·7	6·1	0·9	2·6	—	100·0
kőműves	66·7	6·7	9·5	—	15·2	1·9	100·0
üveges, üvegmegmunkáló	97·7	—	1·1	—	1·2	—	100·0
Együtt	83·8	2·9	5·8	0·3	6·5	0·7	100·0
Diszítóiparok :							
kárpitos, tapétás	91·5	2·3	3·2	0·7	1·4	0·9	100·0
szobafestő, mázoló	86·8	1·9	7·4	0·7	2·9	0·3	100·0
Együtt	89·2	2·1	5·3	0·7	2·1	0·6	100·0
Egyéb és ismeretlen	81·7	3·3	9·2	1·7	3·7	0·4	100·0
Összesen	79·6	3·3	13·2	0·8	2·1	1·0	100·0

városokba való hazajárást —, de a legtöbb olyan, amely tanulmányának kiválasztásánál a fővárosi szülők gyermekeit részesíti előnyben — egyrészt ezek jobb iskolai előképzettségére, másrészt arra való tekintettel is, hogy rendszerint nincs módja s nem is vesződik a munkaadó mester azzal, hogy a tanulóknak lakást, vagy ellátást adjon (bőröndös, kesztyűs, szűcs, fogtechnikus, aranyműves stb. ipar).

39. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók megoszlása a lakás helye szerint, szakmánként részletezve.

A lakás helye		Leányiparostanulók							Kereskedőtanulók					
		Női szabó	Női kalap-készítő	Egyéb ruházati szakmák	Női fodrász	Sokszorosító ipar	Egyéb és ismeretlen	Összesen	Fonó-, szövő-, ruházati cikkekkel v. k.	Élelmiszeri és élelmiszeri cikkekkel v. k.	Gyógy- és vegyipari áru keresk.	Egyéb és ismeretlen kereskedelem	Összesen	
		százalékban												
Szüleinél	lakik a tanuló	95.5	97.1	94.0	94.9	96.5	96.9	95.5	94.8	45.4	95.0	87.0	82.1	
Rokonnál		2.4	1.1	2.0	2.9	2.6	0.8	2.2	3.5	2.7	0.9	3.0	2.8	
Munkaadónál		1.5	—	1.4	0.4	—	—	1.2	0.2	38.9	0.5	1.3	9.4	
Tanoncotthonban		—	—	—	—	—	—	—	0.1	0.3	—	—	0.1	
Internátusban		0.3	—	—	—	—	0.8	0.2	0.1	0.3	0.4	2.2	0.6	
Lakásadónál		0.3	—	1.4	0.7	0.9	0.8	0.5	1.3	4.1	1.4	2.2	2.1	
Saját főbérletben		—	—	0.3	—	—	—	0.0	—	—	—	—	—	
Ismeretlen		—	1.8	0.9	1.1	—	0.7	0.4	—	8.3	1.8	4.3	2.9	
Összesen		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

A rokon környezetben lakó tanulók aránya azokban a szakmákban kiemelkedő, amelyek jelentős részben vidéki származású tanulmányiaggal dolgoznak. Elég gyakran veszik igénybe a rokonok támogatását a vas- és fémiparban dolgozó tanulók, amely szakmák iránt a vidéki származású tanulók, ha már valami »jobb« mesterségre vágyódnak, különös érdeklődést tanúsítanak. De aránylag kevés olyan fémipari szakmát találnak a fővárosban — a jórészt nagyüzemmel dolgozó iparágak között —, amelyek legalább lakást tudnának biztosítani részükre (csak a kislétszámú kovácsmesterségben és a lakatosiparban említésre méltó az ilyen esetek száma). Ha mégsem akarnak lemondani a kedvelt vasipari szakma megtanulásáról, nem marad más választásuk — megfelelő tanoncotthonok híján — mint olyan rokon helyet keresni, ahol némi ellenszolgáltatás fejében szállást és legtöbbször ellátást is kapnak. A fémipari tanulók közül jutnak legtöbbször a tanoncotthonokban lakókra is, ami szintén bizonyítja, hogy éppen ebben a foglalkozási ágban érezhető legjobban a tanoncotthonok hiánya.

A leányiparostanulók között a női szabó- és egyéb ruházati iparban említésre méltó a nem szülőiknél lakók száma. A kereskedőtanulóknál az élelmiszerkereskedelem tanulóinak csak 45.4%-a lakik szülőinél. Ezek azok a vidékről rekrutálódó tanulók, akiknek a fővárosi fűszerkereskedők lakást és ételmezést vagy legalább is ételmezést nyújtanak.

40. A szülőtlén (árva) iparos- és kereskedőtanulók eltartói.

A szülőtlén tanulók eltartója	Iparostanulók					Iparostanulók				
	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok)	Iparos- és kereskedő- tanulók együtt	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő- tanulók (fiúk és leányok)	Iparos- és kereskedő- tanulók együtt
számszerint						százalékban				
a) Rokon :										
nagybácsi	192	104	296	21	317	25·4	46·2	30·2	34·4	30·5
nagynéni	16	10	26	1	27	2·1	4·5	2·7	1·6	2·6
nagyszülő	60	20	80	11	91	8·0	8·9	8·2	18·0	8·7
testvér.....	154	30	184	11	195	20·4	13·3	18·8	18·0	18·7
sógor	25	1	26	1	27	3·3	0·4	2·6	1·6	2·6
keresztszülő	16	1	17	—	17	2·1	0·5	1·7	—	1·6
rokon k. m. n.	14	12	26	1	27	1·9	5·3	2·7	1·7	2·6
Összesen	477	178	655	46	701	63·2	79·1	66·9	75·3	67·3
b) Nem rokon :										
munkaadó	101	11	112	1	113	13·4	4·9	11·4	1·7	10·9
gyám	37	5	42	3	45	4·9	2·2	4·3	4·9	4·3
nevelőszülő	22	4	26	2	28	2·9	1·8	2·7	3·3	2·7
lakásadó	3	—	3	—	3	0·4	—	0·3	—	0·3
ismerős	10	4	14	—	14	1·3	1·8	1·4	—	1·3
idegen k. m. n.	5	4	9	—	9	0·7	1·7	0·9	—	0·9
Összesen	178	28	206	6	212	23·6	12·4	21·0	9·9	20·4
c) Jótékonyági vagy egyéb intézmény.....	15	10	25	1	26	2·0	4·5	2·5	1·7	2·5
d) Eltartója nincs	1	1	2	—	2	0·1	0·5	0·2	—	0·2
e) Ismeretlen	84	8	92	8	100	11·1	3·5	9·4	13·1	9·6
Összesen	755	225	980	61	1.041	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az összes tanulók %-ában	6·1	6·8	6·3	4·0	6·1	—	—	—	—	—

A szülő nélküli, árva iparos- és kereskedőtanulók legnagyobb része a rokonok családi körében helyezkedik el. Leginkább az elhunyt szülők fiútestvérénél (nagybácsi) vagy a saját, idősebb korú testvérüknél, aki már családot alapított és háztartásába magához veszi a fiatalabb korú testvért is. A szülőtlén leányiparostanulóknak 79·1%-a lakott rokonainál, leginkább a nagybátyjánál. A kereskedőtanulók között a nagyszülőkre maradt árvák száma is elég jelentős (18·0). Munkaadó ezek közül az árva tanulók közül sem sokkal többnek viseli gondját, mint azok közül, akiknek a szülői élnek. Még leginkább az árva leányokat fogadják be a munkaadók lakásra. A tanoncotthonok is nagyon kevés ilyen árvánmaradt tanulónak adnak szállást, pedig ezekben aránylag jobb gondviselésben lehetne részük, mintha idegen családoknál húzódnak meg.

b) A tanulók ételmezése.

A lakóhely biztosítása mellett az ételmezés gondja legsúlyosabb kérdés a tanoncsorban dolgozó ifjúságnál. Annyit megközelítően sem keresnek, hogy abból fenntartásukat vagy legalább ételmezésüket napról-napra bizto-

sítani tudnák. Ebben a tekintetben is szülőikre vannak hát túlnyomórészen utalva 3—4 évig tartó tanoncszerződésük ideje alatt, mert a munkaadóktól az összes iparos- és kereskedőtanulóknak csak 12·1%-a kapott ételmezést. Napi háromszori étkezést meg éppen csak 10·4%. A többi inkább csak alkalomlag — naponta egy-két ízben — jut munkaadója részéről élelemhez. A 3330 leánytanuló közül csupán 103 kapott ételmezést mesterénél, ebből is csak 55 olyan volt, aki teljes napi ellátást élvezett. Aránylag a kereskedőtanulók között legelterjedtebb a munkaadó részéről nyújtott étkezés. Ezeknek általában 15·4%-a, de az ételmezési cikkekkel kereskedő tanulóknak 60·5%-a étkezett napközben főnökénél.

A *fiúiparostanulók* között a mészáros- és hentesiparban 80·3%, a sütők-nél 78·3% kapott a munkaadótól ételmezést, a harmadik élelmiszeripari szakma, a cukrászipar, amely tanulóinak 50%-át lakással ellátta, 38 tanulónak adott ételmezést is.

Egyes kisipari szakmáknál gyakran előfordul, hogy a tanulónak napközben ételmezést adnak (legalább is ebédet), de reggeliről, vacsoráról és különösen *éjjeli szállásról már nem gondoskodnak*. Így van ez sok esetben pl. a mészáros- és hentesiparban is, ahol az ételmezéssel való ellátás természetes módon kínálkozik — s ezzel legtöbb esetben ki is merül a tanulók kártalanítása — de a napi munka elvégzése után a tanulók kénytelenek saját lakásukra hazatérni. A cukrászipart már említettük ebből a szempontból, ahol fordítva áll a helyzet. Viszont a cipész-, asztalos-, lakatos-, szobafestő-, kelmefestő- és órásiparnál még ma is gyakori munkaközben a tanulók élelemmel való ellátása, amely iparokban nem egyszer a munkaadó háztartásában is segédkeznek az iparostanulók s ennek ellenében a mester megosztja velük az ebédet, olykor a vacsorát is.

Más szakmák *inkább lakással* tudnak szolgálni, de a tanulók ételmezéséről nem minden esetben gondoskodnak. A sütők a tanulók 85·7%-ának adnak pl. lakást, de csak 78·3%-nak ételmezést, mert ebben a szakmában igen fontos, szinte elkerülhetetlen, hogy az éjszakába nyúló és a kora hajnali órákban kezdődő munka idején a tanulók lehetőleg késedelem nélkül rendelkezésre álljanak a munkaadónak. A szabóműhelyekben is több tanuló húzódik meg éjtszakai szállásra, mint ahánynak a munkaadó ételmezést is juttat. Itt is az a szempont vezeti az iparismestert, hogy kevesebb áldozatot jelent számára a műhely egy-egy zugát vagy a kamra fekvőhelyét éjtszákára átengedni a tanulóknak, mint hazaengedni őt szülőihez. Ezekben a kisipari szabóműhelyekben sokszor a késő esti órákig tart a »postamunkák« készítése vagy a kész ruhák hazaszállítása s korán reggel már megint kitakarítva, készen kell várnia a műhelynek a mestert és a segéd urakat. Gyakori eset ez a kisipari kovácsműhelyekben is, ahol szintén sok tanuló húzódik meg éjtszakai szállásra.

c) Ruházkodás és egyéb természetbeni ellátás.

A lakáson és étellemezésen kívül a ruházati szakmák *ruhaneműeket* is adnak a tanulók egy részének. Így a cipészipar tanulóinak 42·5%-a jelentette, hogy munkaadójától ruhaneműt, valószínűleg leginkább lábbelit kapott. A szabóipar egy kisebb résznek felsőruhát vagy legalább ruhajavítást, a sütők, kovácsok, kelmefestők mesterei leginkább munkaruhát adtak a tanulók 10—15%-ának. De az összes iparos- és kereskedőtanulóknak általában csak 4·7%-a, a fiúiparostanulóknak 5·9%-a kapott ruhaneműt munkaadójától. Ezeknek is csak mintegy a felét látták el a mesterek teljes ruházattal, egyrészüknak csak munkaruhát, másoknak csak viselőruhát (leányiparostanulók) vagy lábbelit adtak, a szerint, hogy melyik állt leginkább a munkaadó rendelkezésére, melyik került legkevesebb áldozatába. Az említett alacsony arányszámok is mutatják, hogy ma már szinte csak kivételképen fordul elő, hogy az ipari vagy kereskedelmi munkaadók tanulók ruházkodásáról is gondoskodjanak.

Egyáltalában a fővárosi tanulóknak a mesterek részéről természetbeni ellátással való kártalanítása mindinkább szűnőfélben van. Mindjobban terjed — ahol egyáltalában kártalanítják teljesített munkájukért a tanulókat — a bérfizetéses rendszer, amely a háborús viszonyok közepette kezdett kialakulni. A kisipar háború alatti viszonyai mellett tulajdonképe alig volt szükség tanulókra. Az iparismesterek nagy része katonai szolgálatot teljesített, amelyik pedig itthon volt és dolgozhatott közülük, az sem tudott a háborús viszonyok között a tanulók étellemezéséről és ruházkodásáról gondoskodni.

42. Az iparos- és kereskedőtanulók részletezése a munkaadótól kapott természetbeni ellátás szerint.

Természetbeni ellátás	Munkaadójától természetbeni ellátást kapott, illetőleg nem kapott									
	fiú-	leány-	összes	Kereskedő-	Iparos- és kereskedő-	fiú-	leány-	összes	Kereskedő-	Iparos- és kereskedő-
	iparostanuló			tanuló	tanuló	iparostanuló			tanuló	tanuló
	számszerint					százalékban				
<i>Étellemezés.</i>										
Munkaadójától étellemezést nem kap	10.583	3.225	13.808	1.242	15.050	85·7	96·9	88·1	82·2	87·6
Étellemezést kap és pedig:										
napi 1—2-szeri étkezést.	216	48	264	34	298	1·8	1·4	1·7	2·3	1·7
napi 3-szori étk. (reggelit, ebédet és vacs.) ..	1.533	55	1.588	198	1.786	12·4	1·7	10·1	13·1	10·4
Összesen	1.749	103	1.852	232	2.084	14·2	3·1	11·8	15·4	12·1
Ismeretlen	14	2	16	37	53	0·1	0·0	0·1	2·4	0·3
<i>Ruházat.</i>										
Munkaadójától ruházatot nem kap	11.610	3.278	14.888	1.441	16.329	94·0	98·5	95·0	95·4	95·0
Ruházatot kap és pedig:										
részleges ruházatot ...	302	32	334	27	361	2·5	0·9	2·1	1·8	2·1
teljes ruházatot (munka-, viselőruhát és lábbelit) .	422	16	438	8	446	3·4	0·5	2·8	0·5	2·6
Összesen	724	48	772	35	807	5·9	1·4	4·9	2·3	4·7
Ismeretlen	12	4	16	35	51	0·1	0·1	0·1	2·3	0·3

Eleinte kényszerűségből kezdtek bért fizetni, de később az inflációs pénzromlás nyomán mindinkább felismerték a munkaadók a tanulók készpénzben való kártalanításának előnyeit magukra nézve. Azóta mindjobban megszokták ezt, mindinkább kezd ez a rendszer még a kisiparban is általánossá válni, de arról természetesen nincs szó, hogy a bérfizetéssel teljes kártalanítást, olyan összeget nyújtsanak a tanulóknak, amelyből azok fenn is tudnák tartani magukat. Valószínű, hogy a jövő fejlődésiránya a bérfizetési rendszer további terjedése lesz, de ez a tanonc-munkabérek emelkedését fogja magával hozni, mert az alacsony bérek miatt mind kisebb és kisebb mértékben kapnak majd a munkaadók tanulókat.

d) *Az ellátásos tanonchelyek megfogyatkozása.*

Az ellátásos helyek fogyása miatt már a háború utolsó éveiben is egyre nehezebbé vált a vidéki iparostanulók elhelyezése a fővárosi ipari munkahelyekre. Az állami Munkaközvetítő Hivatal évi jelentéseiben 1917 óta állandóan visszatérő panasz, hogy a tanulók sikeres közvetítését az ellátás és ruházás kérdése rendkívüli módon megnehezíti. Így az 1920. évi jelentésben is azt olvassuk, hogy »A legtöbb helykereső *ellátásos helyre* pályázott, viszont ilyent *a nehéz élelmezési viszonyok miatt* aránylag keveset kínáltak fel — s ugyanez volt a helyzet a vidéken is. A mesterek itt is inkább fizetés mellett kívánták a tanoncokat felfogadni, viszont *a szülők a nehéz megélhetési viszonyokból kifolyólag inkább ellátással egybekötött helyet kerestek gyermekeiknek.*« Az 1922. évi jelentésben olvassuk, hogy »A közvetítések száma... visszaesést mutat. Ennek oka az, hogy a munkaadók a tanoncok részére *ellátást nem adnak*, viszont a szülők gyermekeiket inkább ellátás mellett óhajtják elhelyezni, mert *a kevés fizetés a gyermekek élelmezésére és ruházására elégtelen.*« Ezekon a viszonyokon az azóta eltelt 10 év folyamán sem igen történt változás. Ahol a szakmák munkaviszonyai megengedik és a napi munka ellátása is megkívánja, ott kapnak ugyan a műhely mellett éjjeli szállást is a tanulók s ahol az élelmezéssel való ellátás nem okoz gondot, ott még ma is nagyobb arányban tudnak elhelyezkedni a vidékről való iparostanulók. *Nincs módunk azonban arra, hogy akár a munkaadótól kapott lakásnak, akár az élelmezésnek minőségi és mennyiségi tekintetben kielégítő voltát a rendelkezésünkre álló adatok segítségével mérlegeljük.*

*

Egyes iparágaknál »egyéb szolgáltatás« címén a tanulóknak aránylag nagy száma kapott még munkaadójától betegségi biztosítást, olykor mosást, ruhajavítást, villamos vagy vasúti költséget, bérletjegyet, tanszert, szerszámot, tüzelőanyagot stb. Ezeknek a szolgáltatásoknak a részletezése azonban hiányzik fölvételünkől és így csak utalunk az idevonatkozó tábla adataira,

amely foglalkozási ágankint részletezi, hogy a tanulóknak hány százaléka kapott munkaadójától az ételmezésen, lakáson és ruházkodáson kívül ilyen »egyéb szolgáltatást«. Legmagasabb arányszámokkal a kisipari jellegű szakmákban találkozunk, ahol a természetbeni ellátás a lakáson és ételmezésen kívül egyéb természetbeni szolgáltatásokra is kiterjedt.

e) *Az ellátásért fizető tanulók által fizetett összegek.*

Azokról a tanulókról, akik szüleiktől távol élve lakásért vagy ételmezésért fizettek, a 43. számú tábla tájékoztat. Ezek között nemcsak azokat találjuk, akik szállásadónál laktak, hiszen számuk sokkal magasabb, mint akik ebbe a kategóriába tartoznak, hanem idetartozik a munkaadóknál és a rokonoknál lakó tanulók egy része is. Arról nem szólnak adataink, hogy a tanulók *kinek* fizettek lakásukért, de a lakásért fizetett összegek nagysága bizonyítja, hogy annak a 800 tanulónak, aki lakásáért hetenkint bért fizet, mindenképpen igen súlyos gondja a lakás és szinte *kiáltva parancsolja a szociális politika intézőinek, hogy ezeknek a lakás nélküli iparos- és kereskedőifjaknak éjjeli szállásáról megfelelő módon gondoskodni kellene.* 800 ilyen serdülőkorban lévő ifjú élt a szülői háztól távol, legnagyobb részét a külvárosok nyomorúságos tömegszállásaira szorulva, megdöbbentő erkölcsi és egészségi környezetben ezeken a bérlakásokon. Ezeket a tanulókat *egyőtől-egyig el kellene és el lehetne látni elegendő ágygal felszerelt tanoncszállók révén éjjeli szállással,* amely otthonokban hasonlíthatatlanul kedvezőbb környezetben élnének, mint amilyet mostani heti 3—5 pengős bérért nyert szállásuk jelent.

A *kereskedőtanulók* között 7·6% bérelt önállóan lakást. Az általuk fizetett hetibérek magasabb összege — amely az esetek 50·4%-ban a heti hét pengőt meghaladta — azt mutatja, hogy valamivel kedvezőbb lakásvizonyok között élnek, mint az iparostanulók egy része, akiknek csak 19·0%-a tudott lakásért napi egy pengőnél többet fizetni.

Föltehetően ugyanezen tanulók közül kerülhet ki jórészt az a 759 ifjú is, aki napi ételmezésért fizetni volt kénytelen. A rokonoknál lakó tanulók egy része is hozzájárul keresetével a család ételmezési költségeihez, amit az is igazolni látszik, hogy jelentős arányban fordulnak elő olyan kisebb összegű fizetések az ételmezéssel való ellátás ellenében, amelyeket nem lehet az egyhavi ételmezés teljes ellenértékének tekinteni. Napi egy pengőt vagy annál nagyobb összeget a tanulók nagyobb része már csak szülői vagy rokonai támogatásával tud fizetni és épen ebbe a kategóriába tartozik az ételmezésért fizető tanulók legnagyobb része havi 35—40, illetőleg 25—30 pengős bérösszegekkel. Ételmezésért általában valamivel több tanuló fizet, mint lakásért, amely utóbbit könnyebben tudnak fizetés nélkül biztosítani maguknak. Viszont a kereskedőtanulók között épen azok vannak többségben, akik lakásért fizetnek, akik könnyebben jutnak ételmezéshez, de lakásukról munkaadójuk már nem tud, — legalább is díjmentesen — gondoskodni (fűszeresek).

43. Iparos- és kereskedőtanulók ellátás szerint.

Megnevezés	Fiú-	Leány-	Együtt	Kereskedőtanuló	Összesen
	iparostanuló				
<i>Lakásért fizetett :</i>					
abszolút számban	630	37	667	115	782
százalékban	5·1	1·1	4·3	7·6	4·6
és pedig hetenkint (%) :					
— 2 pengőt	11·0	2·7	10·4	4·4	9·6
2—5 «	59·7	43·3	58·7	34·8	55·2
5—10 «	20·6	32·4	21·4	49·5	25·5
10— «	7·9	18·9	8·6	10·4	8·8
ismeretlen összeget	0·8	2·7	0·9	0·9	0·9
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
<i>Élelmezésért fizetett :</i>					
abszolút számban	661	41	702	57	759
százalékban	5·4	1·2	4·5	3·8	4·4
és pedig havonkint (%) :					
— 5 pengőt	3·0	14·6	3·7	—	3·4
5—10 «	14·1	—	13·2	3·5	12·5
10—20 «	19·5	22·0	19·7	12·3	19·1
20—30 «	17·5	17·1	17·5	28·0	18·3
30—50 «	38·0	29·3	37·5	33·3	37·2
50— «	7·0	14·6	7·4	21·1	8·4
ismeretlen összeget	0·9	2·4	1·0	1·8	1·1
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
<i>Teljes ellátásért fizetett :</i>					
abszolút számban	98	1	99	11	110
százalékban	0·8	0·0	0·6	0·7	0·6
és pedig havonkint (%) :					
— 5 pengőt	—	—	—	9·1	0·9
5—10 «	—	100·0	1·0	9·0	1·8
10—20 «	12·2	—	12·1	—	10·9
20—30 «	13·3	—	13·2	45·5	16·4
30—50 «	38·8	—	38·4	27·3	37·3
50— «	32·6	—	32·3	9·1	30·0
ismeretlen összeget	3·1	—	3·0	—	2·7
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
<i>Egyéb ellátásért fizetett havonkint :</i>					
abszolút számban	375	11	386	39	425
százalékban	3·0	0·3	2·5	2·6	2·5
és pedig havonkint (%) :					
— 2 pengőt	7·7	18·2	8·0	12·8	8·5
2—5 «	40·5	9·1	39·7	20·5	37·9
5—10 «	32·3	9·1	31·6	48·7	33·2
10—20 «	9·6	27·2	10·1	7·7	9·9
20— «	8·6	18·2	8·8	10·3	8·9
ismeretlen összeget	1·3	18·2	1·8	—	1·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Teljes havi ellátásért 110 tanuló fizetett az esetek többségében havi 45 pengős, tehát naponta 1·50 pengőt meghaladó összeget. Ez is olyan súlyos teher lehet, amelyet saját erejéből alig tudna viselni a dolgozó ifjúság. Igen nagy szociális segítséget jelentene, ha ezeknek a tanulóknak, illetőleg ezek szülőinek és hozzátartozóinak válláról le lehetne venni teljes ellátást nyújtó tanoncotthonok, internátusok létesítése révén a mindennapi öfenntartás gondját. Mert *nem természetes dolog az, hogy ez az ifjúság, amely naphosszat fárad, százakra és százakra menő számban minduntalan érezni legyen kénytelen pusztá megélhetése biztosításának gondját.* Ha megvolt a mód arra, hogy a lakás-ínséggel küzdő főiskolai ifjúságot nagyarányú diákszállók és kollégiumok létesítésével juttassuk kielégítő hajlékhoz, ugyanúgy meg lehetne találni a módját annak is, hogy a lakás és ellátás nélkül lévő fővárosi iparos- és kereskedőifjúság is hozzájusson hasonló intézmények szociális gondviseléséhez.

3. Az iparos- és kereskedőtanulók mindennapi élete.

a) *A lefekvés és fölkelés ideje, az éjjeli pihenő időtartama.*

A napi munka elvégzése után rendszerint elég későn térnek otthonukba az iparos- és kereskedőtanulók. Este 9 óra előtt e miatt csak 27·6%-uk térhet éjszakai pihenőre. A legnagyobb rész csak 9—10 óra között fekszik le, 18·5% meg éppen 10 óra után. Ezeknek az éjjeli pihenésre oly későn térő tanulóknak is *a leányiparosok között magasabb viszonylag a számuk*, mert ezeknek napi munkája általában későbbben fejeződik be, de sokkal későbbben kezdődik is másnap, mint a fiúiparostanulóké.

Még későbbben fekszenek le a kereskedőtanulók, akiknek 22·4%-a csak 11 óra után térhet éjjeli pihenőre, mert a 7—8 óráig nyitva lévő üzletek bezárását követően napi elfoglaltságuk még legalább 1—1½ órával továbbtart a másnap rendszerint korán kezdődő munka előkészítése miatt. A fiúiparostanulók szabadulnak legkorábban a műhelyekből, náluk viszont reggel általában korán kezdődik a munka. Legkorábban nekik kell tehát kelniök. Egynegyedrészüik már reggel 5 órakor talpon van, 7 óráig legfeljebb 18·3%-uk pihenhet, míg a leányiparostanulók 44·2%-a csak 6 óra után kel föl, hogy a túlnyomórészben csak 8 órakor kezdődő munkába elérjen. A kereskedőtanulók háromnegyedrésze 6—7 óra között kel föl, tehát *nagyon korán ahhoz*, hogy a késői nyugalomratérés miatt teljesen kipihenhesse a napi munka fáradalmát.

Ezeket a serdülő korú, erős fejlődésben lévő szervezeteket éppen *az éjjeli alvás elégtelen tartama viseli meg legjobban*. 9 órát, vagy ennél többet még a leányiparostanulóknak is csak 25·9%-a pihen éjjelente és 30·8%-uknak nincs része a minimális 8 órai éjjeli pihenőidőben sem, sőt 8·1%-uk legfeljebb 6 és fél órát alszik rendszerint. Még kedvezőtlenebb ebből a szempontból az iparos-fiúk helyzete, akiknek csak kétharmadrésze tud legalább 8 órát pihenni

éjtszaka, 35·4%-uknak nincs meg ez a minimális pihenőideje, sőt 10·5% legfeljebb 6 és fél órát alszik naponta. Közöttük is az éjjeli vagy késő esti és a hajnali munkával leggyakrabban foglalkoztatott sütők pihennek a legkevesebbet, akiknek mindössze 8·4%-a aludhatott naponta 9 órát vagy ennél többet, 34·4%-uknak még 6 óránál is kevesebb éjjeli pihenő jutott.

44. A tanulók megoszlása a reggeli fölkelés és esti lefekvés időpontja szerint.

Megnevezés	5 órákor vagy korábban	5¼—6 órákor	6¼—7 órákor	7¼—8 órákor	Ismeretlen	Összesen	5 órákor v. korábban	5¼—6 órákor	6¼—7 órákor	7¼—8 órákor	Ismeretlen	Összesen
	kel fel rendszerint						kel fel rendszerint					
	számszerint						százalékban					
Fiú iparostanulók ...	3.086	6.753	2.169	85	253	12.346	25·0	54·7	17·6	0·7	2·0	100·0
Leány iparostanulók .	230	1.521	1.368	105	106	3.330	6·9	45·7	41·1	3·1	3·2	100·0
Kereskedőtanulók ...	308	597	539	11	56	1.511	20·4	39·5	35·7	0·7	3·7	100·0
Összesen	3.624	8.871	4.076	201	415	17.187	21·1	51·6	23·7	1·2	2·4	100·0

Megnevezés	8 órákor	8¼—9 órákor	9¼—10 órákor	10¼—11 órákor	11 óra után	Ismeretlen	Összesen	8 órákor	8¼—9 órákor	9¼—10 órákor	10¼—11 órákor	11 óra után	Ismeretlen	Összesen
	fekszik le rendszerint							fekszik le rendszerint						
	számszerint							százalékban						
Fiú iparostanulók ...	528	3.269	6.348	1.644	292	265	12.346	4·3	26·5	51·4	13·3	2·4	2·1	100·0
Leány iparostanulók..	76	589	1.910	570	76	109	3.330	2·3	17·7	57·4	17·1	2·2	3·3	100·0
Kereskedőtanulók ...	16	274	581	246	338	56	1.511	1·1	18·1	38·4	16·3	22·4	3·7	100·0
Összesen	620	4.132	8.839	2.460	706	430	17.187	3·6	24·0	51·4	14·3	4·2	2·5	100·0

Rajtuk kívül a kovácsok és a kőművesek kelnek a legkorábban, illetőleg pihennek éjjel a legkevesebbet korán kezdődő munkájuk miatt. A cukrászoknál is gyakori a késő estébe nyúló munka (ezért is adnak itt a tanulók 50%-ának éjjeli szállást) s ugyanez a helyzet a mészárosoknál is (itt 64%-os a munkahelyen lakók aránya.)

b) A munkahelyre való eljutás módja.

A legtöbb esetben ki nem elégtő éjjeli pihenés és a nehéz napi munka mellett még a *munkahelyre való eljutás* is súlyos fizikai fáradtságába kerül a legtöbb tanulónak. Nem is szólva azokról, akik kilométereket gyalognak naponta munkahelyükre és vissza az időjárás minden viszontagságának kitéve — legtöbbször hiányos ruházatukban —, igen nagy azoknak a tanulóknak a száma, akik távolabbi lakóhelyükről is *kerékpárral* járnak be munkahelyükre. 1400 ilyen tanulót számlált meg az 1930. évi fölvétel, akik legnagyobbbrészt a környező városok 10—15 kilométeres sugarú övezetéből járnak be télen-nyáron — hiányos vagy a kerékpározáshoz alkalmatlan, sőt egészségtelen öltözetben — a munkahelyre.

45. A fiúiparostanulók megoszlása az éjjeli pihenő időtartama szerint.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	6 óra vagy kevesebb	6 1/2 óra	7 óra	7 1/2 óra	8 óra	8 1/2 óra	9 óra és több	Ismeretlen	Összesen
	éjjeli pihenőideje volt, százalékban								
Vas- és fémipari szakmák:									
arany- és ezüstműves	2·9	4·7	7·5	16·1	25·8	17·2	25·1	0·7	100·0
bádogos és szerelő	6·3	3·5	14·5	7·0	25·9	6·5	18·6	17·7	100·0
bronz- és rézműves	7·2	4·7	10·6	9·3	30·9	10·6	25·4	1·3	100·0
gép- és autószerelő	7·1	4·5	11·3	12·3	28·7	14·3	20·2	1·6	100·0
kovács	13·0	2·2	4·3	8·7	34·8	8·7	26·1	2·2	100·0
lakatos	3·5	3·5	12·7	11·4	27·0	14·4	25·6	1·9	100·0
műszerész	2·0	1·3	10·2	5·3	24·7	15·6	40·5	0·4	100·0
órás	3·3	—	15·0	5·0	30·0	26·7	18·3	1·7	100·0
vas- és fémesztergályos	2·3	2·0	10·0	12·0	21·9	18·6	29·9	3·3	100·0
vasöntő	—	—	9·8	3·3	34·4	9·9	37·7	4·9	100·0
vésnök	2·8	5·6	18·1	8·3	33·3	12·5	19·4	—	100·0
villanyszerelő	6·9	6·6	11·6	8·9	24·3	10·6	25·9	5·2	100·0
Ruházati és egészségügyi szakmák:									
borbély és fodrász	5·9	4·9	12·7	14·2	29·4	10·4	18·1	4·4	100·0
bőröndös, szíjgyártó	3·2	1·6	8·5	7·4	28·2	21·3	29·8	—	100·0
cipész, felsőrészkesztő	4·8	5·1	15·3	9·6	26·6	12·9	25·1	0·6	100·0
fogtechnikus	5·6	7·5	6·6	12·1	23·4	13·1	30·8	0·9	100·0
kelmefestő	5·3	10·5	21·0	8·8	29·8	15·8	8·8	—	100·0
kesztyűs, kötszerész	2·6	2·6	7·7	12·8	25·6	10·2	38·5	—	100·0
szabó	5·0	3·3	14·5	13·4	31·0	11·1	20·2	1·5	100·0
szűcs	2·6	—	4·3	8·5	23·1	15·4	43·6	2·5	100·0
Élelmiszeriparok:									
cukrász, cukorkakészítő	7·8	11·1	21·7	16·1	26·1	6·7	10·5	—	100·0
mészáros, hentes	6·4	2·9	28·0	18·8	17·2	9·2	16·9	0·6	100·0
sütő, pék	34·4	12·1	25·7	6·5	10·4	1·9	8·4	0·6	100·0
Faipar:									
asztalos, ács, bognár	4·9	5·9	14·3	13·7	28·4	11·1	21·4	0·3	100·0
faesztergályos, faszobrász	6·5	3·3	11·5	11·5	24·6	17·2	24·6	0·8	100·0
Sokszorosítóipar:									
betűszedő, nyomdász	3·7	3·3	11·7	14·2	32·7	16·9	16·2	1·3	100·0
fényképész	—	2·9	11·4	11·4	28·6	2·8	42·9	—	100·0
könyvkötő	1·3	1·9	6·3	23·4	31·6	11·4	24·1	—	100·0
Kő-, föld- és üvegipar:									
kőfaragó, szobrász	8·3	5·8	14·0	9·1	28·9	12·4	21·5	—	100·0
kőműves	16·5	4·6	21·1	9·2	24·8	1·8	21·1	0·9	100·0
üveges, üvegmegmunkáló	4·3	3·3	9·8	8·7	26·1	12·0	31·5	4·3	100·0
Diszítóiparok:									
kárpitos, tapétázó	5·3	2·1	17·2	10·3	30·7	11·2	22·1	1·1	100·0
szobafestő	9·5	6·7	17·8	13·5	26·7	10·7	14·2	0·9	100·0
Egyéb és ismeretlen	5·5	3·5	8·9	10·5	26·5	12·8	31·1	1·2	100·0
Összesen	6·2	4·3	13·5	11·4	26·9	12·2	23·4	2·1	100·0

46. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása munkahelyük megközelítési módja szerint.

A munkahely megközelítési módja		Iparostanulók			Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók	Iparostanulók			Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók
		fiúk	lányok	együtt			fiúk	lányok	együtt		
számszerint						százalékban					
Lakásáról munka-	) a l)										
helyére											
gyalog		5.468	1.534	7.002	824	7.826	44.3	46.1	44.7	54.5	45.5
vasúton		1.109	349	1.458	86	1.544	9.0	10.5	9.3	5.7	9.0
villamoson		2.915	1.181	4.096	363	4.459	23.6	35.5	26.1	24.0	26.0
autobuszon		69	18	87	24	111	0.5	0.5	0.6	1.6	0.6
kerékpáron		1.342	—	1.342	58	1.400	10.9	—	8.6	3.9	8.2
egyéb és vegyes											
módon	421	101	522	64	586	3.4	2.9	3.3	4.2	3.4	
ismeretlen módon	273	108	381	54	435	2.2	3.3	2.4	3.6	2.5	
Munkahelyén lakik ..		749	39	788	38	826	6.1	1.2	5.0	2.5	4.8
Összesen		12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Azok, akik vasúton járnak, még messzebből indulnak útnak naponta, még korábban kell kelniök s nem egyszer hosszú gyaloglás után jutnak el csak a vasútállomásig vagy a legközelebbi villamos megállóig. A tanulóknak az a 45.5%-a, amelyik gyalog jár munkahelyére, jórészt szintén a költségek megtakarítása céljából kénytelen a város egyik végéből a másikba vagy a periferiákról a város központjába gyalogolni s aránylag kevés közöttük a munkahelyhez gyalogszerrel könnyen eljutók száma. Van olyan munkaadó, aki távollakó tanulójának ad ugyan útiköltségmegtérítést, de ezen kívül semmi más díjazásban nem részesíti. Az ilyen megtérítésben részesülő tanulók azonban csak 31.8%-át jelentették az összes villamoson járó tanulóknak és csak 8.2%-át az összesnek.

A nagy többség tehát a maga csekély keresetéből kénytelen az útiköltség terhét viselni s így ha csak teheti, végső erőfeszítéssel is igyekszik megtakarítani ezt az összeget. Vagy gyalog jár naponta 8—10—15 kilométert, vagy a villamosok ütközőjére kapaszkodik, esetleg a megállóhelyeken fölszedett jegyekkel kíséri meg az utazást, vagy pedig a kerékpárhoz folyamodik, ha ehhez módja van. Igen nagy jótétet jelentene, ha ennek az ifjúságnak villamoson és vasúton való utazását — indokolt esetekben — a legmesszebb menő kedvezményes tarifával könnyítenők meg. A vasúti és villamos vállalatok ugyan eddig is eléggé humánus megértéssel viseltettek a munkásifjúság utazási kedvezményének biztosításával szemben, ámde a tanulók nagyrésze még ezeket a csekély utazási költségeket sem képes megkeresni vagy a szájuktól kénytelenek elvonni a betevő falatot, ha nem akarnak naponta órákig tartó gyaloglás vagy a megerőltető kerékpározás módjához folyamodni, hogy lakásukról a munkahelyre eljussanak.

c) A napi étkezések helye.

Az iparos- és kereskedőtanulók napi élete folyásába éles fénnnyel világít bele az a táblánk, amely a háromszori napi étkezés színhelye szerint csoportosítja a tanulókat. Megtudjuk ezekből az adatokból, hogy a tanulóknak 15·1%-a már reggelijét is a munkahelyén költi el, mert a korai kezdés miatt erre az időre már bennvan a műhelyben, illetőleg munkahelyén is lakik. Mintegy 900 olyan tanuló van, akinek oly korán kell lakásáról a műhelybe indulnia, hogy odahaza még nem tud reggelizni s ezek közül nem egy teljesen el is mulasztja a reggeli rendszeres étkezést. Különösen a fiúiparostanulóknál gyakori eset, hogy már a reggelit is a munkahelyen költik el (18·4%), míg a leányiparostanulók, — akiknek munkahelyén általában későn kezdődik a munka — túlnyomórészt szülőiknél reggeliznek, sőt ebédelni is közülük tudnak legtöbben (40·9%) a szülői házhoz hazatérni.

47. Iparos- és kereskedőtanulók százalékos megoszlása a napi étkezések helye szerint.

Az étkezés helye	Reggelizik					Ebédel					Vacsorázik				
	fiú-	leány-	összes	Kereskedőtanuló	Iparos- és kereskedőtanuló	fiú-	leány-	összes	Kereskedőtanuló	Iparos- és kereskedőtanuló	fiú-	leány-	összes	Kereskedőtanuló	Iparos- és kereskedőtanuló
iparostanuló	iparostanuló	iparostanuló													
Otthon	78.2	92.5	81.2	81.3	81.2	26.2	40.9	29.3	61.7	32.2	80.4	94.3	83.3	82.5	83.2
Kifőzésben, kávémerésben	0.9	0.1	0.8	0.9	0.8	3.1	2.7	3.0	3.7	3.1	1.2	0.0	1.0	0.6	1.0
Kantinban	0.1	—	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.7	0.3	0.1	—	0.0	0.4	0.1
Munkahelyén	18.4	3.3	15.1	14.3	15.1	35.7	15.5	31.4	19.8	30.4	15.1	2.3	12.4	12.2	12.4
Magával hozott hideget eszik	—	—	—	—	—	32.5	34.8	33.0	9.9	31.0	1.2	0.2	1.0	0.4	0.9
Egyéb helyen (népkonyha, internátus)	0.1	0.1	0.1	—	0.1	0.2	2.5	0.7	—	0.5	—	—	0.0	—	0.0
Együtt	97.7	96.0	97.3	96.6	97.3	97.9	96.6	97.6	95.8	97.5	98.0	96.8	97.7	96.1	97.6
Nem étkezik	0.6	1.0	0.7	0.5	0.7	0.3	0.2	0.3	0.5	0.3	0.2	0.0	0.2	0.5	0.2
Ismeretlen	1.7	3.0	2.0	2.9	2.0	1.8	3.2	2.1	3.7	2.2	1.8	3.2	2.1	3.4	2.2
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Általában a tanulóknak csak egyharmadrésze ebédelhet délből szülőinél. Azokon kívül, akik a munkaadónál laknak (1698), illetőleg a munkaadótól élelmezést kapnak, még legalább 8000 olyan iparos- és kereskedőtanuló van a fővárosban, aki a munkahelyén szerzi be, illetőleg ott költi el — a félórás, sokszor csak negyedórás szünetben — szerény ebédjét, ami rendszerint magával hozott hideg ételből áll. A fiúiparostanulók között 68·2% ezeknek a munkahelyen ebédelő tanulóknak az aránya, de a kereskedőtanulók között csak 29·7%, mert közülük legtöbben haza tudnak térni ebédidőben kisebb távolságra lakó szülőikhez.

A fiúiparostanulók nagyjából nem tehetik meg, hogy ebédre hazajárjanak s még a rendelkezésükre álló kevés ebédidő alatt is először a segédek

ebédjének meghozásáról kell gondoskodniok. Ritkán marad annyi ráérő idejük még, hogy kezüket evés előtt a munka szennyétől és porától lemossák. Ahhoz, hogy asztalhoz üljenek, legfőljebb este van módjuk, amikor leg-nagyobb részük hazatér szülőihez vacsorázni. Csak a munkaadónál lakó és a szülői otthon nélküli tanulók maradnak vacsoraidőre is a műhelyben. Ezek közül kerülnek ki azok is, akik kifőzésben, kintinban vagy kávé mérésben fogyasztják el napi ételmüket. Kisebb számmal vannak olyan tanulók is, akik még vacsorára sem tudnak hazatérni, a vacsorát is a műhelyben fogyasztják el, mert csak a késő esti vagy éjfél órákban tudnak a munkától szabadulni.

Ez az esti hazatérés a szülői házba, vagy a rokon környezetbe, ahol ha még oly szerény, de mégis meleg vacsora várja az egész napi munkaközben legtöbbször éhező ifjúságot, ez az ő örömtelen életüknek talán egyetlen vigasza. Ezért sietnek szinte feltartóztathatatlanul a munkahelyükről is, a tanonciskolából is este hazafelé, hogy minél előbb és minél jobban kivegyék részüket a szülői otthon barátságos melegéből.

d) Az iparos- és kereskedőtanulók szabadságideje.

Ilyen napi életmód mellett, amely ezt a dolgozó ifjúságot testben, lélekben megtöri, ellenálló erejét aláássa, nem csoda, ha a betegségek olyan megdöbentő mértékben lesznek úrrá szervezetükön. Se kielégítő táplálkozás, se nyugalmat adó lakás, se elegendő éjjeli pihenő, se megfelelő ruházat nem áll az esetek többségében e dolgozóifjúságnak rendelkezésére.

48. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása szabadságidő élvezése szerint.

A szabadságidő tartama	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók
	fiúk	lányok	együtt			fiúk	lányok	együtt		
számszerint						százalékban				
Szabadságot : nem kap kap Ismeretlen Összesen	8.011 4.114 221 12.346	970 2.224 136 3.330	8.981 6.338 357 15.676	851 613 47 1.511	9.832 6.951 404 17.187	64·9 33·3 1·8 100·0	29·1 66·8 4·1 100·0	57·3 40·4 2·3 100·0	56·3 40·6 3·1 100·0	57·2 40·4 2·4 100·0
A szabadság tartama : 1— 5 nap 6 « 7 « 8—13 « 14 « 15—21 « 22— « Ismeretlen Együtt	329 224 461 308 2.114 382 258 38 4.114	54 49 85 74 711 188 1.044 19 2.224	383 273 546 382 2.825 570 1.302 57 6.338	68 42 158 157 160 9 10 9 613	451 315 704 539 2.985 579 1.312 66 6.951	8·0 5·5 11·2 7·4 51·4 9·3 6·3 0·9 100·0	2·4 2·2 3·8 3·3 32·0 8·5 47·0 0·8 100·0	6·1 4·3 8·6 5·9 44·6 9·0 20·6 0·9 100·0	11·0 6·8 25·8 25·7 26·1 1·5 1·6 1·5 100·0	6·5 4·5 10·1 7·7 43·0 8·3 18·9 1·0 100·0

Helyzetét még súlyosbítja, tanoncsorsát meg elviselhetetlenebbé teszi, hogy 2—3, nem egyszer 4 esztendeig tartó tanoncviszonya alatt *az ünnepnapokon kívül nem kap még egy-két nap szabadságot sem*. Az összes iparos- és kereskedőtanulóknak 57·2%-a jelentette az 1930. évi fölvételkor, hogy *nem élvezett szabadságot* és csak 40·4% felelt határozottan igenlően a feltett kérdésre. A leányiparostanulóknak, akiknek munkakörében a nyári hónapok az üzleti élet csendesebb időszakát jelentik, kétharmadrésze kapott szabadságot és pedig 47·0%-uk legalább 3 hetet, 40·5%-uk — az említett kétharmadrészből — 2—3 hetet.

Legrosszabbul a fiúiparostanulók állanak a szabadságidő élvezése tekintetében. Ezeknek pontosan egyharmadrésze kapott csak szabadságot (ahányan a leányok közül nem kaptak), ezt is leginkább csak 2 hetet vagy 6—7 napot. A kereskedőtanulóknak valamivel nagyobb hányada élvezett szabadságot, de 2 hétnél továbbtartó szabadságidő csak elvétve fordul elő náluk. Leginkább csak 6—8 nap az az idő, amit nyári pihenéssel tölthetnek. Ebből a szempontból a kereskedőtanulók vannak tehát legkedvezőtlenebb helyzetben, mert őket rendszerint nem tudja a munkaadó üzlettulajdonos hosszabb időn át nélkülözni vagy másik tanulóval helyettesíteni, hiszen pl. a fűszeres-tanulóknak 84·5%-a teljesen egyedül, illetve csak másodmagával volt alkalmazva főnökénél. Mindössze csak 23·4%-uk kapott e miatt szabadságot, ebből is csak 8·4% nyolc napnál többet. Még leginkább a textil- és a gyógyáru-kereskedelem tudja hosszabb időre is szabadságotni tanulóit.

A leányiparostanulók közül a fényképészek, nőisabók és kalapkészítők élveznek leghosszabb tartamú pihenőidőt. Ennek is része lehet abban, hogy a jobb szülők is szívesen adják ide gyermekeiket.

A fiúiparostanulóknál nem egy esetben valószínűleg a munkaalkalom hiánya rejlik ama kedvezőbb arányszámok mögött, amelyek a szabadságidő élvezésére vonatkoznak. Már 1930-ban olyan súlyosak voltak a kisipar gazdasági viszonyai, hogy a munkaadók, különösen a nyári hónapokban nem tudták foglalkoztatni tanulóikat s inkább hazaküldték őket »szabadságra« a szülőkhöz. Ezeket a kényszerszülte szabadságolásokat jelentette a tanulók nagyrésze felvételünk kérdésére. Minden bizonnyal ez okozza, hogy olyan szakmákban is, mint a lakatos, vas- és fémesztergályos, vasöntő és szabóipar nem jelentéktelen arányszámú a szabadságot élvező tanulók száma.

e) *A testedzés, sportolás elterjedtsége az iparos- és kereskedőtanulók között.*

A levelezőegyesületekbe tömörített iparos- és kereskedőtanulók tudvalevőleg az 1921. LIII. t.-c. szerint hetenkint 2—4 órában kötelező testnevelési gyakorlatokon vesznek részt. Az iparostanulóknak mindössze 5·6%-a nem volt a levelezőegyesületek tagja, mert részben idősebb volt 21 évesnél, részben egészségügyi okok miatt vagy azért volt fölmentve, mert más testnevelő egyesületben vett részt a testedző gyakorlatokban.

49. A fiúiparostanulók megoszlása sportolás és szabadságidő élvezése szerint.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	A fiúiparostanulók száma		A levente- egyesülei- nek nem tagja		Sportol őz		Szabadságot nem kap		Szabad- ságot kap		Az összes tanulók közül								
			szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban					1-3	4-7	8-13	14	15-21	22-	Ismeretlen		
												nap szabadságot élvezett százaléktan							
Vas- és fémipar :																			
arany- és ezüstműves ..	279	11	3-4	221	79-2	160	2	117	41-9	1-4	10-7	4-7	20-8	1-4	2-5	0-4			
bádogos, szerelő	429	38	8-9	240	56-0	366	—	63	14-7	0-9	3-3	1-9	6-5	1-2	0-9	—			
bronz- és rézműves	236	12	5-1	165	69-9	177	2	57	24-1	0-4	4-2	—	12-7	5-9	0-9	—			
gép- és autószerelő	875	41	4-7	688	78-6	480	—	395	45-1	0-5	8-6	3-1	30-5	2-0	0-4	—			
kovács	46	3	6-5	27	58-7	27	5	14	30-4	2-2	4-3	6-5	15-2	2-2	—	—			
lakatos	1.397	6	0-2	1.011	72-4	813	56	528	37-8	1-2	5-7	2-7	19-5	6-5	1-1	1-1			
műszerész	1.004	55	5-5	813	81-0	478	—	526	52-4	0-6	8-3	3-4	36-1	3-4	3-4	0-7			
órás	60	8	13-3	40	66-7	45	—	15	25-0	—	5-0	5-0	13-3	—	—	1-7			
vas- és fémestergályos	301	16	5-3	219	72-8	181	—	120	39-9	1-0	6-6	0-3	20-3	9-0	2-7	—			
vasöntő	61	8	13-1	42	68-8	37	—	24	39-3	—	—	1-6	29-5	8-2	—	—			
vésnök	72	4	5-6	65	90-3	45	—	27	37-5	5-5	4-2	—	23-6	4-2	—	—			
villanyszerelő	482	18	3-7	340	70-6	328	27	127	26-3	0-2	3-5	2-9	16-4	2-1	1-2	—			
Ruházati és egészségügyi szakmák :																			
borbély, fodrász	1.044	36	3-4	832	79-7	778	8	258	24-7	1-7	7-3	1-7	11-2	1-0	1-0	0-8			
bőröndös, szíjgyártó ..	188	4	2-1	148	78-7	135	—	53	28-2	0-5	9-6	4-2	12-2	0-5	0-5	0-5			
cipész, felsőrészkesztő .	334	23	6-9	189	56-6	246	—	88	26-4	1-8	7-5	2-7	10-5	1-2	2-7	—			
fogtechnikus	107	11	10-3	83	77-6	65	—	42	39-3	0-9	8-4	3-8	19-6	4-7	1-9	—			
kelmefestő	57	4	7-0	42	73-7	47	—	10	17-6	—	3-5	1-8	8-7	1-8	1-8	—			
kesztyűs, kötszerész ...	39	5	12-8	35	89-7	26	—	13	33-3	10-3	5-1	—	17-9	—	—	—			
szabó	1.025	44	4-3	619	60-4	465	14	546	53-2	2-3	7-7	3-8	23-6	7-4	8-4	—			
szűcs	117	10	0-9	94	8-0	72	6	39	33-4	3-4	11-1	0-9	12-8	2-6	2-6	—			
Élelmiszeripar :																			
cukrász	180	24	13-3	66	36-7	140	—	40	22-2	4-4	8-4	—	7-2	1-1	1-1	—			
mészáros, hentes	314	17	5-4	154	49-0	245	—	69	22-0	5-4	10-2	2-9	2-2	0-3	1-0	—			
sütő, pék	479	33	6-9	252	52-6	375	2	102	21-3	11-5	5-6	1-7	1-0	0-6	0-9	—			
Faipar :																			
asztalos, ács	866	35	4-0	558	64-4	531	49	286	33-1	1-2	5-9	3-2	16-5	1-3	4-2	0-8			
faestergályos	122	13	10-7	91	74-6	89	1	32	26-2	0-8	3-3	3-3	13-1	1-6	4-1	—			
Sokszorosító ipar :																			
betűszedő, nyomdász ..	544	53	9-7	452	83-1	422	2	120	22-1	2-0	4-0	0-6	9-9	4-4	0-6	0-6			
fényképész	35	6	17-1	28	80-0	14	—	21	60-0	—	8-6	5-7	40-0	5-7	—	—			
könyvkötő	158	8	5-1	112	70-9	101	7	50	31-7	3-2	3-2	1-3	14-5	5-1	4-4	—			
Kő-, föld- és üvegipar :																			
kőfaragó, szobrász	121	21	17-4	66	54-5	92	3	26	21-5	1-7	4-1	4-1	6-6	2-5	2-5	—			
kőműves	109	28	25-7	53	48-6	83	6	20	18-3	0-9	3-7	4-6	1-8	—	7-3	—			
üveges, üveg- megmunkáló	92	6	6-5	72	78-3	69	—	23	25-0	4-3	7-6	2-2	9-8	—	1-1	—			
Díszítőipar :																			
kárpitos	466	28	6-0	310	66-5	334	—	132	28-3	1-3	7-1	1-6	15-9	1-3	1-3	—			
szobafestő	450	36	8-0	178	35-6	360	22	68	15-1	0-7	2-2	1-6	8-2	0-4	1-8	0-2			
Egyéb és ismeretlen	257	32	12-5	160	62-3	185	9	63	24-5	1-2	2-7	1-6	14-0	2-3	2-7	—			
Összesen	12.346	697	5-6	8.465	68-6	8.011	221	4.114	33-3	1-9	6-3	2-5	17-1	3-1	2-1	0-8			

Ezért látjuk azt, hogy a kőművesek, kőfaragók, fényképészek, faesztélyosok, cukrászok, kesztyűsök, fogtechnikusok, vasöntők és órásk között, akiknek nagyrésze betöltötte a 21. évét, legmagasabb a levelettegyesületekbe nem tartozó tanulók száma.

Az összes fővárosi iparostanulóknak 68·6%-a *sportolt* bevallása szerint. A kereskedőtanulóknál csaknem háromnegyedrésze emelkedik a sportolók aránya s legkisebb a leánytanulóknál, bár ezeknek is 46·3%-a jelentette, hogy — ha nem is rendszeresen — résztvesz a sportolás valamelyik ágának üzésében. Túlságos fontosságot természetesen nem szabad tulajdonítanunk ezeknek a sportolásra vonatkozó arányszámoknak, hiszen nehéz volna eldönteni, hogy rendszeres testedzésnek minősítsük-e azt, ha tanulóink vasárnapi szabad idejükben egy-két órát futbaloznak vagy korcsolyáznak, úsznak stb.

De még ebben az óvatos mérlegelésben is örvendetesnek látszik, különösen némelyik ipar tanulói között a sportolás valamelyik ágának elterjedtsége. Ha rendszeres testedzéshez nincs is idejük és módjuk ezeknek a minden hétköznapi idejüket a munka robotjában töltő ifjaknak, a fiúiparostanulóknak mégis 18·3%-a, a kereskedőknél 21·6%-a gyakorolja magát az atletizálásban, a fiúiparosoknak 12·0, a leánytanulóknak 12·9, a kereskedőtanulóknak 16%-a az evezéshez értett s kultiválta azt, a fiuknak több mint 37%-a a futbalpályák látogatója és játékos, 8—11%-uk kerékpározott sportszerűen is, télen 26—32%-uk korcsolyázott, nyáron 30—35%-uk úszott, 4—8%-uk turistáskodott.

Bár sok munkatere van tehát még a testedzés és a sportok megkedveltetését célzó törekvéseknek az iparos- és kereskedőtanulók között, a 10 év óta dolgozó levetemozgalom kétségtelenül sokat tett e téren s igen szép eredményeiről számolnak be a fent idézett adatok.

Ha 10 évvel ezelőtt kérdeztük volna meg a műhelyek és üzletek robotos kis dolgozóit, hogy milyen mértékben van közöttük elterjedve a sportolás szeretete, távolról sem nyertünk volna még ilyen kedvező, bár nem teljes sikerről beszámoló adatokat. Valószínű, hogy 10 évvel később legalább is megkettőződnek majd ezek a fenti arányszámok, ami természetesen attól függ, hogy közben a tanulók szociális viszonyai is jelentősen javulni fognak s rendelkezésükre áll majd a rendszeres testedzéshez elengedhetetlenül szükséges szabad idő is.

f) Az iparos- és kereskedőtanulók egészségügyi viszonyai.

A testedzés, a sportolás nagyobbarányú megkedveltetését, az iparos- és kereskedőtanulók testi erejének rendszeres gondozását nyomatékos súllyal sürgetik a tanulók mostani egészségi állapotáról szóló adatok is.

50. A leányiparostanulók és kereskedőtanulók megoszlása sportolási és szabadságidő élvezése szerint.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	Leányiparos- ill. kereskedőtanulók száma	Sportot űzött		Szabadságot nem kap	Ismeretlen	Szabadságot kap		Az összes tanulók közül							
		abszolút számok- ban	%-ban			abszolút számok- ban	%-ban	nap szabadságot élvezett százaléokban							
								1-3	4-7	8-13	14	15-21	22-	Isme- retlen	
Cipész, cipőűző, szűcs	136	44	32.4	94	5	37	27.2	0.7	5.9	3.7	11.8	2.2	2.2	0.7	
Férmeművarró, -tisztító és paplanos	118	49	41.5	70	1	47	39.8	2.5	11.9	1.7	16.1	0.8	6.8	—	
Fűző- és ernyőkészítő, himzőőő	113	47	41.6	65	—	48	42.5	—	1.8	3.5	22.1	1.8	13.3	—	
Női kalapkészítő	284	133	46.8	136	7	141	49.7	1.4	3.2	3.9	24.3	2.1	14.8	—	
Női szabó	2 132	997	46.8	301	114	1 717	80.5	0.1	2.9	1.5	23.1	7.4	44.7	0.8	
Női fodrász	292	149	51.0	160	8	124	42.5	1.0	16.1	3.5	15.4	3.5	2.7	0.3	
Sokszorosítóipar	121	68	56.2	63	—	58	47.9	6.6	7.5	3.3	18.2	4.1	7.4	0.8	
Ebből:															
fényképész	57	34	60.7	15	—	42	74.9	—	8.9	7.1	33.9	8.9	16.1	—	
könyvkötő	64	34	53.1	48	—	16	25.0	12.5	6.3	—	4.7	—	—	1.5	
Arany- és ezüstműves	31	10	32.3	23	—	8	25.8	—	9.7	3.2	12.9	—	—	—	
Egyéb ipar	90	40	44.4	53	—	37	41.1	2.2	8.9	5.6	17.8	3.3	3.3	—	
Ismeretlen	13	3	23.1	5	1	7	53.9	7.7	15.4	—	15.4	—	15.4	—	
Összesen	3.330	1.540	46.3	970	136	2.224	66.8	0.8	4.9	2.2	21.4	5.6	31.4	0.5	
Kereskedőtanulók.															
Vas- és fémárkereskedelm	107	79	73.8	73	—	34	31.8	—	17.8	4.7	8.4	—	—	0.9	
Fa-, bőr- és díszmárkereskedelm	48	36	75.0	35	1	12	25.0	—	12.5	4.2	8.3	—	—	—	
Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való keresk.	681	550	80.7	333	14	334	49.0	0.7	19.1	15.1	11.6	0.6	0.7	1.2	
Élelmiszéri és élvezeti cikkekkel való keresk.	362	220	60.8	251	26	85	23.4	6.4	8.6	3.3	4.1	0.5	0.5	—	
Gyógy- és vegyészeti áru-kereskedelm	231	176	76.2	119	2	110	47.6	0.9	13.4	10.8	19.9	1.3	1.3	—	
Könyv- és műkereskedés	22	18	81.8	12	—	10	45.4	—	27.3	4.5	13.6	—	—	—	
Egyéb és ismeretlen	60	45	75.0	28	4	28	46.7	3.3	21.7	15.0	6.7	—	—	—	
Összesen	1.511	1.124	74.4	851	47	613	40.6	2.1	15.6	10.4	10.6	0.6	0.7	0.6	

Kereskedőtanulók.

Leányiparostanulók.

Bár nincs semmiféle összehasonlítási adatunk annak mérlegelésére, hogy az emberek tömegéhez, a népesség egészének egészségügyi állapotához képest, mennyiben jelent súlyos megbetegedési arányt az a 40%, amely az egy tanév folyamán megbetegedett tanulók arányszámát jelenti, mégis megdöbbentően magasnak kell találnunk ezt az arányszámot olyan tanévben, amikor járványszerű betegségek nem okoztak az ifjúság soraiban tömeges megbetegedéseket.

A fiú- és leányiparostanulók és a kereskedőtanulók is szinte hajszálpontosan egyező számban vallották, hogy 38—39%-ukat érte betegség a tanév folyamán s ezek az arányszámok az egyes foglalkozások körén belül is csak keveset térnek el az átlagtól. Ha mégis sorrendbe állítjuk az egyes ipari szakmákat abból a szempontból, hogy tanulói között hány százalék betegedett meg egy év folyamán, azt találjuk, hogy a legmagasabb megbetegedési százalékot a fiúiparostanulóknál a fogtechnikus-, vésnök-, fényképész-, autószerelő- és órásparban, a legalacsonyabbat pedig a szabók, cipészek, bádogosok, kőművesek, kovácsok, mészárosok, lakatosok körében találjuk fel.

A nagy megbetegedési százalékot mutató szakmákban azokat találjuk tehát, amelyek aránylag kevés és könnyű testi munkát végző, zárt helyiségekben dolgozó s inkább az iskolai előképzettséggel, mint a testi fizikum ellenálló erejével kiváló tanulóanyagot foglalkoztatnak. Az ipari megbetegedéseknek föltehetően kevés szerepe lehet e nagy megbetegedési százalékok kialakításában. Leginkább a meghűléses megbetegedések jutnak jelentős szerephez a rendszerint szabadban vagy fűtetlen deszkahelyiségekben, raktárakban és garázsokban dolgozó kőfaragó, autószerelő, asztalos és faesztergályos tanulóknál. A szabó-, cipész-, bádogos-, kovács-, mészárosiparban a tanulóanyag jobb testi ellenálló ereje, a szabadban való gyakoribb tartózkodás és dolgozás megelőzi a betegségek nagyobbarányú terjedését, de az ipari megbetegedések és balesetek is kevésbé fenyegetik őket, mint a gépekkel, elektromosárammal, vegyszerekkel dolgozó fémiparosokat, autószerelőket, kelmefestőket stb.

A leányiparostanulók között a kalapkészítők, női fodrászok és női szabók mutatják a legkedvezőbb betegségi százalékokat. Ezek a tanulók kedvezőbb egészségügyi környezetben, egészségesebb műhelyekben dolgoznak s mert sokan a jobb társadalmi állású szülők gyermekei, táplálkozásuk és ruházódásuk is ellenállóbbá teszi őket a betegségekkel szemben. A kereskedőtanulók között is a jórészen vidéki eredetű élelmiszerüzleti tanulók mutatják a legsikeresebb ellenállást a betegségekkel szemben. Itt is azokban a foglalkozási ágakban magasabb a megbetegedések aránya, amelyek a gyöngébb fizikumú, városi születésű tanulókat alkalmazzák.

51. A fiúiparostanulók megoszlása egészségi állapot és O. T. I. tagság szerint.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	Fiúiparostanulók száma	A tanév folyamán beteg volt		Nincs bizto- sítva az Országos Társadalom- biztosítónál		A társadalombiztosítási járulékokat			
		szám szerint	% -ban	szám szerint	% -ban	telje- sen	rész- ben	telje- sen	isme- retlen
						a munkaadó	a tanuló		
fizeti (százalékbár)									
Vas- és fémipari szakmák :									
arany- és ezüstműves	279	102	36·6	2	0·7	90·0	1·8	—	6·8
bádogos, szerelő	429	116	27·0	2	0·5	77·2	3·0	—	2·6
bronz- és rézműves	236	101	42·8	1	0·4	67·4	23·7	—	7·6
gép- és autószerelő	875	412	47·1	15	1·7	68·8	21·8	—	5·8
kovács	46	14	30·4	4	8·7	50·0	21·7	—	19·6
lakatos	1.397	505	36·1	28	2·8	54·0	33·6	—	8·3
műszerész	1.004	435	43·3	11	1·1	61·7	29·1	—	6·8
órás	60	27	45·0	2	3·3	91·7	3·3	1·7	—
vas- és fémesztergályos	301	111	36·9	7	2·3	40·2	47·8	—	5·0
vasöntő	61	24	39·3	3	4·9	19·7	47·5	—	27·9
vésnök	72	36	50·0	1	1·4	76·4	8·3	—	13·9
villanyszerelő	482	204	42·3	4	0·8	76·6	12·9	—	3·7
Ruházati és egészségügyi szakmák :									
borbély és fodrász	1,044	434	41·6	24	2·3	73·7	12·2	0·1	7·8
bőröndös, szíjgyártó	188	76	40·4	4	2·1	93·6	3·2	—	—
cipész, felsőrészkesztő	334	86	25·7	7	2·1	91·6	1·8	—	4·5
fogtechnikus	107	63	58·9	3	2·8	97·2	—	—	—
kelmefestő	57	25	43·9	2	3·5	77·2	19·3	—	—
kesztyűs, kötszerész	39	15	38·5	—	—	94·9	5·1	—	—
szabó	1.025	242	23·6	33	3·2	94·4	1·8	0·6	—
szűcs	117	45	38·5	4	3·4	83·8	7·7	—	—
Élelmiszeripar :									
cukrász, cukorkakészítő	180	68	37·8	2	1·1	85·0	2·8	0·6	10·6
mészáros, hentes	314	103	32·8	3	1·0	94·9	3·2	—	0·6
sütő, pék	479	173	36·1	6	1·3	92·1	5·0	—	—
Faipar :									
asztalos, ács	866	376	43·4	16	1·8	84·0	7·9	—	4·7
faesztergályos, faszobrász	122	55	45·1	1	0·8	91·0	6·6	—	1·6
Sokszorosítóipar :									
betűszedő, nyomdász	544	207	38·0	4	0·7	51·6	47·1	—	—
fényképész	35	17	48·6	—	—	97·1	2·9	—	—
könyvkötő	158	57	36·1	4	2·5	70·3	20·9	—	4·4
Kő-, föld- és üvegipar :									
kőfaragó, szobrász	121	65	53·7	2	1·7	68·6	13·2	—	16·5
kőműves	109	31	28·4	3	2·8	10·1	67·9	—	18·3
üveges	92	37	40·2	—	—	75·0	2·2	—	22·8
Díszítőipar :									
kárpitos	466	173	37·1	10	2·1	96·4	1·5	—	—
szobafestő	450	168	37·3	14	3·1	78·9	14·0	0·4	1·3
Egyéb és ismeretlen	257	86	33·5	8	3·1	68·5	20·2	1·2	3·1
Összesen	12.346	4.689	38·0	230	1·9	74·1	16·8	0·2	4·8

52. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók egészségi viszonyai és O. T. I. tagsága.

Foglalkozás (Szakmai csoport)	Leányiparos- és kereskedő- tanulók száma	A tanév folyamán beteg volt		Nincs bizto- sítva az Országos Társadalom- biztosító Intézetnél		A társadalombiztosítási járulékot		
		abszolút számok- ban	%-ban	abszolút számok- ban	%-ban	telje- sen	rész- ben	telje- sen
						a munkaadó		a tanuló
						fizeti, (százalékban)		
<i>Leányiparostanulók.</i>								
Cipész, cipőtűző, szűcs	136	61	44.9	8	5.9	81.6	2.2	—
Fehérneművarró és tisztító, paplanos...	118	50	42.4	5	4.2	68.6	4.2	—
Fűző- és ernyőkészítő, himzőnő	113	61	54.0	4	3.5	83.2	7.1	—
Női kalapkészítő.....	284	82	28.9	14	4.9	45.1	6.0	0.7
Női szabó.....	2.132	834	39.1	65	3.0	71.2	6.0	7.3
Női fodrász	292	101	34.6	10	3.4	79.1	7.9	1.0
Sokszorosítóipar	121	53	43.8	11	9.1	76.0	5.0	2.5
<i>Ebből :</i>								
fényképész	57	23	41.0	10	17.8	71.4	—	3.6
könyvkötő	64	30	46.9	1	1.6	81.3	9.4	1.6
Arany- és ezüstműves	31	15	48.4	—	—	100.0	—	—
Egyéb ipar	90	37	41.1	2	2.2	74.4	6.7	3.3
Ismeretlen	13	5	15.4	—	—	76.9	7.7	—
Összesen	3.330	1.299	39.0	119	3.6	74.7	5.9	5.0
<i>Kereskedőtanulók.</i>								
Vas- és fémárkereskedelem	107	42	39.3	4	3.7	38.2	8.4	—
Fa-, bőr- és díszműárkereskedelem ...	48	22	45.8	3	6.2	79.2	12.5	—
Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem	681	306	44.9	93	13.7	50.6	14.4	—
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	362	116	32.0	20	5.5	76.8	9.4	1.1
Gyógy- és vegyszeri árkereskedelem	231	124	53.7	13	5.6	81.0	10.0	1.3
Könyv- és műkereskedés	22	12	54.5	2	9.1	68.2	9.1	—
Egyéb és ismeretlen	60	21	25.0	9	15.0	28.3	10.0	—
Összesen	1.511	643	42.6	144	9.5	61.7	9.5	0.5
<i>Összefoglalás.</i>								
Fiúiparostanulók	12.346	4.689	38.0	230	1.9	74.1	16.8	0.2
Leányiparostanulók	3.330	1.299	39.0	119	3.6	74.7	5.9	5.0
Kereskedőtanulók	1.511	643	42.6	144	9.5	61.7	9.5	0.5
Mindössze	17.187	6.631	38.6	493	2.9	73.1	14.1	1.1

Az Országos Társadalombiztosító Intézet baleseti és betegségbiztosítási hatásköre tudvalevőleg kiterjed az iparban és kereskedelembe tanoncszerződéssel alkalmazott fiatalokúakra is. A fiúiparostanulók kevés kivétellel (1·9%) mind tagjai voltak az OTI-nek, a leányiparostanulóknak 3·6%-a, a kereskedőtanulóknak már közel 10%-a volt olyan, akit munkaadója betegség esetére nem biztosított. A biztosítási díjjárulékot az esetek túlnyomó többségében teljesen a munkaadó fizette (ez is egyike ama »természetbeni szolgáltatás«-oknak, amelyekről fentebb szólottunk). Csak a fiúiparostanulók között fordul elő gyakrabban, hogy a tanuló is hozzájárult a betegségbiztosítási díjjárulék fizetéséhez. Olyan esetek, hogy a tanuló viseli egyedül a díjfizetést, leginkább csak a leánytanulóknál fordulnak elő. Bár nem tudjuk megállapítani, hogy nem tájékoztatásból erednek-e ezek az adatok, de abból a körülményből, hogy az ilyen esetek leginkább a női szabóknál fordulnak elő, akik között az önálló munkaadók rendszerint csak 1—2 leánytanulót foglalkoztatnak, nem tarthatjuk kizártnak, hogy ezeknek a munkaadóknak egyrésze tényleg nem teljesíti a biztosítóintézeti díjfizetésre vonatkozó kötelezettségét.

4. Az iparos- és kereskedőtanulók munkaszerződésből folyó életviszonyai.

a) A tanoncszerződés tartama.

Az ipartörvény rendelkezései szerint a képesítéshez kötött iparágakban a tanulók előképzettségükhöz és a szakma természetéhez képest legalább 6 hónapig és legfeljebb 4 évig tartó tanoncviszonyra kötelezhetők. Akik a középiskola nyolcadik osztályát végezték, a legtöbb szakmában félévig tartó kiképzés után már segédi vizsgára jelentkezhetnek, akiknek viszont csak elemi iskolai előképzettségük van, azok leginkább 3—4 esztendeig tartó tanoncszerződéses viszonyt létesítenek munkaadójukkal.

Az 1930-as felvételnél 332 tanuló jelentett félévig tartó szerződéses viszonyt. Ez azonban nem mind olyan, aki a középiskola nyolc osztályát elvégezte, hiszen ilyen az összes tanulók között csak 86 volt. Nagyobb részük olyan lehet, aki már egy másik rokonszakmát kitanult s minthogy annak munkakörében nem tudott elhelyezkedni, egy újabb tanoncszerződést létesített. Az is gyakori eset, hogy a tanuló régebbi munkaadójánál — nem egyszer munkahiány miatt — felbontja szerződését s hogy mégis fölszabadulhasson, újabb szerződésre lép, amelynek során a már eltöltött időt beleszámítják a tanonci gyakorlatba. Ilyen lehet az egy évnél kevesebb ideig tartó szerződések legnagyobb része, bár különösen a leányiparostanulók szakmaiban elég gyakori az egy évre szóló szerződtetés is.

53. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása tanonciskolai osztályok, a tanviszony kezdetének éve, hónapja és időtartama szerint.

Megnevezés	Iparos- és kereskedőtanulók					Iparos- és kereskedőtanulók				
	számszerint			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók összesen	százalékban			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók
	fiúk	lányok	összesen			fiúk	lányok	összesen		
A tanonciskola hányadik osztályába jár?										
előkészítő osztály	363	143	506	80	586	2·9	4·3	3·3	5·4	3·5
első «	3.367	1.335	4.702	383	5.085	27·3	40·1	30·0	25·4	29·6
második «	4.458	1.219	5.677	512	6.189	36·1	36·6	36·2	33·5	36·0
harmadik «	2.867	508	3.375	282	3.657	23·2	15·3	21·5	18·8	21·3
negyedik «	1.163	75	1.238	229	1.467	9·4	2·2	7·9	15·2	8·5
Ismeretlen	128	50	178	25	203	1·1	1·5	1·1	1·7	1·1
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony kezdetének éve.										
1924—1927	2.529	90	2.619	233	2.852	20·5	2·7	16·8	15·4	16·5
1928	3.782	878	4.660	484	5.144	30·6	26·4	29·7	32·0	29·9
1929	4.428	1.743	6.171	570	6.741	35·9	52·4	39·4	37·8	39·2
1930 ¹⁾	1.335	570	1.905	151	2.056	10·8	17·1	12·1	10·0	12·0
Szerződése nincs	6	1	7	—	7	0·1	0·0	0·0	—	0·1
Ismeretlen	266	48	314	73	387	2·1	1·4	2·0	4·8	2·3
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony kezdetének hónapja (1929):										
január	319	93	412	39	451	7·2	5·3	6·7	6·8	6·7
február	205	71	276	26	302	4·6	4·1	4·5	4·6	4·5
március	229	90	319	35	354	5·2	5·2	5·2	6·1	5·3
április	284	116	400	30	430	6·4	6·6	6·5	5·3	6·4
május	350	127	477	26	503	7·9	7·3	7·7	4·6	7·5
június	354	89	443	34	477	8·0	5·1	7·2	6·0	7·1
július	295	91	386	39	425	6·7	5·2	6·2	6·8	6·3
augusztus	385	91	476	70	546	8·7	5·2	7·7	12·3	8·1
szeptember	714	326	1.040	110	1.150	16·1	18·7	16·8	19·3	17·0
október	548	334	882	81	963	12·4	19·2	14·3	14·2	14·3
november	468	193	661	45	706	10·6	11·1	10·7	7·9	10·4
december	277	122	399	35	434	6·2	7·0	6·5	6·1	6·4
Egész év	4.428	1.743	6.171	570	6.741	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony időtartama.										
6 hó	310	21	331	1	332	2·5	0·6	2·1	0·1	1·9
7—11 «	20	32	52	1	53	0·2	1·0	0·3	0·1	0·3
1 év	131	128	259	23	282	1·2	3·8	1·7	1·5	1·6
1 év és 1 hó—2 év	1.326	2.500	3.826	341	4.167	10·7	75·1	24·4	22·5	24·3
2 « « 1 «—3 «	7.464	530	7.994	1.015	9.009	60·4	15·9	51·0	67·2	52·4
3 « « 1 «—4 «	2.426	26	2.452	45	2.497	19·6	0·8	15·7	3·0	14·5
4 éven felül	319	—	319	2	321	2·6	—	2·0	0·1	1·9
Szerződése nincs	6	1	7	—	7	0·0	0·0	0·0	—	0·1
Ismeretlen	344	92	436	83	519	2·8	2·8	2·8	5·5	3·0
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

¹⁾ Januártól májusig.

A tanulók zöme $2\frac{1}{2}$ —3 éves szerződést köt munkaadójával, de nem ritka a 3 évet meghaladó, sőt még a 4 éven felüli időtartamra kötött szerződés sem a fiúiparostanulók között. Az 1930. évi felvételnél számbavett összes iparos- és kereskedőtanulóknak 39·2%-a a megelőző évben (1929) kötötte szerződését, de a leányiparostanulók nagyobb része csak a felvételt megelőző évben állott munkába. Ezeknek a tanulóleányoknak 80%-a 2 évnél rövidebb ideig tanulja szakmáját s e miatt is kevesebben jutnak fel közülük a tanonciskolák magasabb osztályaiba. A fiúiparostanulók hosszabb ideig tartó szerződéses viszonyuk folytán sokkal nagyobb százalékban érik el a tanonciskola IV. osztályát, mint a leányok, bár ezeknek is közvetlenül a II. osztályba iratkozik be egy része a négy középiskolai végzettség alapján.

b) A tanulók megoszlása tanonciskolai osztályok szerint.

Az ipartörvény alapján kiadott 60.000/1924. V. K. M. számú rendelet úgy intézkedik, hogy a középiskola IV. osztályánál alacsonyabb előképzettségű tanulókat a tanonciskola I. osztályába, ha még az elemi ismereteket sem sajátították el előzőleg, úgy az előkészítő osztályba kell beíratni. A közép- vagy polgáriiskola V—VI. osztályát végzeteket a tanonciskola III. osztályába, az ennél nagyobb iskolai előképzettségűeket pedig közvetlenül a IV. (továbbképző) osztályába kell sorozni. (21. §.) Ezek a közvetlenül magasabb osztályba iratkozó tanulók nem kapnak azonban külön oktatást, hanem az alsóbb osztályokból fölfelé haladó alacsonyabb előképzettségű tanulók közé keverten vesznek részt az oktatásban, ami egyik fontos akadálya az eredményes tanonciskolai tanítómunkának.

A II. osztályba iratkozó tanulók nagy száma miatt áll elő az a más iskola-fajoknál szokatlan állapot, hogy a tanonciskoláknak II. osztálya a legnépesebb, a leányiskolák kivételével, ahol az alacsonyabb előképzettségűek nagy száma miatt az I. osztály a legnépesebb. A III. osztálytól kezdve — különösen a leányoknál — rohamosan csökken a tanulók száma, úgyhogy a IV. osztályba már csak 8·5%-a jut az összes tanulóknak. Ez az eloszlás annak a rendelkezésnek következménye, hogy a tanulók felszabadulásához nincs kötelezően előírva a tanonciskola valamelyik magasabb (III. vagy IV.) osztályának elvégzése. Az iparos- vagy kereskedőtanuló, ha viszonyai épen úgy alakulnak, még az előkészítő osztályból is segédi vizsgára bocsátható. A IV. osztályig leginkább a sokszorosító ipari és egyes fém- és faipari szakmákban jutnak el a tanulók, amelyekben a 3 évet is meghaladó tanoncszerződés elég gyakori. Az élelmiszeripari, ruházati, díszítő és kőipari szakmák alacsonyabb előképzettségű tanulóinak közül sokan az előkészítőosztályban kezdik tanulmányaikat s így kevesen jutnak fel közülük a IV. osztályig. Különösen a vasöntő, kovács, lakatos, sütő, cipész, szabó, szobafestő és kőművesipari tanulók között magas az előkészítő osztályba utaltak aránya, viszont a IV. osztályba legtöbb aranyműves, műszerész, órás, vésnök, autószerelő, fogtechnikus, cukrász, bőrdandós, nyomdász, fényképész, könyvkötő, faszobrász és kőszobrász tanuló jár.

54. A fiúiparostanulók megoszlása szakmai csoportonként tanonciskolai osztályok, a tanviszony kezdetének éve, hónapja és időtartama szerint.

Megnevezés	Fiúiparostanulók								
	Vas- és fémipari szakmák	Ruházati és egészségügyi szakmák	Élelmiszeripari szakmák	Sokszorosítóipari szakmák	Faipari szakmák	Kő- és üvegipari szakmák	Díszítőipari szakmák	Egyéb és ismeretlen szakm.	Összesen
	százalékban								
A tanonciskola hányadik osztályába jár :									
előkészítő osztály	1·5	4·2	8·1	—	1·4	2·5	3·8	9·7	3·0
első	26·7	28·2	38·5	6·9	27·3	27·0	32·0	28·4	27·3
második	37·6	35·9	32·0	35·7	35·9	38·5	33·4	31·5	36·1
harmadik	23·7	23·9	16·0	28·2	24·1	21·7	22·2	20·6	23·2
negyedik	9·6	7·1	4·8	26·9	9·9	8·4	7·0	8·6	9·4
Ismeretlen	0·9	0·7	0·6	2·3	1·4	1·9	1·6	1·2	1·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony kezdetének éve :									
1924—1927	18·1	20·8	13·5	39·1	24·3	24·3	20·8	17·8	20·4
1928	30·8	30·8	27·2	28·5	34·0	28·3	32·8	26·5	30·6
1929	37·0	35·2	42·9	23·9	30·8	35·0	37·4	43·6	35·9
1930 ¹⁾	11·3	11·8	14·9	5·8	8·3	10·2	7·7	10·1	10·8
Szerződése nincs	0·0	—	0·1	—	—	—	0·2	0·8	0·1
Ismeretlen	2·8	1·4	1·4	2·7	2·6	2·2	1·1	1·2	2·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony kezdetének hónapja (1929) :									
január	6·3	7·6	8·4	5·7	12·8	7·1	6·1	4·5	7·2
február	5·3	4·4	4·3	2·8	4·6	2·6	2·6	8·0	4·6
március	4·1	6·5	4·5	6·2	9·9	4·4	3·8	5·4	5·2
április	6·1	7·2	6·2	7·4	5·3	8·9	6·1	4·5	6·4
május	7·8	7·5	8·6	9·1	6·9	10·6	8·7	6·2	7·9
június	7·5	7·3	10·8	8·0	5·3	13·3	10·2	8·0	8·0
július	5·9	5·9	9·6	10·8	5·6	13·3	6·1	8·1	6·7
augusztus	8·6	8·3	8·6	6·8	9·2	4·4	12·0	9·8	8·7
szeptember	17·7	15·9	10·6	13·6	12·8	13·3	19·0	18·7	16·1
október	13·3	12·3	12·0	12·5	8·2	11·5	11·7	12·5	12·4
november	11·3	10·3	10·6	11·4	8·6	9·7	8·8	11·6	10·6
december	6·1	6·8	5·8	5·7	10·8	0·9	4·9	2·7	6·2
Egész év	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A tanviszony időtartama :									
6 hó	0·2	0·1	0·2	—	—	—	32·0	—	2·5
7—11	0·2	0·1	0·1	—	—	0·3	0·5	—	0·2
1 év	1·1	1·1	0·8	0·4	0·7	2·2	1·1	2·7	1·2
1 « 1 « —2 «	11·0	10·3	17·8	4·3	8·0	15·8	8·0	16·3	10·7
2 « 1 « —3 «	65·5	70·2	66·6	15·9	68·7	53·4	22·1	68·1	60·4
3 « 1 « —4 «	13·7	15·7	11·8	74·9	18·2	21·4	33·7	9·7	19·6
4 éven felül	4·7	0·8	0·1	1·5	1·3	4·4	1·0	0·4	2·6
Szerződése nincs	0·0	—	0·1	—	—	—	0·2	0·8	0·0
Ismeretlen	3·6	1·7	2·5	3·0	3·1	2·5	1·4	2·0	2·8
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

¹⁾ Januártól májusig.

55. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók megoszlása tanonciskolai osztályok, a tanviszony kezdetének éve és időtartama szerint.

Megnevezés	Leányiparostanulók										Kereskedőtanulók									
	Ruházati ipar					Kereskedelem					Kereskedelem					Kereskedelem				
Cipész, cipőtűző és szűcs																				
Fehérneműtisztító, varró és paplanos																				
Fűző- és ernyőkészítő, hímzőnő, kézi-munkavarró																				
Női kalapkészítő																				
Női szabó																				
Együtt																				
Női fodrász																				
Sokszorosítóipar																				
Egyéb és ismeretlen																				
Összesen																				
Vas- és fémárkereskedelem																				
Fa-, bőr- és dísműárkereskedelem																				
Fonó-, szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem																				
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem																				
Gyógy- és vegyszeti árkereskedelem																				
Könyv- és műkereskedés																				
Egyéb és ismeretlen																				
Összesen																				

A tanonciskola hányadik osztályába jár:																				
előkészítő osztály.....	4.4	5.1	2.7	5.6	4.5	4.5	1.7	4.2	5.2	4.3	—	4.2	2.0	16.3	1.3	4.5	1.6	5.4	—	—
első	48.5	42.4	46.0	44.0	40.0	41.2	36.2	49.6	45.6	40.1	19.6	20.8	20.7	28.9	36.4	18.2	25.0	25.4	—	—
második	36.8	39.8	41.6	35.6	35.6	36.0	36.2	49.6	37.3	36.6	38.3	41.7	35.7	28.8	37.7	36.4	26.7	33.5	—	—
harmadik	6.6	10.2	8.8	10.6	16.3	14.9	20.6	19.8	8.2	15.3	17.8	16.7	19.7	14.6	17.7	22.7	36.7	18.8	—	—
negyedik	2.2	—	—	1.8	2.0	1.8	4.1	7.4	2.2	2.2	24.3	16.6	20.1	10.2	6.1	18.2	5.0	15.2	—	—
ismeretlen	1.5	2.5	0.9	2.4	1.4	1.6	1.4	—	1.5	1.5	—	—	1.8	2.2	0.8	—	5.0	1.7	—	—
Összesen.....	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A tanviszony kezdetének éve:																				
1927	0.7	6.8	0.9	0.7	1.8	1.8	8.2	6.6	5.9	2.7	15.9	27.1	15.0	11.6	20.3	13.7	15.0	15.4	—	—
1928	36.0	28.0	25.6	27.5	24.4	25.5	36.7	33.1	15.7	26.4	35.5	20.8	33.1	26.8	38.2	31.8	31.7	32.0	—	—
1929	56.7	50.8	54.0	49.3	54.9	54.2	32.5	49.6	59.7	52.4	41.1	35.4	37.7	39.2	34.2	31.8	40.0	37.8	—	—
1930)	6.6	11.9	17.7	21.8	17.2	16.9	21.9	10.7	16.4	17.1	5.6	10.4	11.0	11.1	5.6	22.7	11.7	10.0	—	—
Szerződése nincs	—	—	—	0.3	—	0.0	—	—	—	0.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	2.5	1.8	0.4	1.7	1.6	0.7	—	2.3	1.4	1.9	6.3	3.2	11.3	1.7	—	1.6	4.8	—	—
Összesen.....	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A tanviszony időtartama:																				
6 hó	—	0.8	0.9	—	0.8	0.7	—	—	0.8	0.6	—	—	0.1	—	—	—	—	—	0.1	—
7—11	—	0.9	4.4	0.4	1.1	1.1	—	—	1.5	1.0	—	—	0.2	—	—	—	—	—	0.1	—
1 év	2.2	3.4	5.3	4.6	3.8	3.8	1.7	2.5	10.4	3.8	0.9	—	1.2	2.8	0.4	—	5.0	1.5	—	—
1 év és 1 hó — 2 és	62.5	64.4	79.6	87.7	85.0	83.1	11.3	52.1	67.9	75.1	23.4	20.8	21.9	28.7	12.5	31.8	28.3	22.5	—	—
2 — 3	34.6	25.4	8.0	0.3	0.1	0.2	6.8	45.4	17.2	0.8	72.0	72.9	2.9	5.2	2.2	68.2	65.0	67.2	—	—
3 — 4	0.7	1.7	—	—	—	—	—	—	—	—	0.9	—	—	0.3	—	—	—	3.0	—	—
4 éven felül	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szerződése nincs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	3.4	1.8	0.3	0.1	0.1	0.7	—	2.2	0.0	0.9	6.3	3.7	12.2	3.5	—	1.7	—	—	—
Összesen.....	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

1) Januártól—májusig.

Az egyes iparágak tanulóinak tanonciskolai osztályok szerint való megoszlása is ugyanazt a képet mutatja tehát, amelyet a megelőző iskolai előképzettség részletes vizsgálatánál láttunk. A már előzőleg is jobb előképzettségű tanulók azáltal, hogy a tanonciskola szaktárgyakat tanító magasabb osztályaiig is eljutnak, *még jobban elmélyítik szaktudásukat* és általános műveltségüket s velük szemben méginkább hátramaradnak azok a tanulók, akik előző iskolai végzettségük alapján csak az előkészítő vagy az I. osztályban kezdik a tanonciskolát. Ezért nem tudja a tanonciskola közös nevezőre hozni a tanulóanyag különböző előképzettséget, sőt mélyíti ezeket a művelődésbeli különbségeket.

A tanulóknak osztályok szerint való tagozódásáról beszámoló adataink különben tanonciskolai oktatásunknak legnagyobb fogyatékoságát is föl-tárják. Ez az iskola volna hivatva arra, hogy az iparos- és kereskedőifjúnak megadja azokat az élethivatásához szükséges szakszerű ismereteket, amelyeket sem az elemi, sem a középfokú iskolák nem nyújtanak. Ehhez azonban nem áll rendelkezésére kielégítő idő. A tanulók egy részét még egy esztendeig sem tudja falai között tartani, mások két évet, némelyek négy esztendőt járnak a tanonciskolába, aszerint, hogy tanoncviszonyuk hány évig tart, *de abban az órában kilépnek az iskolából, ahogy szerződésük lejár.* Ha minimálisan legalább két teljes tanévig kellene látogatnia minden iparos- és kereskedőtanulónak az iskolát s egyidejűleg gondoskodás történne arról is, hogy az iskolai oktatás szakszerűsége, gyakorlatiassága is lépést tartson ez idő alatt a korszerű követelményekkel, sokkal több sikere és eredménye lenne a most olyannyira bizonytalan eredményű tanonciskolai munkának.

c) A tanulók leszerződésének időpontja hónapok szerint.

Ezzel kapcsolatban nagy lépéssel lehetne előbbrevinni a tanonciskolai oktatás ügyét az állandóan folyó évközi beiratkozások korlátozásával is. Ma az a helyzet, hogy az év minden hónapjában szerződtetnek az ipari és kereskedelmi munkaadók tanulókat. A szerződtetések zöme ugyan a tanév elejére eső három őszi hónapban történik (szep., okt., nov.), mintegy ötödrész a három nyári hónapra, amikor *még kevésbé* zavarják a szerződtetések a tanonciskolai munka rendjét, de a novembertől májusig, vagyis a tanév folyamán szerződtetett s egyidejűleg a tanonciskolába is beiratkozó tanulók, igen nagy hátrányára vannak az iskolai munkának. Általában az összes szerződtetéseknek csak 52·8%-a történik olyan időpontban, amely az iskola szempontjából is kedvezőnek mondható, de a szerződtetések kisebb fele, amely a többi hét hónapban majdnem egyenletesen oszlik el, azáltal, hogy a tanulót munkábaállítása első napjaiban az iskolába is be kell iratni, pedagógiai és didaktikai szempontból kedvezőtlen időben történik. Aránylag kevés nehézség árán meg lehetne oldani a tanonciskolai évközi beiratások

koncentrációját oly módon, hogy a szeptember-októberi beiratások után még csak kétszer, január első felében és áprilisban lenne *utólagos gyűjtő-beiratkozás* s ezzel szemben szintén csak kétszer, a tanév első felének végén és a tanév végén volna megengedhető a tanulók szabaduló bizonyítványának kiadása is. Így gyökeresen meg lehetne szüntetni az állandó évközi beiratkozással és kimaradással együttjáró hátrányokat, amelyek különösen egyes ipari szakmáknál igen erősen érezhetők.

5. Az iparos- és kereskedőtanulók szociális viszonyai a munkahelyek környezetében.

a) A tanulókat foglalkoztató üzemek nagysága.

Közgazdasági és szociális szempontból különös figyelmet érdemelne annak vizsgálata, hogy az iparos- és kereskedőtanulók munkahelye az *üzem nagyságához képest* milyen gazdasági szerepet tölt be, hány embert foglalkoztat és milyen mértékben alkalmaz tanoncszerződéses munkásokat. Közismert tény, hogy a gyáripari szakmunkásság kiképzője legnagyobb részt a kisipar, amelynek köréből az iparossegédek átvándorolnak a nagyüzemekbe. Részen ez az elvándorlás is okozza, hogy a kisipar inkább az olcsó munkaerőt jelentő tanulókkal dolgoztat.

56. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása éjjeli munka és a munkaadónál dolgozó segédek és tanulók száma szerint.

Megnevezés	Iparostanulók					Iparostanulók				
	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók összesen	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók összesen
szám szerint						százalékban				
Éjjel nem dolgozik	9.904	3.073	12.977	1.227	14.204	80.2	92.3	82.8	81.2	82.7
« ritkán «	1.818	179	1.997	123	2.120	14.8	5.4	12.7	8.1	12.3
« gyakran «	221	28	249	9	258	1.8	0.8	1.6	0.6	1.5
« rendszeresen dolg. ...	177	13	190	3	193	1.4	0.4	1.2	0.2	1.1
Ismeretlen	226	37	263	149	412	1.8	1.1	1.7	9.9	2.4
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A munkaadónál										
segéd nem dolgozik	1.047	554	1.601	241	1.842	8.5	16.6	10.2	16.0	10.7
1—3 segéd dolgozik ...	4.925	1.310	6.235	644	6.879	39.8	39.4	39.7	42.6	39.9
4—9 «	2.774	761	3.535	242	3.777	22.6	22.8	22.6	16.0	22.1
10 és több segéd dolg. ...	2.917	606	3.523	293	3.816	23.6	18.2	22.5	19.4	22.2
Ismeretlen	683	99	782	91	873	5.5	3.0	5.0	6.0	5.1
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A munkaadónál										
1—3 tanuló dolgozik ...	6.938	1.955	8.893	1.095	9.988	56.2	58.8	56.7	72.5	58.0
4—9 «	2.929	958	3.887	240	4.127	23.7	28.7	24.8	15.8	24.1
10 és több tanuló dolg. ...	1.998	274	2.272	93	2.365	16.2	8.2	14.5	6.2	13.8
Ismeretlen	481	143	624	83	707	3.9	4.3	4.0	5.5	4.1
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az 1930. évi fölvétel kísérletet tett annak megállapítására is, hogy egyrészt a tanulók hogyan oszlanak meg az őket foglalkoztató üzem nagysága, másrészt az egy-egy üzemben dolgozó tanulók, illetőleg iparossegédek együttes száma szerint. Teljes tájékoztatást e kérdésekről tulajdonképpen csak egy részletes ipari és kereskedelmi üzemi statisztika nyújthatna, mert a tanulóknak az őket foglalkoztató üzem nagyságára vonatkozó tájékozódása csak addig a határig lehet megbízható, amíg az üzem nagysága olyan, hogy azt a tanuló napi munkája közben áttekintheti. Így a kisüzemekben a legpontosabban tájékozva vannak a tanulók a műhelyben alkalmazott segédek és tanulók számáról, de a nagyobb üzemeknél legfeljebb általánosságban tudnak tájékoztatást nyújtani arról, hogy az alkalmazottak száma 10-nél vagy 20-nál több. Elsősorban ez az általános tájékozódás érdekelte a székesfővárosi Statisztikai Hivatalt, amikor az 56. táblán összefoglalt adatokat tudakolta.

A válaszokból az egy—három tanuló foglalkoztató kisüzemek domináló súlya bontakozik ki. A tanulóknak 58·0%-a olyan műhelyben dolgozott, ahol csak másod- vagy harmadmagával volt alkalmazva. Hogy hány ilyen üzem van s hány ennél *nagyobb* a tanonctartó vállalatok között, azt csak a munkaadó címének tudakozásával s a tanulóknak ilyen alapon való csoportosításával tudhattuk volna meg. Az így rendelkezésre álló adatokból is megállapíthatjuk azonban, hogy az összes iparos- és kereskedőtanulóknak 13·8%-a dolgozott 10 tanulónál többet alkalmazó üzemben és 34·5%-a (a fiú iparostanulóknak 36·6%-a) olyan üzemben, ahol a tanulók és segédek *együttes* száma meghaladta a tízet. Ha a 20-nál több segédet és tanulót alkalmazó üzemeket a szokásos beosztás szerint *gyáripari* jellegű vállalatnak tekintjük, a válaszokból megállapítható, hogy a fiúiparostanulóknak mintegy ötödrésze dolgozott ilyen nagyobb, gyárszerű üzemben. A leányiparostanulók körében jelentősen kisebb az ilyen nagyüzemekben dolgozók száma, még kisebb a kereskedőtanulók között (12·2%).

1842 tanuló jelentette, hogy üzemükben segéd nem dolgozik, tehát ezek a legkisebb iparosműhelyek tanulói közül kerülnek ki, amelyekben a munkaadó közvetlenül irányította a tanulók munkáját. Ezek közül 1080 volt olyan műhelyben, ahol egyedüli tanoncként volt alkalmazva, a fennmaradó 762 tanuló másod- vagy harmad- (esetleg többed-)magával volt alkalmazva, a nélkül, hogy a munkaadó segédet is tartott volna.

A szakmák szerint részletezett adatokból nem nehéz megállapítani, hogy *leginkább egyes nőipari szakmáknál van legjobban elterjedve az arendszer, hogy segédet nem alkalmaznak s nagyjából csak tanulóleányokkal végeztetik a munka nagyobb részét.* 554 leánytanuló jelentette ugyanis, hogy üzemükben segéd nincs s ezzel szemben csak 159 számolt be arról, hogy egyedül van alkalmazva az illető üzemben, tehát mintegy 30%, míg a többi 395 többedmagával dolgozott segédnélküli üzemben. Legkedvezőbb ez az arány a kereskedőtanulóknál, akiknek 80%-a volt egyedüli tanoncként alkalmazva a segédnélküli üzemekben.

57. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók megosztása szakmai csoportonként, éjleli munka végzése és a munkaadónál dolgozó
segédék és tanulók száma szerint.

Megnevezés	Leányiparostanulók										Kereskedőtanulók									
	Ruházati ipar																			
	Cipész, cipőtűző és szűcs	Fehérneműtisztító, varrónő és paplanos	Fűző- és ernyőkészítő, hímzőnő, kézimunk.	Női kalapkészítő	Női szabó	Együtt	Női fodrász	Sokszorosítóipar	Egyéb és ismeretlen	Összesen	Vas- és fémárú-kereskedelem	Fa-, bőr- és díszműárú-kereskedelem	Fonó- szövő- és ruházati cikkekkel való kereskedelem	Élmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	Gyógy- és vegyszeti árú-kereskedelem	Könyv- és műkereskedelem	Egyéb és ismeretlen	Összesen		
s z á z a l é k b a n																				
Éjlel nem dolgozik	83,8	95,8	92,9	93,7	92,8	92,6	91,4	91,7	88,1	92,3	86,0	77,1	81,9	74,6	89,6	77,3	76,7	81,2		
* ritkán	13,2	2,5	2,7	5,3	4,7	5,0	6,2	6,6	10,4	5,4	4,7	10,4	8,1	11,6	2,6	18,2	10,0	8,1		
* gyakran	3,0	0,8	0,9	0,7	0,8	0,8	0,7	1,7	0,7	0,8	—	—	0,7	0,8	0,4	—	—	0,6		
* rendszeresen dolgozik	—	—	—	0,3	0,3	0,3	1,7	—	0,8	0,4	9,3	12,5	0,3	0,3	7,4	4,5	13,3	0,2		
Ismeretlen	—	0,9	3,5	—	1,5	1,3	—	—	—	1,1	—	—	9,0	12,7	7,4	4,5	—	9,9		
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
A munkaadónál segéd nem dolgozik	16,2	15,3	14,1	6,7	20,6	18,5	4,5	6,6	14,2	16,6	8,4	10,4	7,4	33,1	23,4	9,1	1,7	16,0		
1 segéd dolgozik	12,5	11,0	31,0	18,0	13,7	14,6	16,8	15,7	19,4	15,1	19,6	20,8	13,2	34,5	29,9	31,8	16,7	22,0		
2	10,3	27,1	15,0	22,9	12,5	14,1	24,7	15,7	11,9	13,1	18,7	18,7	11,9	13,0	14,7	22,7	10,0	13,0		
3	8,8	11,0	8,9	12,3	7,8	8,4	11,8	6,6	8,2	9,2	11,2	6,3	8,2	4,7	7,8	13,6	6,7	7,6		
4	1,0	4,2	4,4	11,3	6,7	7,4	11,6	3,3	9,0	7,7	5,6	2,1	6,0	2,5	1,7	4,6	3,3	4,4		
5	2,9	1,7	4,4	4,6	4,3	4,0	5,5	4,1	4,5	4,2	7,5	4,2	3,5	3,0	0,4	—	3,3	3,2		
6	8,1	4,2	1,8	2,1	2,2	2,6	3,4	3,3	4,5	4,4	5,6	10,4	5,6	0,6	0,9	4,6	3,3	3,6		
7	4,4	4,2	4,4	4,6	4,5	4,6	3,1	2,5	1,5	2,4	4,7	—	2,4	—	—	—	1,7	1,7		
8	1,5	0,9	—	4,4	2,4	2,6	0,3	2,5	1,5	1,6	0,9	2,1	2,0	0,6	0,9	—	5,0	0,9		
9	0,9	—	6,2	0,7	1,1	1,3	3,4	3,3	3,7	1,6	0,9	—	2,4	—	—	—	—	2,2		
10 és több segéd	22,2	18,7	3,5	11,3	20,5	18,9	7,2	33,9	14,2	18,2	15,9	12,5	31,7	—	16,4	—	23,3	19,4		
Ismeretlen	—	1,7	0,9	2,0	3,7	3,2	1,7	0,9	3,0	3,0	0,9	10,4	5,4	7,5	3,5	13,6	16,6	6,0		
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
A munkaadónál:																				
1 tanuló dolgozik	25,7	24,6	33,6	33,5	15,5	19,0	12,7	22,3	27,6	18,9	27,1	60,4	33,3	59,4	45,0	54,6	25,0	41,8		
2	30,9	30,5	32,7	31,3	18,7	21,6	26,7	14,9	24,6	22,0	29,0	29,2	20,7	25,1	20,4	22,7	26,7	22,8		
3	18,4	12,7	15,9	23,9	17,0	17,5	24,3	8,3	19,4	17,9	11,2	—	10,0	4,1	6,9	9,1	10,0	7,9		
4	1,5	11,9	9,7	6,3	12,9	12,3	18,2	11,5	6,7	12,6	14,0	—	7,2	2,8	4,3	—	1,7	5,6		
5	3,4	3,4	1,8	0,7	7,8	6,3	5,5	12,4	7,5	6,5	4,7	—	6,5	1,1	3,9	—	3,3	4,2		
6	2,5	2,5	3,6	1,4	4,1	4,3	2,7	5,0	1,5	3,0	2,8	—	4,0	—	5,2	—	3,3	2,8		
7	3,7	5,1	0,9	—	0,9	1,3	1,0	8,3	3,0	3,5	5,6	—	1,9	—	1,3	—	—	1,6		
8	—	0,8	—	—	0,9	0,7	0,4	3,2	2,2	1,3	2,8	—	1,6	—	1,3	—	—	1,1		
9	—	5,1	—	—	—	1,3	1,3	3,3	—	0,8	—	—	0,7	—	0,9	—	1,6	0,5		
10 és több tanuló	—	1,7	—	0,4	11,1	8,6	5,5	9,9	4,5	8,2	2,8	4,2	9,1	7,5	8,2	13,6	11,7	6,2		
Ismeretlen	—	—	—	2,1	5,8	4,8	1,7	0,9	3,0	4,3	—	6,2	3,0	—	2,6	—	16,7	5,5		
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		

58. A fiúiparostanulók megoszlása szakmai csoportonként éjjeli munka és a munkaadónál dolgozó segédek és tanulók száma szerint.

Megnevezés	Fiúiparostanulók								
	Vas- és fémipari szakmák	Ruházati és ékszergyártási szakmák	Élelmiszeripari szakmák	Sokszorosított ipari szakmák	Faipari szakmák	Kő- és üvegipari szakmák	Diszítói ipari szakmák	Egyéb és ismeretlen szakmák	Összesen
	százalékban								
Éjjel nem dolgozik	79.4	79.2	67.4	93.8	88.7	87.6	79.3	80.2	80.2
« ritkán »	16.6	14.2	18.1	5.4	8.3	10.9	18.2	14.4	14.8
« gyakran »	1.7	2.3	2.8	0.5	0.5	0.9	2.1	3.5	1.8
« rendszeresen dolgozik »	0.2	1.3	11.7	0.3	0.1	0.6	0.1	1.9	1.4
Ismeretlen	2.1	3.0	—	—	2.4	—	0.3	—	1.8
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A munkaadónál segéd nem dolgozik	5.0	16.2	9.4	0.4	3.0	3.1	16.8	9.3	8.5
1 segéd dolgozik	9.4	29.4	14.9	11.1	18.0	9.6	21.9	17.5	16.4
2 « »	10.2	20.6	14.9	8.7	17.1	11.5	15.9	14.4	14.0
3 « »	7.8	11.7	11.2	8.0	11.4	6.8	10.3	7.4	9.4
4 « »	6.7	6.1	10.1	5.3	7.7	7.5	6.1	10.9	6.9
5 « »	5.1	3.4	6.9	4.9	4.6	10.2	5.1	2.7	4.9
6 « »	3.8	2.0	9.4	4.6	3.4	5.6	3.2	6.6	4.0
7 « »	2.9	1.5	3.2	1.6	3.0	2.8	2.0	3.9	2.5
8 « »	3.9	1.5	2.0	3.7	2.9	4.7	2.5	0.8	3.0
9 « »	1.8	0.5	1.0	2.7	0.9	2.2	0.8	0.8	1.3
10— « »	38.0	3.9	16.2	29.4	17.6	28.9	12.9	20.3	23.6
Ismeretlen	5.4	3.2	0.8	19.6	10.4	7.1	2.5	5.4	5.5
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A munkaadónál 1 tanuló dolgozik	10.5	48.6	19.3	23.3	22.0	13.0	23.1	30.3	23.3
2 « »	12.3	29.4	21.7	22.5	26.9	22.4	32.4	22.2	20.8
3 « »	10.1	9.2	17.0	12.9	17.5	17.1	19.5	12.8	12.1
4 « »	8.1	3.9	10.5	11.3	10.0	12.4	11.4	10.5	8.1
5 « »	6.2	1.7	10.6	6.0	7.2	9.3	6.3	5.1	5.6
6 « »	5.6	1.3	5.4	3.0	3.6	2.2	2.2	2.7	3.9
7 « »	3.6	1.2	1.8	1.6	1.0	3.7	0.7	1.2	2.3
8 « »	3.1	0.4	1.9	1.5	2.7	3.7	1.4	3.1	2.0
9 « »	2.8	0.0	2.9	2.4	1.1	2.5	0.4	—	1.8
10— « »	32.8	1.1	8.1	5.0	6.8	11.2	0.6	8.6	16.2
Ismeretlen	4.9	3.2	0.8	10.5	1.2	2.5	2.0	3.5	3.9
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A segédek és tanulók együttes száma szerint :									
1 segéd v. tanuló dolgozik	3.0	12.1	5.5	3.7	5.5	2.8	6.8	7.4	5.9
2 « és »	4.8	22.7	8.6	7.5	10.0	5.0	15.8	13.2	10.9
3 « »	5.0	17.9	9.8	8.5	12.5	9.9	14.2	9.3	10.1
4 « »	5.3	14.1	7.4	7.3	10.2	6.2	12.2	9.4	8.7
5 « »	4.4	8.8	8.2	6.0	9.6	7.1	8.5	8.6	6.7
6 « »	4.5	4.9	8.1	6.0	9.0	7.2	7.8	6.2	5.7
7 « »	4.2	4.0	8.3	3.7	6.0	5.9	5.0	5.8	4.7
8 « »	3.8	2.6	6.3	3.1	5.9	6.2	4.2	4.7	3.9
9 « »	3.3	1.8	4.9	3.4	2.3	5.3	3.7	1.9	3.2
10—15 segéd és tan. dolgozik .	12.1	4.9	17.0	13.6	12.7	17.1	9.5	8.6	10.8
16—20 « »	6.4	1.3	3.3	6.1	11.0	6.2	3.4	5.1	5.0
21— « »	38.9	1.7	11.8	20.8	4.1	19.2	6.9	16.3	20.8
Ismeretlen	4.3	3.2	0.8	10.3	1.2	1.9	2.0	3.5	3.6
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A fiúipari szakmák között leginkább a díszítőiparban elterjedt szokás a »tanonctenyésztés«, mert itt a segédnélküli üzemekben dolgozó tanulóknak csak 40%-a volt egyedüli alkalmazott, a többi 60% már többedmagával dolgozott a kisipari műhelyekben. Ugyanez az arány a vas- és fémipari, valamint az élelmiszeripari szakmák körében *azokra* a tanulókra nézve, akik *többedmagukkal* dolgoztak tanoncsorban segédnélküli üzemekben.

Erre a túlságavitt tanoncalkalmazásra való tekintettel rendelte el a kereskedelemügyi miniszter, hogy ha a munkaadó segédet egyáltalán nem vagy kettőnél többet rendszerint nem foglalkoztat, legfeljebb két tanoncot, ha pedig kettőnél több segédet foglalkoztat, minden további rendszerint foglalkoztatott két segéd után legfeljebb egy-egy tanoncot, tehát négy segéd foglalkoztatása esetében legfeljebb 3 tanoncot, hat segéd foglalkoztatása esetében legfeljebb 4 tanoncot és így tovább, alkalmazhat. (L. a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 152.288/1931. K. M. sz. rendeletének 1. §-át.)

Mint hogy ez a korlátozás a rendelet hatálybalépésekor érvényben levő tanszerződéseket nem érintette s különben is csak 1931-ben lépett életbe, kihatása még csak az azóta eltelt idő folyamán kezdett megmutatkozni s egy-két évnek még most is el kell múlnia, amíg e rendelet következtében újra helyreáll a normális egyensúly az egyes üzemekben alkalmazott iparos-segédék és tanulók száma között.

b) *A tanulók napi munkaidejének tartama.*

Az iparban és kereskedelemben alkalmazott tanulók napi munkaidejének tartamából egyrészt az üzem foglalkoztatottságára, napi munkamenetére, másrészt azonban az ott dolgozó munkások szociális helyzetére is következtethetünk. A tanulók napi munkaideje rendszerint a segédék elfoglaltságához alkalmazkodik. Olyan üzemekben, ahol a napi munkaidő tartamát a munkások és munkaadók kollektív szerződésai szabályozzák, a tanulók napi elfoglaltsága sem sokkal haladja meg a segédék munkaidejét. Még itt is tovább tart és korábban kezdődik azonban $\frac{1}{2}$ —1 órával a tanulók munkája, a kisebb üzemekben azonban, ahol ritkábban fordul elő a napi munkaidő szerződéses szabályozása, nem egyszer a késő esti órákba nyúlik a tanulók foglalkoztatása. Nem ritkán fordul elő az sem, hogy egyes üzemekben, különösen a sütőműhelyekben a tanulók éjjel is rendszeresen dolgoznak, bár ez éjjeli munka alatt nem az estétől reggelig tartó rendszeres elfoglaltságot kell értenünk, mint inkább a késő esti (éjfél) órákba is benyúló dolgoztatást.

c) *A tanulók éjjeli dolgoztatása.*

Az 56. tábla adatainál láttuk, hogy az összes iparos- és kereskedő-tanulóknak csak 1·1%-a dolgozott éjjel rendszeresen (ezek föltehetően az idősebbek közül kerülnek ki), 1·5% gyakran volt foglalkoztatva az éjjeli

órákban, 12·3% pedig ritkábban folytatta az esti órákon túl is napi munkáját. A fiú iparostanulóknak közel $\frac{1}{5}$ -része hol ritkán, hol rendszeresen dolgozott éjjel is a szerint, hogy a műhely foglalkoztatottsága megkívánta. A kereskedőtanulók éjjeli foglalkoztatása leginkább csak a már említett s olykor a késő esti órákba is elhúzódó takarító, rendező, előkészítő és leltározó munkából állott. A leányiparostanulók között leginkább a gyári jellegű üzemekben alkalmazott cipészek és felsőrész készítőik s a női kalapkészítők végeztek gyakrabban a késő esti órákig tartó munkát. Még a női fodrászok közül is 6·2% jelentette, hogy néha éjjeli munkával is foglalkoztatják, ami azonban nyilvánvalóan csak a műhelyen kívül végzett elfoglaltságot jelenthet.

A fiúiparostanulók között a bádogos-szerelők és autószerelők, a bőröndösök, fogtechnikusok, szabók és szűcsök dolgoznak leggyakrabban éjjel is. A cukrásztanulóknak 44·4%-a ritkán (szombatonként), 15%-a pedig gyakran éjjel is dolgozott. A sütőknek 22·1%-a jelentette a rendszeres éjjeli munkát. E szakmák nagy részével találkoztunk már azok között az iparágak között, amelyek nagyobb számmal adnak tanulóiknak éjjeli szállást (szabók, cukrászok, sütők). Az autószerelő iparban a kocsik garazsirozása miatt gyakori az inspekciós éjjeli szolgálat, a bőröndösöknél, szűcsöknél, fényképészeknél sokszor a sürgősen végzendő munkák miatt kénytelen a tanulók egy része az est beállta után is az üzemben tovább dolgozni.

d) *A tanulók túlórákban való foglalkoztatása.*

Ezek a késő esti órákba nyúló munkák tulajdonképpen csak ott számítanak »túlóranak«, ahol a rendszeres napi munkaidő tartama meg van állapítva. A legtöbb üzemben előfordul, hogy soronkívüli megrendelések teljesítése miatt kivételesen tovább tart a rendesnél a napi munka. Tanulóinknak 22·3%-a jelentette pl., hogy a felvételt megelőző négy hét folyamán rendes napi elfoglaltságán túl is, tehát túlórában dolgozott.

Érdekes, hogy a leánytanulóknál fordul elő leggyakrabban ez a rendes munkaidőt meghaladó foglalkoztatás, viszont náluk legritkább épen az éjjeli órákba nyúló munka. Ez főleg annak tulajdonítható, hogy a leányiparostanulókat foglalkoztató üzemek délután 6 óráig rendszerint abba hagyják a napi munkát, s így ha az üzem alkalmilag jobban van foglalkoztatva, természetszerűleg náluk fordul elő legtöbbször, hogy a megszokott — általában korán végződő — munkaidőn túl is dolgoznak a műhelyben. De ez a túlórázás — a felvételt megelőző négy hét alatt — az esetek többségében hetenkint mindössze csak 5—15 órát jelentett. Az összes iparos- és kereskedőtanulóknak csak 6·8%-a dolgozott a felvételt megelőző hónap során átlag napi egy órát vagy többet a rendes munkaidőn túl. Átlag 2 órát, vagy többet mindössze 1·8% dolgozott túlórában, ezek között is inkább a leányiparostanulók, akik még a hosszabb ideig tartó túlórázás esetén is befejezik este 7—8 órakor a napi munkát.

59. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása a napi munkaidő kezdete, a munkaidő vége és a túlórák száma szerint.

Megnevezés	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók	Iparostanulók			Kereskedő- tanulók	Iparos- és kereskedő- tanulók
	fiúk	leányok	együtt			fiúk	leányok	együtt		
szám szerint						százalékban				
<i>A napi munkaidő kezdete.</i>										
Réggel 6 óra előtt	164	3	167	99	266	1.3	0.1	1.1	6.6	1.6
« 6 órakor	1.100	4	1.104	153	1.257	8.9	0.1	7.0	10.1	7.3
« 6½ «	809	25	834	87	921	6.7	0.7	5.3	5.8	5.4
« 7 «	4.829	247	5.076	184	5.260	39.1	7.4	32.4	12.2	30.6
« 7½ «	3.289	555	3.844	425	4.269	26.6	16.7	24.5	28.1	24.7
« 8 «	1.890	2.089	3.979	459	4.438	15.3	62.8	25.4	30.3	25.8
« 8½ «	60	165	225	42	267	0.5	4.9	1.4	2.8	1.6
« 9 «	17	110	127	20	147	0.1	3.3	0.8	1.3	0.9
« 9½ óra után	3	22	25	—	25	0.0	0.7	0.2	—	0.1
Ismeretlen	185	110	295	42	337	1.5	3.3	1.9	2.8	2.0
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>A napi munkaidő vége.</i>										
Délután :										
3 órakor	521	51	572	3	575	4.1	1.6	3.7	0.2	3.4
3½—4 «	1.551	74	1.625	26	1.651	12.6	2.2	10.3	1.7	9.6
4½—5 «	1.543	334	1.877	1	1.878	12.5	10.0	12.0	0.1	10.9
5½—6 «	3.347	1.439	4.786	473	5.259	27.1	43.2	30.5	31.3	30.6
6½—7 «	2.624	882	3.506	537	4.043	21.3	26.5	22.4	35.5	23.5
7½—8 «	1.672	357	2.029	257	2.286	13.6	10.7	12.9	17.0	13.3
8 óra után	893	96	989	171	1.160	7.2	2.9	6.3	11.3	6.7
Ismeretlen	195	97	292	43	335	1.6	2.9	1.9	2.9	2.0
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>A túlórák száma.</i>										
Az utolsó négy hét folya- mán túlórája :										
nem volt	9.574	2.021	11.595	1.322	12.917	77.5	60.7	74.0	87.5	75.2
túlórája volt és pedig :										
— 5 túlórája	440	134	574	30	604	3.6	4.0	3.6	2.0	3.5
6—10 «	540	210	750	37	787	4.4	6.3	4.8	2.5	4.6
11—15 «	358	145	503	30	533	2.9	4.4	3.2	2.0	3.1
16—20 «	237	110	347	23	370	1.9	3.3	2.2	1.5	2.2
21—25 «	220	121	341	17	358	1.8	3.6	2.2	1.1	2.1
26—30 «	115	88	203	7	210	0.9	2.6	1.3	0.5	1.2
31—35 «	110	57	167	2	169	0.9	1.7	1.0	0.1	1.0
36—40 «	117	74	191	2	193	0.9	2.2	1.2	0.1	1.1
41—45 «	58	32	90	2	92	0.5	1.0	0.6	0.1	0.5
46—50 «	109	90	199	7	206	0.9	2.7	1.3	0.5	1.2
51-nél több túlórája ..	237	76	313	5	318	1.9	2.3	2.0	0.3	1.8
Együtt	2.541	1.137	3.678	162	3.840	20.6	34.1	23.4	10.7	22.3
Ismeretlen	231	172	403	27	430	1.9	5.2	2.6	1.8	2.5
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Legtovább tart a tanulók munkaideje a kereskedőtanulóknál. Náluk kezdődik legkorábban a munka, 6·6%-uknál már reggel 6 óra előtt, amikor az iparosműhelyek még zárva vannak. Az élelmiszerüzletek nagy része már 6 óra előtt nyit. Ezek tanulóinak 66%-a ezért már 6 órára munkába áll s rendszeren csak 8 órakor, vagy 8 óra után végez napi munkájával. *A fűszerestanulók zöme tehát napi 12 órán át állandóan munkában van, sőt 12%-uk még ezt a két napra elegendő munkát is kénytelen hosszabb-rövidebb túlórázással megtoldani.* Szabadságidőt is közülük kapnak legkevesebben és fizetése is köztük van a legkevesebbnek. Ezek az aránylag fiatalok, jórészt a faluról bekerülő, rendszerint alacsonyabb iskolai képzettséggel rendelkező fűszerestanulók vannak a legkedvezőtlenebb szociális helyzetben. A többi üzletekben alkalmazott tanulók, amely üzletek naponta 6 órakor zárnak, rendszerint szintén tovább foglalkoznak az üzletzárás után. A vaskereskedések tanulói jelentették mégis legtöbb esetben, hogy túlórában dolgoztak. A gyógyszericukkekkel kereskedő üzletek tanulóinak 97·8%-a már 7 óra előtt végez napi munkájával s ezen az időn túl csak kivételesen van szükség szolgálatukra. Reggel az élelmiszerkereskedőtanulók kivételével általában csak 8 órakor kezdí a kereskedőtanulók nagy része a napi munkát, úgyhogy ezek este 6 óráig, legfeljebb 11 órai munkát teljesítenek, tehát 3 órával kevesebbet, mint a fűszerestanulók általában.

A *leányiparostanulók* között a nőiszabók körében fordul elő igen gyakran a rendes napi munkaidőn túl való dolgozás. A kalapkészítő tanulóleányoknak is több mint harmadrésze teljesített a rendes munkaidőn túl szolgálatot. Főleg ez a két ruházati szakma az, amely leginkább tanulóleányokkal dolgoztat, akik pár hónapi vagy félévi tanulás után már igen jól használható munkaerők a szakmában. Segédet nem igen alkalmaznak itt az üzlettulajdonosok s ha reggel aránylag későn is nyitják az üzletet, ha a napi forgalom, a megrendelések nagy száma megkívánja, a megszokott napi munkaidőn túl is a műhelyben tartják a tanulóleányokat. Reggel legkorábban a *női fodrászok* állanak munkába, csaknem hat-tized részük már 7 óra előtt s este is ők szabadulnak *legkésőbb*. Így napi munkájuk rendszerint meghaladja a 12 órát s ebből a szempontból is a legkedvezőtlenebb helyzetben vannak a többi nőiparos tanulóleányokkal szemben. Legkedvezőbb a fényképész és nyomdaipari tanulóleányok napi munkaideje, akik csak 1/28—8 órakor kezdik a napi elfoglaltságot és egyharmadrészük délután négy óráig be is fejezi, este 7 órán túl már csak 7·4%-uk dolgozik.

A *vas- és fémipari fiútanulók* közül az autószerelőknél fordul elő leggyakrabban a túlórázó munka. A javításra vagy takarításra beállított gépkocsik munkájának elintézése rendszerint sürgős s e mellett az esti és éjszakai órákban előforduló balesetek miatt is legtöbb autószerelőműhely készenléti szolgálatot tart s ebben egy-két tanulónak mindig részt kell vennie.

61. A vas- és fémipari tanulók megoszlása a napi munkaidő kezdete, a munkaidő vége és a túlórák száma szerint.

Megnevezés	Füaiparostanulók												
	Arany- és ezüst- műves	Bádogos, szerelő	Bronz- és réz- műves, fémöntő	Gép- és autószerelő	Kovács	Lakatos	Műszerész	Órás	Vas- és fém- esztergályos	Vasöntő	Vésnök	Villanyszerelő	Összesen
	százalékban												
<i>A napi munkaidő kezdete.</i>													
Reggel 6 óra előtt													
illetve 6 óraker	—	3-3	0-8	0-5	—	2-9	0-4	—	0-3	—	—	0-6	1-3
" 6 ½ "	2-2	6-1	0-9	—	—	2-7	1-7	—	2-0	—	4-2	0-4	1-9
" 7 "	22-9	46-6	48-7	18-7	15-2	56-4	30-5	15-0	50-5	49-2	30-5	30-0	38-2
" 7 ½ "	42-7	14-0	25-4	79-7	2-2	26-2	34-8	28-3	35-2	42-6	55-6	23-0	37-3
" 8 "	31-5	12-8	22-9	—	73-9	9-5	32-5	53-4	9-3	4-9	9-7	40-7	18-3
" 8 ½ óra után	0-7	—	—	—	6-5	1-0	0-1	3-3	0-7	—	—	0-6	0-4
Ismeretlen	—	17-2	1-3	1-1	2-2	1-3	—	—	2-0	3-3	—	4-7	2-6
Összesen	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0
<i>A napi munkaidő vége.</i>													
Déli 12 órától délután 2 óráig	0-4	0-2	1-7	—	—	0-1	2-1	1-7	0-3	—	—	0-2	0-6
Délután 2 ½—3 óráig	—	—	6-8	1-1	41-3	5-5	6-2	3-3	8-3	26-2	2-8	3-6	4-7
" 3 ½—4 "	8-2	1-2	11-4	15-7	8-7	27-5	23-3	—	32-9	26-2	15-3	6-2	18-5
" 4 ½—5 "	21-1	6-3	25-8	18-2	15-2	15-4	28-7	3-3	28-2	44-3	11-1	13-5	19-1
" 5 ½—6 "	44-1	43-4	36-9	31-9	13-0	28-4	27-8	55-0	24-7	—	36-1	43-0	32-4
" 6 ½—7 "	17-6	22-6	12-3	15-5	8-7	14-2	10-6	30-0	2-3	—	22-2	16-8	14-2
" 7 ½—8 "	8-2	7-5	3-8	12-9	8-7	6-4	—	3-4	1-3	—	11-1	9-7	6-3
" 8 — "	0-4	1-6	—	3-2	2-2	1-2	1-3	3-3	—	—	1-4	2-3	1-5
Ismeretlen	—	17-2	1-3	1-5	2-2	1-3	—	—	2-0	3-3	—	4-7	2-7
Összesen	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0
<i>A túlórák száma.</i>													
Az utolsó négy hét folyamán túlórája nem volt	93-2	65-3	78-8	45-4	91-3	79-1	79-5	85-0	82-4	93-4	83-3	64-5	72-4
Túlórája volt és pedig :													
— 5 túlórája	3-6	3-0	3-0	5-5	2-2	3-8	5-6	—	2-7	1-6	1-4	8-3	4-5
6—10 "	1-8	2-8	4-7	5-8	4-3	3-4	4-7	11-7	2-7	1-7	2-8	9-7	4-6
11—15 "	—	4-4	3-4	6-2	—	2-7	2-2	1-7	2-3	—	2-8	5-4	3-4
16—20 "	0-4	4-0	3-8	5-1	—	1-7	1-8	—	1-3	—	1-4	4-6	2-7
20-nál több túlórája	1-0	3-3	6-3	23-7	2-2	7-4	6-2	1-6	6-6	—	8-3	7-5	8-9
Együtt	6-8	17-5	21-2	46-8	8-7	19-0	20-5	15-0	15-6	3-3	16-7	35-5	24-1
Ismeretlen	—	17-2	—	8-3	—	1-9	—	—	2-0	3-3	—	—	3-5
Összesen	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0

Reggel azonban rendszerint csak fél 8-kor indulnak a szerelőüzemek s 7 óra előtt csak kivételesen kezdik a napi munkát. A villanyszerelőknél elég gyakori még az esti vagy éjjeli órákba nyúló túlórázás is. Az este beálló világítási zavarok vagy az estére készített világítási berendezések dolgának elintézése teszi szükségessé ebben a szakmában a késő estig tartó munkát, viszont reggel rendszerint csak 8 óraker indul megint az üzem.

Korán reggel, már 6 óra előtt, leginkább a bádogoszerelő és lakatos-műhelyekben állanak munkába a tanulók. Reggel 7 óraker az ilyen kisipari üzemekben már mindenki talpon van. Az építkezésekkel kapcsolatos bádogos-

szerelő és lakatos munkák előkészítését már ilyen korán meg kell kezdeni, viszont a kora délutáni órákban a napi elfoglaltság rendesen végetér. A kovácsok későn kezdenek reggel, inkább a napi forgalom által előadódó munkaalalomra várnak a késői műhelynyitással s este 8 órán túl folytatják szükség esetén a munkát.

A fogtechnikus tanulóknak jelentős része dolgozott túlórában a felvétel idején. Ezeknek leginkább a délutáni órákban van több dolga. Reggel 8 óra előtt nem is igen fognak a munkához, de este 8 órán túl igen gyakran kénytelenek a napi forgalomhoz képest elvégezni a másnapi orvosi rendelésekhez elkészítendő munkát. A *ruházati iparok között* a bőrröndösök és szabók túlórában dolgozása a leggyakoribb. A bőrröndösök leginkább raktárra, a szabók viszont megrendelésre dolgoznak. A szerint, hogy több vagy kevesebb a munkájuk, gyakran késő estig világosak a szabóműhely ablakai. Késő estig dolgoznak a cipésztanulók is, akiknek 26·1%-a (a szabóknak 28·0%-a) még 8 óra után is a műhelyben van s ez a késő estig nyúló elfoglaltság annyira megszokott lehet náluk, hogy nem is igen minősítik túlórázásnak, pedig sokan már reggel 6 óra előtt is dolgozni kénytelenek.

A borbélyüzletek tanulóinak háromnegyed része este 7 órakor végez a munkával, de már reggel 7 óra előtt megint hozzá kell fogniok. A napi 12 óra elfoglaltság mellett nagyon kevés megálló idejük van s többen még a rendes napi munkaidőn túl is dolgoztak közülük. A sütők kivétel nélkül reggel 6 óra előtt kezdik a munkát, 40%-uk délután 3 óráig be is fejezi ugyan, de a nagyobb rész még este 6 órán túl is munkában áll. Este 8 óra után is rendszeresen dolgozott 27·6%-uk. Ezeknek a tanulóknak napi munkaideje általában annyira bizonytalan, hogy ezt a 14—16—18 órán is túlhaladó elfoglaltságot sem minősítik »túlórázás«-nak.

Egyetlen más szakmában sem olyan súlyosak a tanulók munkaviszonyai, mint épen a sütőiparban. Az éjjeli munka tilalmára vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtását is hiába keresnénk sok esetben ezekben a sütőipari üzemekben. A nagy verseny minden más szakmánál jobban szorítja a sütőipari munkaadókat a termelési költségekkel és az időbeosztással való túlajtott takarékoságra. Ennek a versenynek a súlyát a védtelenül álló tanulók érzik legjobban, akik kora reggel már kerékpárra kapnak, hogy hiányos öltözkűkben a forró műhylevegőből egyenesen a szabadba lépve, sokszor kilométereket rohanjanak a hátukra erősített kenyereskosárral.

A *cukrászok* esti munkája is tovább tart gyakran este 8 óránál, ami itt is rendszeresen bevezetett szokás. Viszont korán reggel rendszerint már megint munkába kell állaniok ezeknek a tanulóknak. 42·8%-uk már fél 7 előtt ott van a műhelyben és 67·8%-uk este 8 órán túl is dolgozik. *Itt is 14—16 óras tehát az átlagos napi munkaidő,* ami meglehetősen erős próbára teszi a fiatal szervezeteket, olyan teherpróbára, amelyet inkább a jobb testi kondícióval bíró vidéki származású tanulók tudnak kiállani.

A *mészárosok és hentesek* is azok közé tartoznak, akiknél nem igen számít túlórának, ha este 8 óra után is foglalkoztatják őket. Pedig 21·3%-uk már 6 óra előtt munkában van, mert az üzletnyitás idejére helyén kell lennie mindennek s a nagycsarnoki bevásárlás után még föl is kell dolgozni az eladásra szánt árut. Reggel 4 órától este 9—10 óráig ezt a nehéz munkát végezni, naponta 16—18 órát dolgozni, ezt is az egészségesebb szervezetű, idősebb korú vidéki tanulók bírják el legjobban. Ezért igyekeznek a munkaadók a lakás és ellátás biztosításával lekötöni maguknak a *vidékről való* tanulókat, akik aztán ennek az ellátásnak fejében szinte éjjel-nappal a műhely rendelkezésére állanak. Óriási erőfeszítés és a legigénytelenebb lemondás árán szerzik meg a segédi vizsgához szükséges gyakorlatot ezek a tanulók, de ez a nagy fizikai erőfeszítés szinte teljesen ki is meríti munkabírásukat: a tanonciskolai munka s általában a művelődés iránt igen kevés érzéket és kedvet tanusítanak, még a legelemibb ismeretekben is fogyatékos a tudásuk. Pedig mind önálló iparos szeretne lenni, de sorsuk legtöbb esetben az, hogy később ott találjuk meg őket a nagy vágóhidak bér munkásainak tömegében, mint a nyers és durva testi erőnek, de a szellemi pallérozatlanságnak is legtipikusabb képviselőit.

A *nyomdásztanulók* is gyakran túlóráznak, de náluk — ahol a munka legtöbb esetben már 4 órakor befejeződik — az esetleges túlórázás is legfeljebb az est beálltáig tartó elfoglaltságot jelent. Általában a napi munkaidő tekintetében valamennyi tanulótársukkal szemben ők vannak a legkedvezőbb helyzetben, ami a szervezett nyomdai munkásság kollektív szerződéseinek természetes következménye. Ide tartoznak a könyvkötők is, akiknek napi elfoglaltsága szintén a nyomdai üzemek kedvező munkabeosztásához igazodik.

Az *építőipari szakmákhoz* tartozó díszítő, fa- és kőipari tanulók napi munkája általában az építkezések időpontjához alkalmazkodik. A legtöbb ilyen kisipari műhelyben már reggel fél 7-kor kezdődik a munka, viszont este 7 órán túl a faiparosok és kőművesek csak kivételesen dolgoznak. A kárpitosoknak és szobafestőknek az épületek belső részén végzendő munkája sokszor elhúzódik este 8 órán túl is, úgyhogy elég gyakran kénytelenek túlórában dolgozni. Általában a díszítőiparban is sok esetben eléri vagy meg is haladja a napi 14 órát a tanulók elfoglaltsága, míg a faiparban és a kőiparban 12 óránál többet aránylag kevés esetben dolgoznak. De az ő munkájuk sem könnyebb fizikailag, mint pl. a 16—18 órán át dolgozó mészárosoké s ezért közéjük is inkább csak az erősebb testalkatú tanulók valók.

Bár nincs arra egységes mértékünk, hogy a tanulóknak hány órán túl terjedő napi munkáját tekintsük »túlórázásnak«, a fentiekben elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a *kisipari műhelyekben leginkább a napi 14—16 órás munkaidő jelenti a tanulók napi elfoglaltságát*, sőt nem egyszer még ezt a »normális« napi munkaidőt is meg kell toldaniok túlórázással.

A nagyobb üzemekben, ahol a szervezett munkásság 8—9 órás munkaidővel dolgozik, a tanulók munkaerejének kihasználása sem megy a végső határokig.

Az alábbiakban még csak arra nézve kívánunk tájékoztatással szolgálni, hogy a munkaadók tanulóiknak a normális, illetőleg a rendesnél túlterjedő napi munkáért milyen kártérítést, milyen ellenszolgáltatást adtak s hogy általában *miként alakultak az iparos- és kereskedőtanulók kereseti viszonyai* az 1930. évben Budapesten.

6. Az iparos- és kereskedőtanulók kártalanítása, kereseti viszonyai.

A fővárosi iparos- és kereskedőtanulók kereseti viszonyaira, a munkaadók részéről szolgálatuk ellenében nyújtott kártalanítás mértékére és módjára vonatkozó adatainkat a 64. táblán foglaltuk össze. Az összes tanulók 28·5%-a jelentette az 1930. évi felvétel idején, *hogy munkájáért nem kap pénzbeli ellenszolgáltatást, tehát, hogy keresete nincs*. Ez a magas arányszám első pillanatra szokatlannak hangzik, mert jogérzékünkkel nem találjuk méltányosnak, hogy a dolgozó ifjúságnak közel *háromtizedrésze* ne kapjon munkájáért semmiféle díjazást. Tulajdonképpen azonban csak a legújabb kor fejleménye az, hogy a tanulók *pénzbeli bérfizetést kapnak* munkaadóiktól.

A régebbi viszonyokat épen az jellemezte, hogy az iparosmester nem tekintette bér munkásnak tanulóját, hanem félig-meddig családtagnak, akit ellátott élelemmel, lakással, sokszor ruházattal is. Közben megtanította a mesterségre s mindezek ellenében kapta a tanuló kisegítő munkáját, amely a tanoncviszony második felében már értékes, hasznosító segítség volt. Ahogy megszűnt — a fővárosi viszonyok között — annak lehetősége, hogy a tanulót munkaadója természetbeni ellátással kárpótolja, mindinkább előtérbe került a bérfizetési rendszer. Rendszerint már a tanoncszerződésben kikötik a szerződő felek, különösen a nagyobb üzemekben, hogy a tanuló bérfizetést kap alkalmaztatása idejére, bár leggyakrabban azzal az általános megjelöléssel kapcsolatban, hogy *»érdem szerint«* díjazják majd a tanulót. A háború előtt még szinte csak kivételesen fizettek bért a munkaadók az iparos- és kereskedőtanulóknak, ma 70% fizetést kap közülük és pedig legnagyobb részben egy összegben meghatározott hetibért.

a) A tanuló lányok díjazása.

A *leányiparostanulóknak* 55·4%-a nem kapott díjazást s mindössze 42·1%-uknak fizettek — leginkább egy—négy pengős — hetibért a mesterek, tehát jóval kisebb volt általában kártalanításuk mértéke, mint a fiú iparos- vagy kereskedőtanulóké. Órábérrel mindössze három tanulóleányt fizettek a 3330 közül. Hetibér fejében 6 pengőnél, tehát napi egy pengőnél többet

— ami 10 órai átlagos munkaidőt számítva 10 filléres órabért jelent — az összes tanulóleányoknak csak 16·9%-a kapott, vagyis 6 közül egy, míg a többi öt még 10 filléres átlagos órabért sem kapott kártalanításul a műhelyben végzett munkájáért. Alig hihető pedig, hogy ezek a tanulóleányok ne teljesítenének óránként 10 fillér értékű munkát. A nőipari munkaadók, akik csak elenyésző számban adtak tanulóiknak *természetbeni ellátást*, hallgatólagosan azzal indokolják tanulóiknak ilyen alacsony mértékű díjazását vagy éppen a kártalanítás teljes mellőzését, mert az aránylag rövid ideig, egy-két évig tartó tanoncszerződéses viszony alatt »kenyeret« adnak a kezükbe, megtanítván őket a szakmai ismeretekre. Olykor megtérítik tanulóik útiköltségét, illetőleg a vállalat érdekében is használható bérletjegyet biztosítanak számukra, de sokszor még ez a költségmegtérítés is elmarad, a megállapodásszerűen vagy a munkaadók által önként fizetett bérösszeg pedig olyan alacsony, hogy az még a koldusfillérnél is kevesebb.

Részben méltányolható ugyan a munkaadóknak az a szempontja, hogy a mesterség megtanulásával a tanulóleányok kártalanítva vannak, de *csak addig a határig, amíg a tanulókat valóban a saját érdekükben, a szakma elsajátításához szükséges mértékig foglalkoztatják*. De amikor a szakmai gyakorlatot részben már megszerzett tanulóleányokat kifejezetten az üzem anyagi érdekeinek hathatós előmozdítása céljából foglalkoztatják (pl. túlórában dolgoztatják), már sem nem méltányos, se nem jogszerű ez az eljárás, amely ilyen esetekben is legfeljebb 10 filléres órabért juttat a dolgozó leányoknak.

Említettük fentebb, hogy a tanulóknak a rendes napi munkaidőn túl való foglalkoztatása éppen a leányiparostanulóknál a leggyakoribb, az egyharmad részes arányt is meghaladó. De az 1137 leányiparostanuló közül, akiket munkaadóik túlórázással foglalkoztattak, *mindössze 49, tehát 4·3% kapott pénzbeli ellenszolgáltatást* s ezenkívül még 3 leány természetbeni kárpótlást. De a túlórában dolgozó tanulók 94·5%-a még a legcsekélyebb kártalanítást sem kapta meg ezért a munkáért, amelyet pedig nyilván nem a saját érdekükben végeztek, hanem a vállalkozásnak hoztak vagy segítettek hasznot hozni vele. S még az a 49 tanulóleány is milyen díjazást kapott a túlórázásért? 43%-uk 20 fillérnél is kevesebbet és csak 57%, számszerint 28 tanulóleány esetében haladta meg a díjazás összege ezt a minimális bért.

A leányiparostanulók foglalkozási ágak szerint részletezett kereseti adataiból megállapíthatjuk, *hogy legkedvezőtlenebb helyzetben a női szabóipar tanulói vannak*, akiknek 69·2%-a nem kapott a műhelyben semmiféle díjazást és csak 28·2%-uknak fizettek valami kevés hetibért. Ez a hetibér az esetek nagy többségében egy-két vagy két-három pengő volt. Heti 6 pengőnél többet, tehát órabérre számítva 8—10 fillér órabért *mindössze öt nőiszabótanulóleány kapott 2132-ből*.

64. Az iparos- és kereskedőtanulók megoszlása kereseti viszonyok és útiköltség megtérítésében való részesedés szerint.

A kereset összege	Iparostanulók					Iparostanulók				
	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók	fiúk	leányok	együtt	Kereskedő-tanulók	Iparos- és kereskedő-tanulók
	számszerint					százalékban				
Keresete nincs	2.753	1.845	4.598	302	4.900	22·3	55·4	29·3	20·0	28·5
Keresete van és pedig:										
órabért kap	1.843	3	1.846	—	1.846	14·9	0·1	11·8	—	10·7
hetibért «	7.518	1.401	8.919	1.150	10.069	60·9	42·1	56·9	76·1	58·6
Együtt	9.361	1.404	10.765	1.150	11.915	75·8	42·2	68·7	76·1	69·3
Ismeretlen	232	81	313	59	372	1·9	2·4	2·0	3·9	2·2
Összesen	12.346	3.330	15.676	1.511	17.187	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az órabér magassága:										
5 fillér	131	—	131	—	131	7·1	—	7·1	—	7·1
6—10 «	650	—	650	—	650	35·3	—	35·2	—	35·2
11—15 «	340	—	340	—	340	18·4	—	18·4	—	18·4
16—20 «	336	—	336	—	336	18·2	—	18·2	—	18·2
21—25 «	99	1	100	—	100	5·4	33·3	5·4	—	5·4
26—50 «	265	2	267	—	267	14·4	66·7	14·5	—	14·5
50-nél több	22	—	22	—	22	1·2	—	1·2	—	1·2
Összesen	1.843	3	1.846	—	1.846	100·0	100·0	100·0	—	100·0
A hetibér magassága:										
— 1·— pengő ...	75	34	109	4	113	1·0	2·4	1·2	0·3	1·1
1·01—2·— « ...	261	345	606	10	616	3·5	24·6	6·8	0·9	6·1
2·01—3·— « ...	453	354	807	38	845	6·0	25·3	9·1	3·3	8·4
3·01—4·— « ...	920	210	1.130	72	1.202	12·2	15·0	12·7	6·3	11·9
4·01—5·— « ...	1.071	157	1.228	197	1.425	14·2	11·2	13·8	17·1	14·2
5·01—6·— « ...	968	58	1.026	122	1.148	12·9	4·1	11·5	10·6	11·4
6·01—7·— » ...	481	33	514	92	606	6·4	2·4	5·8	8·0	6·0
7·01—8·— » ...	1.004	74	1.078	229	1.307	13·4	5·3	12·1	19·9	13·0
8·01—9·— « ...	259	10	269	39	308	3·4	0·7	3·0	3·4	3·1
9·01—10·— « ...	641	47	688	171	859	8·5	3·3	7·7	14·9	8·5
10·01—12·50 « ...	625	46	671	88	759	8·3	3·3	7·5	7·7	7·5
12·51—15·— « ...	403	17	420	38	458	5·4	1·2	4·7	3·3	4·6
15·01 pengőnél több ..	337	9	346	49	395	4·5	0·7	3·8	4·2	3·9
Ismeretlen	20	7	27	1	28	0·3	0·5	0·3	0·1	0·3
Összesen	7.518	1.401	8.919	1.150	10.069	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Munkaadójától útiköltség-megtérítést										
nem kap	11.622	2.485	14.107	1.335	15.442	94·1	74·6	90·0	88·4	89·9
kap	531	810	1.341	75	1.416	4·3	24·3	8·6	5·0	8·2
Ismeretlen	193	35	228	101	329	1·6	1·1	1·4	6·6	1·9
Az útiköltségmegtérítés összege hetenként:										
1·— pengő	51	22	73	2	75	9·6	2·7	5·4	2·7	5·3
1·01—1·50 «	25	28	53	1	54	4·7	3·5	4·0	1·3	3·8
1·51—2·— «	157	296	453	30	483	29·6	36·5	33·8	40·0	34·1
2·01—2·50 «	79	156	235	8	243	14·9	19·3	17·5	10·7	17·1
2·51—3·— «	82	159	241	13	254	15·4	19·6	18·0	17·3	18·0
3·01 pengőnél több ...	123	149	272	21	293	23·2	18·4	20·3	28·0	20·7
Bérletjegyet kap	14	—	14	—	14	2·6	—	1·0	—	1·0
Összesen	531	810	1.341	75	1.416	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

65. A leányiparostanulók és a kereskedőtanulók megoszlása kereseti viszonyok és úttikölségmegtérítés szerint.

Megnevezés	Leányiparostanulók						Kereskedőtanulók											Összesen													
	Ruházati ipar						Női fodrász		Sokszorosítottipar		Egyéb és ismeretlen		Összesen		Vas- és téma-kereskedelem		Fa-, bút- és díszműau-kereskedelem		Fon-, szövö- és ruhá- zati cikkekkel való kereskedelem		Eletmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem		Gyógy- és vegyszert árkereskedelem		Könyv- és mű- kereskedés		Egyéb és ismeretlen				
	Együtt																														
	Cipész, cipőtűző és szűcs	Fehérmunkástisztító, varrónő és paplanos	Fűző- és ernyő- készítő, hímzőnő, kézimunkavarrónő	Női kalapkészítő	Női szabó	Együtt	s z á z a i é k b a n																								
Keresete nincs	8:1	20:3	20:4	29:6	69:2	58:1	58:6	23:1	20:9	55:4	1:9	8:3	4:1	48:9	35:1	4:5	15:0	20:0													
Keresete van és pedig:																															
órabért kap	—	0:9	—	0:3	0:1	0:1	—	—	—	0:1	—	—	—	—	—	—	—	—													
hetibért kap	91:9	78:8	74:3	65:5	28:2	39:2	39:0	76:9	77:6	42:1	97:2	89:6	92:2	43:6	63:2	95:5	83:4	76:1													
Együtt	91:9	79:7	74:3	65:8	28:3	39:3	39:0	76:9	77:6	42:2	97:2	89:6	92:2	43:6	63:2	95:5	83:4	76:1													
Ismeretlen	—	—	5:3	4:6	2:5	2:6	2:4	—	1:5	2:4	0:9	2:1	3:7	7:5	1:7	—	1:6	3:9													
Összesen	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0	100:0													
Egyheti bér magassága:																															
— 1 pengő	—	—	—	—	1:5	1:1	0:7	—	0:7	1:0	—	—	—	0:8	0:4	—	—	0:2													
1:01 — 2 „	0:7	6:8	4:4	14:4	11:9	11:1	11:6	—	1:5	10:4	—	—	—	1:4	0:4	—	—	0:7													
2:01 — 3 „	2:9	7:6	9:7	23:6	9:8	10:8	12:7	9:1	5:2	10:6	—	—	—	1:9	10:4	4:6	—	2:5													
3:01 — 4 „	20:6	5:9	23:9	11:6	3:4	6:0	9:2	0:8	11:2	6:3	5:6	6:3	4:3	1:4	9:5	9:1	8:4	4:8													
4:01 — 5 „	25:7	12:7	15:9	2:8	1:0	3:5	3:8	10:7	26:1	4:7	15:0	4:2	16:1	6:9	14:3	4:5	16:7	13:0													
5:01 — 6 „	11:0	6:8	5:3	1:8	0:2	1:4	—	2:5	12:0	1:8	8:4	6:2	9:7	7:5	3:9	4:6	11:7	8:1													
6:01 — 7 „	3:7	9:3	3:5	—	0:0	0:8	—	5:0	4:5	0:9	5:5	6:2	8:8	3:0	2:6	4:5	8:3	6:1													
7:01 — 8 „	18:4	11:0	8:0	1:4	0:2	2:0	0:4	7:4	6:7	2:3	14:0	16:7	21:1	6:9	8:7	22:7	20:0	15:1													
8:01 — 9 „	—	0:9	—	—	—	0:0	—	5:0	2:2	0:3	1:9	2:1	4:0	1:4	1:7	—	—	2:6													
9:01 — 10 „	5:2	7:6	3:6	4:6	0:0	1:2	0:3	5:8	3:8	1:4	26:2	18:7	13:5	7:2	4:0	18:2	5:0	11:3													
10:01 — 30 — „	3:7	8:5	—	5:3	—	1:1	—	30:6	3:7	2:2	20:6	29:2	13:2	5:2	6:9	27:3	13:3	11:6													
Ismeretlen	—	1:7	—	—	0:2	0:2	0:3	—	—	0:2	—	—	—	—	0:4	—	—	0:1													
Összesen	91:9	78:8	74:3	65:5	28:2	39:2	39:0	76:9	77:6	42:1	97:2	89:6	92:2	43:6	63:2	95:5	83:4	76:1													
Úttiköltséget kap	11:0	17:8	15:9	18:0	29:1	26:0	20:2	9:9	10:4	24:3	5:6	4:2	5:0	3:3	6:5	4:5	8:3	5:0													

8

Megdőbbentő adatok ezek a kisipari nőiszabó üzemekben dolgozó fiatal leányok szociális helyzetéről, amely úgy társadalmi, mint egyéni, sőt erkölcsi szempontból is legnyomatékosabban sürgeti ezeknek a fiatalokú tanulóleányoknak fokozottabb védelmét s különösen minimális kártérítésük törvényes szabályozását. Utiköltségmegtérítésben közülük részesültek ugyan legtöbben (29·1%), de ezek aztán semmi más járandóságot nem élveztek.

Nem sokkal jobbak *a női fodrász tanulóleányok* kereseti viszonyai sem. Ezeknek 58·6%-a *nem kapott fizetést*, útiköltséget is csak 20·2% és 39·0%-uknak adtak munkaadók hetibért. Napi egy pengőnél többet mindössze 2 fodrásztanulóleány kapott 292 közül. Minden keresetük így leginkább csak a vendégek által ajándékozott borravalóból áll, mert a munkaadók nagy többsége nem tud arra a méltányos álláspontra helyezkedni, hogy legalább napi félpengős átlagos bért nyújtson a tanulóleányoknak.

A többi nőipari foglalkozások tanulóinál némileg jobb a helyzet. A nagyüzemekben dolgozó cipész és felsőrész készítő, továbbá a szűcsipari tanulóleányok 92%-a kapott hetibért, amely naponta sokszor meghaladta az egy pengős keresetet. Akik nem kapnak fizetést, azokat útiköltségmegtérítéssel kárpótolják munkaadók. A kisebb jelentőségű női ruházati iparok tanulóinak átlag 20%—30%-a *nem kapott fizetést*, de ezek közül is legtöbbet útiköltségmegtérítéssel kártalanították mestereik.

A kalapkészítőknek 11%-a keresett 7 pengőnél többet hetenkint. A sokszorosítóipari tanulóleányok között a fényképészek vannak legjobb helyzetben. Némelyikük napi 1—2 pengős keresetet is talál a hetibér átlaga szerint, de az utiköltségmegtérítés náluk a legritkább. Ezeknek a kedvezőbb helyzetben levő leányiparostanulóknak kereseti viszonyai is azt igazolják, hogy a többi, különösen a ruházati és a fodrászüzletekben alkalmazott tanulóleányoknak is meg lehetne adni kivétel nélkül azt a 10 filléres átlagos órabért, amely az üzemben teljesített munkájukkal szemben méltányosnak, emberségesnek és igazságosnak lenne mondható. Ha a munkaadók önként nem hajlandók még ezt a minimális kártérítést sem megadni, *a szociális törvényhozásnak kellene gondoskodni a tanulók kielégítő díjazásáról.*

b) A kereskedőtanulók fizetése.

A kereskedőtanulóknak háromnegyedrésze kapott hetibért. Az élelmiszerüzletek tanulóinak 49%-a *csak természetbeni ellátás fejében* szolgált főnő-kénél. Akik bért kaptak, azoknál az egy napra eső bérösszeg rendszerint meghaladta az egy pengőt, úgyhogy ez a díjazás kora reggeltől késő estig tartó elfoglaltságuk mellett is leginkább méltányosnak mondható. A gyógy-áru- és vegyiszerkereskedések tanulóinak között az egyharmadrészt is meghaladja a fizetésben nem részesülők száma. Minthogy itt a természetbeni ellátás egészen ritkán fordul elő, valószínű, hogy *az üzlettulajdonosok a tanuló-anyag nagyarányú jelentkezését használják ki sok esetben ilyen kedvezőtlen*

feltételű megállapodás létesítésére. Még akik fizetést kaptak is, ritkán járt részükre heti 3 pengőnél magasabb összeg. Ilyen alacsony hetibérek a többi kereskedelmi foglalkozásoknál alig fordulnak elő, a vaskereskedőtanulók pl. 5–7–9–10 pengős, sőt ezen felüli heti bérösszeget kapnak, amiből egy napra átlag 1–1·50–2 pengős díjazás esik, amely szintén olyan méltányosnak tekinthető, amelytől a leányiparostanulók kártalanítása legtöbb esetben messze elmarad.

c) *A fiúiparostanulók kereseti viszonyai.*

De a fiúiparostanulók kereseti viszonyai se ilyen kedvezőek. *A ruházati és ételmisszeripari szakmáknál legáltalánosabb a tanulóknak bérfizetés nélkül való alkalmazása.* Itt átlag a tanulók fele nem kap semmiféle díjazást s még útiköltséget is kevesebben kapnak, mint más iparágak körében. Az órabérfizetéses rendszer a fiúiparostanulóknál mintegy 15%-os mértékig van elterjedve, de a kő- és üvegipari tanulóknak 39·1, a vas- és fémipari tanulóknak 29·4%-a órabérfizetés ellenében dolgozott. Ez órabérek átlagos magassága leginkább 10, 15 és 20 fillér, de a 30 fillért meghaladó órabérek sem ritkák, különösen az építőipari szakmákban, ahol a szerződtetett iparostanulókat is az építőmunkáknál alkalmazott napszamosok bérével egyezően kárpótolják.

Leginkább az építőipari szakmákban hódított tért az a belátás, hogy *az iparostanulók értékes segítőitársai a szakképzett munkásoknak és a munkaadónak,* akik nem egyszer félig-meddig önállóan maguk is elvégzik már a szakbavágó munkát. Még a vas- és fémiparban is ritkábban találkozunk 30 filléres órabérrel. A tanulók 61·2%-a 6–15 filléres órabért jelentett, ez tehát a legáltalánosabb díjazása az órabérrel alkalmazott fémipari tanulóknak. *Hetibért az összes tanulók 60·9%-a kapott.* Ezeknek a hetibéreknak összege az esetek többségében elég méltányosnak látszik, hiszen a 7 pengőt az esetek 43·5%-ában eléri, illetőleg meg is haladja és csak 10·5%-ában volt három pengőnél kevesebb, amiből egy-egy napra átlag félpengős kártalanítás esik. *A természetbeni ellátással nem kárpótolt iparostanulók jelentős része megkapja tehát a napi egy pengős, illetőleg ezt meghaladó keresetet.* Nyolc, tíz fillér órabér mellett 10–12 órás napi munka biztosítja a tanulóknak ezt az egy pengős bért, amivel szemben útiköltség-megtérítésben mintegy hatszor kevesebben részesülnek közülük aránylag, mint a leányiparostanulók közül. Így a saját hetibérükből kénytelenek viselni a naponta előálló útiköltségeket.

A vas- és fémipari tanulók között az óráso, kovácsok és műszerészek között legmagasabb a *fizetés nélkül* alkalmazott tanulók száma. Ezek egy része útiköltséget kap, a kovácsok viszont lakóhelyet nyújtanak tanulóiknak. *Órabérrel* leginkább a vasesztergályosokat, vasöntőket, kovácsokat, lakatosokat, műszerészeket és autószerelőket, tehát a gyári üzemekben és a legnagyobb fémipari vállalatokban foglalkoztatott tanulókat fizették. *Hetibért* éeginkább a kisüzemben dolgozó aranyművesek, vésnökök, villanszerelők is bronzművesek kaptak.

A tanulók bérfizetéssel való kártalanítása épen a *vas- és fémipari üzemekben* van legjobban elterjedve, amelyek már kora ifjúságukban bér-munkássá nevelik a tanulókat. Ezeknek a nagyüzemi alkalmazottaknak hovatovább egyetlen örömükké válik a munkával kapcsolatban a heti fizetési jegyzék. A megkeresett órabérek mértéke is a bér-munkás-sors sívár-ságát oltják már ilyen korán a tanulók lelkébe, akik másrészt járandóságuk rendszeres és pontos kifizetésével bizonyos megbecsülését érzik a maguk munkájának, szemben a kisiparban alkalmazott és vagy egyáltalában nem vagy csak méltánytalanul alacsony hetibérrel fizetett tanulókkal.

67. A vas- és fémipari tanulók megoszlása kereseti viszonyok szerint.

Megnevezés	Fiúiparostanulók											
	Arany- és ezüstműves	Bádogos, szerelő	Bronz- és rézműves	Gép- és autószerelő	Kovács	Lakatos	Műszerész	Órás	Vas- és fém-eszterg.	Vasúntó	Vénák	Villany-szerelő
	százalékban											
Keresete nincs	5.0	8.2	1.3	7.3	26.1	9.9	12.2	31.7	1.3	1.6	1.4	5.8
Keresete van és pedig :												
órabért kap	0.4	5.1	20.3	26.6	43.5	39.6	36.5	3.3	54.2	47.5	8.3	19.5
hetibért „	94.2	70.4	76.7	65.6	28.2	48.7	51.3	65.0	42.5	47.6	90.3	70.6
Együtt	94.6	75.5	97.0	92.2	71.7	88.3	87.8	68.3	96.7	95.1	98.6	90.1
Ismeretlen	0.4	16.3	1.7	0.5	2.2	1.8	—	—	2.0	3.3	—	4.1
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Az órabér magassága :												
— 5 fillér	—	—	0.4	3.7	—	1.4	6.8	—	1.3	3.3	—	0.2
6—10 „	—	0.4	1.7	14.5	17.4	11.7	19.2	3.3	19.6	6.5	—	11.2
11—15 „	—	0.5	2.1	4.3	13.0	9.9	5.6	—	16.3	13.1	1.4	4.2
16—20 „	—	1.6	5.1	3.4	2.2	9.9	3.6	—	13.3	13.1	2.8	2.5
21—25 „	0.4	1.2	3.0	0.1	2.2	3.3	0.5	—	1.4	3.3	—	0.6
26—30 „	—	0.9	2.5	0.5	6.5	2.8	0.4	—	1.0	8.2	2.7	0.2
31 fillérnél több	—	0.5	5.5	0.1	2.2	0.6	0.4	—	1.3	—	1.4	0.6
Összesen	0.4	5.1	20.3	26.6	43.5	39.6	36.5	3.3	54.2	47.5	8.3	19.5
A hetibér magassága :												
—1— pengő	0.7	0.2	—	—	—	0.2	0.5	1.6	0.7	—	—	0.2
1.01—2— „	2.9	0.2	—	4.0	—	0.7	1.9	6.7	—	—	2.8	0.4
2.01—3— „	3.9	0.5	1.3	10.5	—	0.9	7.5	10.0	1.7	—	8.3	3.1
3.01—4— „	15.4	2.1	3.0	22.4	—	3.8	13.0	5.0	5.0	1.6	11.1	12.3
4.01—5— „	21.1	2.3	7.2	11.7	4.3	5.5	9.1	21.7	5.3	3.3	20.8	21.2
5.01—6— „	18.6	7.7	8.0	6.3	4.3	7.7	6.2	6.7	7.0	—	26.5	10.6
6.01—7— „	8.6	3.0	4.7	2.6	2.2	5.6	3.5	5.0	4.7	3.3	6.9	5.8
7.01—8— „	11.8	13.3	16.9	4.8	2.2	11.0	4.7	5.0	9.5	3.3	4.2	8.9
8.01—9— „	3.6	1.9	6.8	0.3	—	3.2	0.7	1.7	2.3	8.2	1.4	1.0
9.01—10— „	5.4	14.2	12.7	1.2	—	5.7	2.4	—	4.3	9.8	1.4	4.0
10.01 pengőnél több	2.2	23.4	16.1	1.8	15.2	4.4	1.8	1.6	2.0	18.0	6.9	3.1
Ismeretlen	—	1.4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	94.2	70.4	76.7	65.6	28.2	48.7	51.3	65.0	42.5	47.6	90.3	70.6
Útiköltséget kap	4.3	3.7	2.1	2.7	2.2	4.1	6.7	8.3	2.3	1.6	2.8	6.0

A vas- és fémestergályos tanulók 49·2%-a hat—hús fillér órabért kapott, tehát napi keresete 50 fillértől 2 pengőig terjedt s nagyjában ugyanez a helyzet a többi órabérrel fizetett fémipari tanulóknál is. A hetibérrel alkalmazott fémipari tanulók is megkeresik napi átlagban az egy pengős összeget. Sőt a bádigosok, bronzművesek, kovácsok és vasöntők jelentős hányada 10—20 pengő heti keresettel rendelkezett, úgyhogy napibérük átlaga 2—3 pengőt is kitett. A könnyebb fizikai munkával járó szakmákban, mint az arany- és ezüstművesek, órásk, vésnökök, műszerészek, rendszerint nem haladja meg a kereset a napi ½—1 pengős átlagot. Ezekben a szakmákban is az a helyzet, amelyet a drogériák tanulóinál említettünk, hogy a kis tanulókereslettel szemben a jobb előképzettségű ifjak nagyszámú jelentkezése áll s a munkaadók — már a szülők kedvezőbb anyagi helyzetére való tekintettel is — minél jobban leszorítani igyekeznek a tanulóknak felkínált kártérítés összegét. Ez a helyzet a fogtechnikus szakmában is, ahol a tanulóknak 45·8%-a nem kapott fizetést és a hetibérrel alkalmazottak nagy része is öt pengőn aluli bérhez jutott.

68. A ruházati, egészségügyi és élelmiszeripari tanulók megoszlása kereseti viszonyok szerint.

Megnevezés	Férfi iparostanulók										
	Ruházati és egészségügyi ipar								Élelmészeti ipar		
	Borbély és fodrász	Bőrűndös, szilgyártó	Cipész, cipű-felsőrtészkeztető	Fogtechnikus	Kélmefestő és vegytisztító	Kesztyűs, kőszerszész	Szabó	Szűcs	Cukrász, cukorkakészítő	Mészáros és hentes	Sütő, pék
	százalékban										
Keresete nincs	65·4	4·2	45·8	45·8	14·0	7·7	58·2	16·2	79·4	78·7	16·9
Keresete van és pedig:											
órabért kap	0·1	4·8	—	—	1·8	—	0·2	0·8	1·7	—	—
hetibért kap	28·0	89·4	54·2	54·2	82·5	92·3	41·6	82·1	18·9	21·3	82·9
Együtt	28·1	94·2	54·2	54·2	84·3	92·3	41·8	82·9	20·6	21·3	82·9
Ismeretlen	6·5	1·6	—	—	1·7	—	—	0·9	—	—	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A hetibér magassága:											
1— pengő ...	1·7	—	2·7	—	—	—	0·7	—	1·7	0·6	2·7
1·01—2— „ ...	7·6	0·5	4·8	3·7	—	2·6	2·1	0·9	1·7	1·9	6·5
2·01—3— „ ...	5·4	8·0	4·5	12·2	1·7	15·4	3·4	4·3	1·7	1·0	9·4
3·01—4— „ ...	4·1	14·9	10·5	11·2	—	7·7	7·1	10·2	0·5	1·2	13·6
4·01—5— „ ...	3·5	17·0	9·3	16·8	5·3	20·5	9·0	21·4	3·3	1·3	8·4
5·01—6— „ ...	1·4	22·4	9·0	5·6	5·3	15·4	7·3	9·4	1·1	0·6	4·8
6·01—7— „ ...	0·4	9·1	1·5	0·9	—	5·1	2·7	5·1	—	—	2·5
7·01—8— „ ...	1·4	9·6	5·7	1·9	14·0	12·8	5·6	13·7	1·1	5·4	5·4
8·01—9— „ ...	—	2·1	0·3	—	1·8	5·1	0·5	2·6	—	—	0·4
9·01—10— „ ...	0·7	4·2	2·6	1·9	21·1	5·1	1·5	7·7	3·9	6·4	3·5
10·01—30— „ ...	0·7	1·6	3·3	—	31·6	2·6	1·7	6·8	3·9	2·9	25·7
Ismeretlen	1·1	—	—	—	1·7	—	—	—	—	—	—
Összesen	28·0	89·4	54·2	54·2	82·5	92·3	41·6	82·1	18·9	21·3	82·9
Útiköltséget kap	4·8	1·6	4·2	10·1	1·8	10·3	4·2	4·3	6·7	7·3	0·6

A ruházati szakmákban a cipész- és szabótanulóknak felerésze nem kapott díjazást. Ezeket leginkább természetbeni ellátással kártalanítják mestereik, bár sokan lehetnek közöttük, akiknek még ez a kárpótlás sem jut osztályrészül. A *borbély-fodrásztanulók* közül csak 28% kapott hetibér formájában fizetést, helyzetük tehát még kedvezőtlenebb, mint a fodrásztanulóleányoké, akiknek 39%-a kapott bért. A fiúk munkaadói méginkább a borraival ajándékokra utalják tanulóikat s még ha fizetnek is hetibért egyrészüknek, ezekből a hetibérekből a napi 12—13 órás munkaidőre legjobb esetben is csak 5—6 filléres kereset esik. A bőröndösök, kesztyűsök és szűcsök, valamint a kelmefestők aránylag kedvezőbb föltételekkel alkalmazzák a tanulókat, amennyiben 80—90%-nak adnak fizetést, leginkább hetibért. Ez a hetibér a kelmefestő-vegytisztítótanulóknál gyakran meghaladja a 10 pengőt.

Az *élelmiszeripari szakmában* csak a sütőipari tanulók kapnak hetibért jelentősebb számban, míg a cukrászoknak és mészárosoknak 80%-a nem kap a természetbeni ellátáson kívül semmi fizetést. A cukrászok is a nagy kínálatot használják ki a fizetések leszorítására, ami szintén egyik oka lehet annak, hogy a jobb társadalmi állású szülők jobb előképzettségű gyermekeit lehet csak elhelyezni ebben a szakmában. A sütőipari tanulónak 25·7%-a keresett heti 10 pengőt, vagy ennél többet, de a fizetéssel alkalmazott többi tanuló hetibéréből a napi 16—18 órás munkát tekintve, még 8—10 filléres díjazás sem jut. *Szinte érthetetlen, hogy ilyen kárpótlás mellett hogyan kapnak a sütőipari munkaadók erre a nehéz, kimerítő és egészségtelen munkára jelentkezőt, még ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a tanulónak egy része élelmezéssel kárpótolva van.*

Az *épitőipari szakmák* közül a kisipari jellegű asztalos- és szobafestőiparban legmagasabb, de itt is csak 11·6—18·4%, a bérfizetés nélkül alkalmazott tanulók száma. A *kőművestanulókat* túlnyomó részben órabérrel fizetik, amelynek összege legtöbb esetben 35—50 fillért tesz, ezzel szemben a kőfaragók díjazása sokkal kisebb órabérekkel történik, s inkább hetibért kapnak munkájukért. Az asztalosok, díszítők, üvegesek is hetibért kapnak inkább, amely a 10 pengőt elég gyakran meghaladja, de az átlagos hetibér összege inkább 5—6 pengő.

A *nyomdász- és betűszedőtanulóknál* csak kivételesen fordul elő napi egy pengőnél kevesebbre rúgó kereset. Itt a tanulónak 98·1%-a kapott hetibért és pedig 40·5% heti 12 pengőt, tehát napi keresetük elég sok esetben haladta meg a 2 pengőt. Tudjuk, hogy a munkaidő tekintetében is a nyomdászfjúság van a legkedvezőbb helyzetben. *Nehéz megérteni, miért ne adhatnák meg — üzleti érdekeik veszélyeztetése nélkül — a többi ipari foglalkozások munkaadói is tanulóiknak legalább az egypengős napibért, ha már a munkaidő tekintetében nem is tudnak engedményeket tenni és méltányos határt szabni tanulóiknak. Más ipari szakmákban is meg volna a mód arra, hogy a verseny-*

képesség határán belül a tanoncok méltányos díjazásával előálló rezsiköltség-többletet az önköltségi árakba számítsák a munkaadók, ahogy megvan erre a mód a nyomdásziparban is, bár nem a munkaadók jószántából, hanem főleg a szervezett munkásság állásfoglalásának befolyása alatt.

69. A sokszorosító-, díszítő-, fa-, kő-, üveg-, egyéb és ismeretlen szakmájú iparostanulók megoszlása kereseti viszonyok szerint.

Megnevezés	Fiúiparostanulók									
	Sokszorosítóipar			Tisztítóipar		Faipar		Kő- és üvegipar		
	Betűszedő, nyomdász	Fényképész	Könyvkötő	Kárpitos, tapétázó	Szobafestő, mázoló	Asztalos, ács, bogár	Faszer- gályos, faszobrász	Kőfaragó, szobrász	Kőműves	Üveg-, üvegme- munkáló
	százalékban									
Keresete nincs	1.5	5.7	5.1	6.0	11.6	18.4	7.4	5.0	1.8	6.5
Keresete van és pedig:										
órabért kap	0.4	—	1.1	1.3	7.3	8.1	7.4	25.6	86.3	1.1
hetibért kap	98.1	94.3	93.7	90.1	81.1	72.5	84.4	69.4	11.9	90.3
Együtt	98.5	94.3	94.8	91.4	88.4	80.6	91.8	95.0	98.2	91.4
Ismeretlen	—	—	0.1	2.6	—	1.0	0.8	—	—	2.1
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A hetibér magassága:										
1.— pengő ...	—	—	—	—	—	0.7	1.6	—	—	—
1.01—2.— « ...	0.2	—	—	0.8	—	0.9	0.8	—	—	1.1
2.01—3.— « ...	—	8.6	—	0.9	0.7	1.0	1.6	1.7	—	—
3.01—4.— « ...	—	8.6	—	4.1	1.6	6.4	11.5	2.5	—	5.4
4.01—5.— « ...	—	25.7	4.4	9.4	6.4	13.2	18.8	6.6	—	7.6
5.01—6.— « ...	0.4	5.7	5.7	16.1	10.4	16.2	16.4	5.0	—	8.7
6.01—7.— « ...	—	2.8	4.4	9.2	1.8	9.9	6.6	0.8	0.9	2.1
7.01—8.— « ...	4.6	11.4	12.7	18.7	14.4	11.0	13.1	7.4	—	20.7
8.01—9.— « ...	12.9	—	10.8	2.4	2.7	1.4	2.5	1.7	—	4.4
9.01—10.— « ...	6.6	17.1	7.6	10.9	12.0	7.0	9.0	6.5	—	15.2
10.01—12.50 « ...	32.7	2.9	20.3	9.7	13.8	3.5	2.5	14.9	—	12.0
12.51—15.— « ...	27.2	5.7	22.8	3.9	6.2	0.9	—	9.1	—	9.8
15.01—17.50 « ...	6.2	—	3.8	1.9	4.9	0.2	—	5.0	2.8	2.2
17.51—20.— « ...	4.2	2.9	0.6	1.5	5.1	0.2	—	7.4	1.8	1.1
20.— pengőnél több ..	2.9	2.9	0.6	0.6	1.1	—	—	0.8	6.4	—
Ismeretlen	0.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	98.1	94.3	93.7	90.1	81.1	72.5	84.4	69.4	11.9	90.3
Útiköltséget kap	1.8	5.7	1.3	3.4	4.2	5.0	4.1	8.3	1.8	5.4

d) A túlórában dolgozó tanulók kártalanítása.

Különösen méltánytalan, mint ezt a leánytanulóknál is említettük, ez a kártérítés nélkül vagy jelentéktelen összegű fizetéssel való dolgoztatás, amikor túlórában foglalkoztatják a sürgős vagy felhalmozódott munka elvégzése céljából a tanulókat.

70. A tanulók megoszlása túlórázás és a túlórákért kapott ellenszolgáltatás mértéke szerint.

Megnevezés (csoport)	A tanulók összes száma	A túlórákért																	
		Ezek közül az utolsó 4 hét folyamán túlórában dolgozott		ellenszolgálta- tásban nem részesült		pénzbeli ellen- szolgáltatást kapott		természetbeni ellenszolgál- tatásban részesült		ismeretlen ellen- szolgáltatás		kapott órabér összege volt (fillér)							
												—10		11—15		16—20		20—	
												absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
s z e r i n t																			
Fiúiparostanulók	12.346	2.541	20,6	1.516	59,7	547	21,5	22	0,9	456	17,9	151	27,6	53	9,7	117	21,4		
Leányiparos- tanulók	3.330	1.137	34,2	896	78,8	49	4,3	3	0,3	189	16,6	8	16,3	6	12,3	7	14,3		
Kereskedőtanulók	1.511	162	10,7	119	73,5	24	14,8	—	—	19	11,7	—	—	—	—	—	—		
Mindössze . . .	17.187	3.840	22,3	2.531	65,9	620	16,1	25	0,7	664	17,3	159	25,7	59	9,5	124	20,0		
																278	44,8		

Említettük, hogy az iparostanulók 20,6%-a dolgozott a felvételt megelőző négy hét folyamán rendes munkaidejét meghaladó túlórában, de ennek a több mint harmadfélezer tanulónak mindössze 22,4%-a kapott pénzbeli, illetőleg némi természetbeni ellenszolgáltatást túlórában teljesített munkájáért. Leginkább csak az órabérrel alkalmazott tanulók kapnak a túlórákért is külön díjazást, ami abból is látszik, hogy főleg az autószerelők, villanyszerelők, bőrdandósok, fogtechnikusok, bronz- és rézművesek és műszerészek körében leggyakoribb a tanulónak a túlórák teljesítése ellenében pénzzel való kárpótlása. Ezzel szemben sem a borbélyok, sem a kelmefestők, kesztyűsök, sem a cukrászok nem igen kaptak a túlórai munkáért külön díjazást, mert ezek leginkább hetibérfizetéssel vannak alkalmazva, a nélkül, hogy a hetibér ellenében teljesítendő munka ideje, illetőleg tartama meg lenne határozva. Már csak azért is antiszociális erősen a tanulók kártalanításánál leginkább elterjedt hetibér-fizetési rendszer, ami a felnőtt, különösen a szervezett szakmunkásságnál szinte elképzelhetetlen kártalanítási mód. Hiszen még a gyári napszámások és kisegítőmunkások is meghatározott időre szóló napszámbért kapnak s ha ezen az időn túl dolgoznak, teljes mértékben, megfelelően magasabb összegekkel kártalanítják túlórában teljesített szolgálatukat.

e) A tanulók kártalanítás-ügyének törvényes szabályozása.

Az iparos- és kereskedőtanulók nagy részének szociális helyzete azért oly kedvezőtlen, mert sem a napi munkaidő hossza, sem az erre a maximális munkaidőre járó minimális bér nincs egységesen s különösen nincs törvényhozási úton szabályozva. Ha erre a törvényes szabályozásra a tanulók szociális viszonyainak javítása érdekében egyszer sor kerülne, egyetlen iparág körében sem lehetne alacsonyabb a bérfizetés összege napi egy, illetőleg heti hat pengőnél, tehát annál az összegnél, amelyet a jobb szociális viszonyokkal bíró tanulók átlagos keresete ma is jelent és ez a díjazás napi 10 vagy legfeljebb 12 órai munka után járna. Ebbe a munkaidőbe be kellene számítani a napközi étkezésekre szolgáló egy-másfél órát, viszont le lehetne számítani belőle az útiköltségmegtérítésre és a természetbeni ellátásra fordított összegeket.

Korszerű társadalompolitika és előrelátó nemzetpolitika nem elégedhet meg azzal, hogy — nemzetközi egyezmények látszatra való végrehajtásaként — az iparegészségügyi felügyeletet kiterjessze a kisüzemekben dolgozó fiatalkorúakra is, hanem *határozott, bátor kézzel bele kell nyúlnia a fiatalkorú dolgozók, az iparos- és kereskedőtanulók, különösen a tanulóleányok munkaviszonyainak szociálisabb elrendezésébe is*. Az ipari és kereskedelmi munkaadók nagyobb részénél úgyis megvan az erre való készség, úgy a naponta rendszerint munkában töltött idő felső határának, mint az erre az időre járó minimális kártérítésnek méltányos megállapítása szempontjából. De az eseteknek nem jelentéktelen hányadában ma mégis az a helyzet, hogy nincs megállapítva a tanulók műhelyben vagy üzletben töltendő *munkaidejének maximuma*, úgyhogy azok a bérek és szolgáltatások, amelyeket hetenkint megkeresnek a tanulók, méltánytalanul alacsony díjazásra zsugorodnak, ha egy-egy munkaóra mértékére számítjuk ki őket.

Sem a társadalomnak, sem a törvényhozásnak nem lehet arra a merev álláspontra helyezkedni, hogy az iparos- és kereskedőtanulók még nem tekinthetők dolgozó munkásoknak, az ő alkalmaztatásuk nem a tanulók keresethez juttatása céljából, hanem csak jövőendő élethivatásuk gyakorlati előkészítése érdekében történik. Viszont nem kívánhatja senki, hogy ezek az iparban és kereskedelemben alkalmazott tanulók annyit keressenek, amelyből magukat teljesen fenn tudják tartani, mert ez a munkaadókkal szemben lenne méltánytalan, akik közül nem egy még pénzt is szokott kérni és elfogadni a tanulók szülőitől azért, mert gyermeküket valamely mesterségre megtanítja. Ezek a fiatalok is megvárhatják azt az időt, amelyben a továbbtanuló ifjúság is rendszerint keresethez jut és kereső munkásnak számít.

Mégis, ha annyit megkapnak tanulóidejük alatt, amelyből legalább élelmezésüknek terhet magukravállalhatják, hogy ezzel segítsenek szülőiken, már jelentős mértékben javulhat azoknak a legnagyobbbrészt szegénysorsú családoknak szociális helyzete, amelyek iparossá vagy kereskedővé akarják nevelni gyermekeiket. Ezek a családok nehezen tudják nélkülözni a tanuló-sorban dolgozó fiú vagy leány pár pengős heti keresetét is, bár vannak olyan családok, akik aránylag kisebb nehézségek árán tudják gyermekeiket a tanulóviszony tartama alatt ellátni.

f) Takarékbetétgyűjtő iparos- és kereskedőtanulók.

Az ilyenek köréből kerülhetnek ki azok a tanulók, akik valamit félre is tudnak tenni takarékbetét alakjában, mert nem kénytelenek pár pengős keresetüket szülőik háztartásának támogatására fordítani. Az 1930. évi felvétel során a tanulók takarékbetétgyűjtésének mértékéről is tájékoztatást kért a székesfővárosi Statisztikai Hivatal.

71. A fiúiparostanulók megoszlása túlórázás és takarékbetét birtoka szerint.

Foglalkozási ág (Szakmai csoport)	A fiúiparostanulók											
	k ö z ü l											
	az utolsó négy hét folya- mán túlórában dolgozott				takarékbetétje van							
	összesen		díjazással		-20	21-50	51-100	101-	ismeret- len	összesen		
	absz.	%	absz.	%	pengő összeggel					absz.	%	
száma												
Vas- és fémipari szakmák.												
Arany- és ezüstműves	279	19	6-8	3	1-1	19	10	4	3	—	36	12-9
Bádogos, szerelő	429	75	17-5	7	1-6	19	8	1	3	—	31	7-2
Bronz- és rézműves	236	50	21-2	16	6-8	11	5	1	—	—	17	7-2
Gép- és autószerelő	875	405	46-3	114	13-0	38	15	10	8	—	71	8-1
Kovács	46	4	8-7	1	2-2	1	—	—	—	—	1	2-2
Lakatos	1.397	265	19-0	95	6-8	55	26	9	5	—	95	6-8
Műszerész	1.004	206	20-5	52	5-2	78	20	7	5	—	110	11-0
Órás	60	9	15-0	1	1-6	8	1	—	—	—	9	15-0
Vas- és fémcsztergályos	301	47	15-6	26	8-6	18	2	2	3	—	25	8-3
Vasöntő	61	2	3-3	2	3-3	2	—	1	—	—	3	4-9
Vésnök	72	12	16-7	6	8-3	5	—	—	1	—	6	8-3
Villanyszerelő	482	171	35-5	37	7-7	37	6	3	2	—	48	10-0
Ruházati és egészségügyi ipari szakmák.												
Borbély és fodrász	1.044	161	15-4	—	—	78	26	16	4	—	124	11-9
Bőröndös, szilgyártó	188	65	34-6	11	5-9	16	3	—	3	—	22	11-7
Cipész, cipőfelsőrészkesztő	334	66	19-8	5	1-5	22	8	3	3	—	36	10-8
Fogtechnikus	107	43	40-2	—	—	5	2	—	—	—	7	6-5
Kelmefestő	57	11	19-3	—	—	3	2	—	1	—	6	10-5
Kesztyűs, kötszerész	39	3	7-6	—	—	3	—	—	—	—	3	7-6
Szabó	1.025	346	33-8	27	2-6	68	40	5	7	9	129	12-6
Szűcs	117	13	1-1	1	0-9	11	5	1	1	2	20	17-1
Élelmiszeripar.												
Cukrász, cukorkakészítő	180	37	20-6	—	—	11	3	3	5	—	22	12-2
Mészáros, hentes	314	25	8-0	—	—	10	3	—	4	—	17	5-4
Sütő, pék	479	25	5-2	—	—	15	13	4	8	—	40	8-4
Faipar.												
Asztalos, ács	866	101	11-7	11	1-3	46	12	6	2	—	66	7-6
Faesztergályos, faszobrász	122	12	9-8	1	0-8	7	1	—	—	—	8	6-6
Sokszorosító ipar.												
Betűszedő, nyomdász	544	106	19-5	87	16-0	22	5	3	2	—	32	5-9
Fényképész	35	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	8-6
Könyvkötő	158	29	18-4	13	8-2	10	6	2	2	—	20	12-7
Kő-, föld- és üvegipar.												
Kőfaragó, szobrász	121	12	9-9	3	2-5	2	—	1	—	—	3	2-5
Kőműves	109	22	20-2	10	9-2	5	2	—	2	—	9	8-3
Üveges, üvegmegmunkáló	92	4	4-3	—	—	8	4	3	—	—	15	16-3
Díszítőipar.												
Kárpitos	466	51	10-9	4	0-9	26	12	7	3	—	48	10-3
Szobafestő	450	103	22-9	23	5-1	16	4	4	5	—	29	6-4
Egyéb és ismeretlen	257	41	16-0	13	5-1	18	1	—	1	—	20	7-8
Összesen	12.846	2.541	20-6	569	4-6	696	245	96	83	11	1.181	9-2
%-ban	100-0	20-6	—	4-6	—	5-6	2-0	0-8	0-7	0-1	9-2	—

A kapott válaszokból kitűnik, hogy a legmagasabb a takarékbetéttel bíró tanulók aránya a szűcs, arany- és ezüstműves, szabó, cukrász, könyvkötő, borbély és fodrász és a bőröndősipar tanulóinál. Ezek közül talán csak a szabóipar nem tartozik azok közé, amelyekben a kedvezőbb szociális helyzetben levő szülők fiait nagyobb arányban találjuk. Ezek, épen úgy, mint a borbély- és fodrásztanulók, leginkább a borraivalókból származó pár pengős mellékkeresetüket teszik félre takarékbetét formájában, hiszen egy jelentős részük természetbeni ellátást is kap munkaadójától, tehát élelmezésre sem kell költenie.

De már a vas- és fémipar, a faipar, élelmezési és díszítőipar legfőbb foglalkozási ágában az átlagos 9·2% alatt van a takarékbetéttel bíró tanulók száma. Ezek az alacsony arányszámok is valószínűleg csak az utolsó években megindított ifjúsági takarékosági propagandamozgalom eredményei, amely mozgalomnak azonban csak akkor lehet majd jelentősebb sikerére számítani az iparos- és kereskedőtanulók között, ha nagymértékben javulnak a tanulók kereseti viszonyai. Hogy mennyire ettől függ a tanulóifjúság sorában folytatandó takarékosági propaganda sikere, legjobban bizonyítja, hogy a takarékbetéttel bíró tanulók száma épen a legrosszabb kereseti viszonyokkal bíró leányiparostanulóknál a legkisebb (5·5%) és a legjobban fizetett kereskedőtanulók között a legmagasabb (11%), amely utóbbiak között 42-nek 50 pengőn felüli összegű betétje is volt.

IV. RÉSZ.

Összefoglalás.

Az iparos- és kereskedőtanulók népességi viszonyait és szociális helyzetét illető vizsgálódásainkat ezzel befejezhetjük. Bár a rendelkezésünkre álló terjedelem nem engedte meg, hogy a fővárosi dolgozóifjúság életkörülményeit legalább a rendelkezésre álló adatok keretében *országos háttérbe is állítsuk*, még kevésbé azt, hogy a külföldi szakirodalomnak hasonló társadalmi rétegekre vonatkozó vizsgálatait legalább irodalmi utalásokban a mi fővárosi viszonyainkkal egybevevessük, sőt még a mi szűkebb vizsgálódási körünkön belül is egész sor, a kutató érdeklődését méltán vonzó részletkérdés megvilágítása várt volna ránk, mégis úgy érezzük, hogy a dolgozat bevezetésében fölvetett problémák nagy részét sikerült bőséges statisztikai anyagunkkal megvilágítani és számos szociálpolitikai, de társadalomrajzi szempontból is értékes megállapításra jutni.

A magyar tanoncügy általános kérdéseinek említése mellett utaltunk az iparban és kereskedelemben tanoncszerződéssel dolgozó ifjúság számbeli viszonyainak a gazdasági helyzettel való mindenkor szoros összefüggésére, a tanulók olcsó munkaerejével kalkuláló vállalatok antiszociális munkáspolitikájára, amely a tanulóanyag elégtelen szakszerű képzésén kívül az ipari szakmunkásság növekvő munkanélküliségével járt együtt. De másrészt kíváncsúnak jeleztük, hogy minél nagyobb számban helyezkedjék el a vidéken felserdülő ifjúság a főváros ipari és kereskedelmi munkahelyein, ami szociális szempontból a vidéki népesség elhelyezkedésének és megélhetésének megkönnyítésével, nemzeti szempontból pedig a fővárosi iparos- és kereskedőosztály magyarosodásának elmélyítésének előnyeivel járna.

Láttuk azokat az akadályokat is, amelyek miatt a békebeli viszonyokkal szemben mind nehezebbé válik ennek a távolabbi vidékről való ifjúságnak elhelyezkedése a fővárosban. A tanulók szülőinek társadalmi viszonyai is azt a tanulságot láttatták meg velünk, hogy az iparos- és kereskedőosztály utánpótlása újabban egyre növekvő mértékben csak a fővárosi és környékbeli népesség — leginkább iparforgalmi jellegű — társadalmi rétegeiből kerül ki, de sem a vidéki őstermelő lakosság, sem a városi értelmiség nem veszi ki a kíváncsú mértékben részét az iparos- és kereskedőosztály utánpótlásából.

A tanulók iskolai előképzettségét vizsgálva rámutattunk azokra a nagy különbségekre, amelyek az egyes társadalmi osztályok, felekezetek, lakóhelyek köréből származók gazdasági és szellemi versenyképességét olyan eltérő módon befolyásolják. Alkalmunk volt utalni a vidéki származású elemek általában alacsonyabb szellemi felkészültségére s a hézagos vagy rendszertelen újság- és szaklapolvasással kapcsolatban a tanulók általános műveltségi színvonalának hézagaira.

Láttuk, foglalkozási ágak szerint, mennyire különbözik az iparos- és kereskedőtanulók felekezeti megoszlása és megpróbáltuk felderíteni azokat a rejtett társadalmi, vagy egyéni motivumokat, amelyek e különbségek kialakulásához vezettek. A korviszonyok vizsgálata kapcsán az átlagos kor növekedését s a háborús születésű nemzedék sorainak ritkulását volt alkalmunk megfigyelni.

Tanulmányunk III. részében az iparos- és kereskedőtanulók életmódjának, mindennapi életének rajzolása után behatóan ismertettük a dolgozó- ifjúság szociális helyzetét *a munkahelyek környezetében*. A tanulók lakásügyi, élelmezési viszonyai mellett kiterjeszkedtünk a napi fölkelés, lefekvés és az éjjeli pihenőidő tartamának vizsgálatára is, amely vizsgálat eredményét általában ép oly kevésbé mondhatjuk kedvezőnek, mint a tanulók egészségügyi viszonyaiban vagy szabadságügyének rendezetlenségében kiütköző, joggal panaszosnak minősíthető helyzetet.

Kiterjeszkedtünk a tanulók bér munkásként való alkalmazásának rendszerére, amely a régebben általános természetbeni ellátással való kártalanítása helyett egyre jobban terjed még a kisipar körében is. A tanulók szociális helyzete ezzel a bérfizetőrendszerrel kapcsolatban, mint láttuk, ma sokkal kedvezőtlenebb sok, főleg kisipari munkahelyen, mint addig volt, amíg a tanuló teljes ellátásáról tanoncviszonya egész ideje alatt munkaadója gondoskodott. Láttuk viszont, hogy egyes kedvezőbb viszonyokkal bíró szakmákban méltányosnak fogadható el a bérfizetés mai mértéke, bár a napi munkaidő korlátlanlansága mellett ennek a méltányosságnak aránya is elgyöngül.

Mindezzel kapcsolatban egyrészt a tanulók szabadságidejének, másrészt az ellátásra szoruló, szülőitől távollevő tanulók gondviselésének intézményes felkarolását kívántuk, másrészt sürgettük a tanulók napi munkaidejének és a minimális kártalanítás összegének minden szakmára kiterjedő törvényes szabályozását is.

A tanulók iskolázásával kapcsolatban volt alkalmunk több gyakorlati szempontból figyelemre méltó javaslatra szintén rámutatni, amelyek a tanoncoktatásügy korszerű fejlesztésének kívánalmát sok sikerrel szolgálhatnák.

A régebbi viszonyokkal való összehasonlítás — amennyiben és ahol erre módunk volt — egyik vonatkozásban kedvező, másik irányban azonban kedvezőtlenebb jeleit mutatta a fejlődésnek. A műveltségi viszonyok általában sokat javultak azóta, hogy a ma már önálló iparosok és kereskedők

tanulósorban voltak. Maga a tanonciskolázás is örvendetes mértékben törekszik kivenni újabban a maga részét az új iparos- és kereskedőnemzedék szakszerű képzettségének előmozdításában.

Ugyanilyen kedvezőnek kellett minősítenünk a főváros ipari és kereskedelmi szakmunkásságának teljesebbé váló magyarosodását az új generáció származási és felekezeti viszonyainak tanulmányozása kapcsán. De rá kellett mutatnunk arra az aggodalomra is, hogy a vidéki rétegek fokozódó elmaradása miatt ebben a folyamatban fennakadás is beállhat, amit csak egy tervszerű társadalmi telepítéssel, megfelelő tanoncotthonok létesítésével előzhetünk meg.

Az ellátásos tanulóhelyek megritkulása és a bérfizetési rendszer terjedése sok vonatkozásban kedvezőtlenebb szociális helyzetbe sodorta a fővárosi iparos- és kereskedőtanulókat, különösen a mind nagyobb számban alkalmazott tanulóleányokat, mint a munkaadó családjá körében régebben felnevelkedő, attól teljes ellátást élvező tanoncok voltak. A tanulók szabadságolása ma ugyan gyakrabban juttatja talán őket egy-két heti nyári pihenőhöz, de ez is részben a kedvezőtlen üzletmenetnek tudható be s talán hátrányos is szociális szempontból olyan esetekben, amikor a tanuló teljes mértékben rá van utalva párpengős heti keresetére is, amelyet ilyen esetekben rendszerint elveszít.

Általában akármelyik részletét vizsgáljuk a fővárosi iparos- és kereskedőtanulók szociális helyzetének — akár napi életmódjuk folyását, akár a munkahelyek környezetében őket körülvevő s életszínvonalukat befolyásoló munkaviszonyokat vagy kereseti lehetőségeket —, *mindenütt többször találkozunk olyan körülményekkel, amelyek gyökeres javítást, esetleg törvényhozási beavatkozást sürgetnek*, mint olyanokkal, amelyeket meglepéssel és úgy szociális, mint nemzeti szempontból megnyugvással láthatunk.

Elavulhatatlan érdeme a Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak, hogy az egyes fővárosi társadalmi rétegek szociális és gazdasági viszonyait kutató nagyvonalú szociográfiai programjába beleillesztette a főváros területén dolgozó és itt iskolázó iparos- és kereskedőtanulók népességi és szociális viszonyainak megfigyelését is. A székesfőváros közönségének áldozatkészsége mellett, amellyel anyagi vonatkozásokban lehetővé teszi ezeknek az átfogó társadalomrajzi fölvételeknek elkészítését, *személy szerint* a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal kiváló hozzáértéssel vezető *Illyefalvi I. Lajos dr.* igazgató érdeme, hogy ezek a fölvételek — közelebről a tanulmányunkban ismertetett tanoncügyi fölvétel is — a társadalmi és népességi problémák sokoldalú megvilágításával a tudományos vizsgálódás számára olyan bő, olyan sokszempontú és olyan mintaszerűen feldolgozott statisztikai anyagot bocsájtanak rendelkezésre, amely a nemzetközi viszonyokhoz mérten is kiemelkedő helyet biztosít a tudomány világában ezeknek a szociális fölvételeknek.

De szíves örömmel emlékezem meg e helyen *Laky Dezső* dr. műegyetemi professzor úrról — volt tanáromról — is, akinek széleskörű, gazdag tudományos munkásságára több ízben örvendetes alkalmam volt a tanulmány során hivatkozni. *Laky Dezső* dr. professzor irodalmi munkái a társadalmi kutatások sokoldalú szempontjaival, az indító motívumoknak a dolgok gyökeréig ható felderítésével, a mutatkozó törvényszerűségek és a népszerűség, valamint a szociális viszonyokban beálló változások okainak élesszemű meglátásával szinte külön iskolát teremtett az utolsó évek során, amellyel a főiskola padjain — időben és térben — messze túl is *mindenkor példát mutató tanítómestere lesz a mai és az eljövendő fiatal statisztikus és szociológus nemzedéknek*. E nagy érdemén kívül a jelen dolgozat kapcsán nyújtott útbaigazításaiért és értékes szempontjaiért is őszinte hálával tartozom.

